

T.C.

MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**TOPLUMSAL DEĞİŞME VE ÇOCUK: MARDİN
ÖRNEĞİNDE DEĞİŞEN ÇOCUKLUK PRATİKLERİ
ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ÇALIŞMA**

GÜLBAHAR KUTLU

Mardin-2025

T.C.

MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**TOPLUMSAL DEĞİŞME VE ÇOCUK: MARDİN
ÖRNEĞİNDE DEĞİŞEN ÇOCUKLUK PRATİKLERİ
ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ÇALIŞMA**

GÜLBAHAR KUTLU 22761011

Tez Danışmanı Doç. Dr. Nazife GÜRHAN

Mardin-2025

T.C.

**MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM
ENSTİTÜSÜ**

TEZ ONAYI

Enstitümüz Sosyoloji Anabilim Dalı 22761011 numaralı öğrencisi Gülbahar KUTLU'nun hazırladığı “Toplumsal Değişme ve Çocuk: Mardin Örneğinde Değişen Çocukluk Pratikleri Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma” başlıklı çalışma, .../...../2025 tarihinde yapılan tez savunma sınavında oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Sınav Jürisi	Ünvanı, Adı SOYADI	İmza
Danışman	Doç. Dr. Nazife GÜRHAN	
Üye	Doç. Dr. Adnan ÇETİN	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Dicle ÖZCAN ELÇİ	

ONAY: Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun ...../...../20.... tarih ve ...../..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../2025

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içindeki bütün bilgileri etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tez çalışmasının hazırlık, bilgi, belge, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarda bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun davrandığımı,
- Tez çalışmada kullanılan tüm eserlere eksiksiz atıf yaptığımı ve kullanılan tüm eserlere kaynaklar/kaynakçada yer verdiğimi,
- Tez çalışmasının özgün olduğunu,
- Tez çalışmasının Mardin Artuklu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı” ile tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabullendiğimi bildiririm.

GÜLBAHAR KUTLU

09.01.2025

ÖZET

MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

TOPLUMSAL DEĞİŞME VE ÇOCUK: MARDİN ÖRNEĞİNDE DEĞİŞEN ÇOCUKLUK

PRATİKLERİ ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ÇALIŞMA

GÜLBAHAR KUTLU

MARDİN-2025, Sayfa 137

Toplumsal bir varlık olarak insanın yaşam serüveninin doğal ve değişmez başlangıç noktası olan çocukluk, tarihin farklı dönemlerinde farklı anlamlara bürünmüştür. Toplumun içinde bulunduğu dinamiklerle beraber bünyesinde meydana gelen değişim ve dönüşümler toplumun bütün kurumlarını etkilediği gibi çocukluğu da etkilemektedir. Çocuk her toplumda var olurken, çocukluk deneyimleri toplumsal kodlara bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Bu çalışma insanın yaşamının önemli bir kısmını oluşturan çocukluğun deneyim ve tecrübelerinin zamana ve mekâna göre nasıl değişip dönüştüğünü anlamaya çalışmaktadır. Çalışmanın amacı, değişen çocukluk pratiklerinin doğasını ortaya koymaktır. Değişen çocukluk algısı, toplumsal değişme ve çocuk ilişkisinde en önemli parametre olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde ebeveynlerin çocuklarına verdikleri değerin artması, çocuk merkezli bir hayata geçişin olması çocuğa yönelik algının geçmişe nazaran önemli ölçüde değişmesine neden olmuştur. Buradan hareketle toplumların evrimsel süreçte anaerkil toplumlardan ataerkil toplumlara geçtiği ve hatta günümüzde ‘çocukerkil’ toplumların var olduğu söylenebilir. Tıpkı değişen çocukluk algısı gibi çocukluk pratiklerinde de toplumsal bir inşa sürecinden bahsedilebilir. Bu çalışmada çocukluk, toplumsal değişme ve teknolojinin gelişmesi ile ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın amacı toplumsal değişimin ve tüm dünyayı etkileyen küresel değişmelerin çocukluk üzerindeki etkisini tartışmak ve değişen çocukluk pratikleri ile değişen çocukluk algısının gelinen noktadaki durumunu Mardin örneği üzerinden sosyolojik bakış açısı ile incelemektir. Çalışmada, geçmiş ve günümüz çocukluk deneyimleri karşılaştırılarak değişen aile yapısı, kültürel normlar ve dijitalleşmenin çocukluk üzerindeki etkileri analiz edilmektedir. Araştırma, Mardin ili temelinde nitel araştırma yöntemlerinden yüz yüze görüşme tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda farklı kuşaklardan 25 katılımcı ile görüşülerek elde edilen veriler üzerinden çocukluğun değişen doğası ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda çocukluğun dönemlere göre yaşadığı değişim, çocukluk pratikleri ile ilişkilendirilerek ifade edilmiştir. Bu sayede çocuklukta yaşanan dönüşümün toplumun dinamiklerine göre şekillendiği görülmüştür. Sonuç olarak dijital iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, küreselleşme ve risk toplumu dinamikleri, çocukluk pratiklerinde önemli kırılma noktaları yaratarak geleneksel çocukluk anlayışının yerini daha bireysel, denetimli ve dijitalleşmiş bir çocukluk biçimine bıraktığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Çocukluk, Değişme, Toplumsal Değişme, Dijitalleşme, Dijital yerli

ABSTRACT
MARDIN ARTUKLU UNIVERSITY
DEPARTMENT OF SOCİOLOGY
SOCIAL CHANGE AND CHILDREN: A SOCIOLOGICAL STUDY ON
CHANGING CHILDHOOD PRACTICES IN THE EXAMPLE OF MARDİN

GÜLBAHAR KUTLU
MARDİN -2025, Sayfa 137

Childhood, the natural and unchanging starting point of a human being's life adventure as a social being, has taken on different meanings in different periods of history. Together with the dynamics within it the changes and transformations that occur within the society affect all institutions of the society as well as childhood. While children exist in every society, childhood experiences vary depending on social codes. This study attempts to understand how childhood experiences, which constitute an important part of a person's life, change and transform according to time and place. The aim of the study is to reveal the nature of changing childhood practices. The changing perception of childhood is the most important parameter in social change and child relations. The increasing value that parents give to their children today and the transition to a child-centered life have caused the perception of children to change significantly compared to the past. Buradan hareketle toplumların evrimsel süreçte anaerkil toplumlardan ataerkil toplumlara geçtiği ve hatta günümüzde ‘çocukerkil’ toplumların var olduğu söylenebilir. Tıpkı değişen çocukluk algısı gibi çocukluk pratiklerinde de toplumsal bir inşa sürecinden bahsedilebilir. Bu çalışmada çocukluk, toplumsal değişme ve teknolojinin gelişmesi ile ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılmıştır. The aim of the study is to discuss the impact of social change and global changes affecting the whole world on childhood and to examine the changing childhood practices and the changing perception of childhood from a sociological perspective through the example of Mardin. In the study, the changing family structure, cultural norms and the effects of digitalization on childhood are analyzed by comparing past and present childhood experiences. The research was conducted in Mardin province using the face-to-face interview technique, which is one of the qualitative research methods. In this context, the changing nature of childhood was tried to be revealed through the data obtained by interviewing 25 participants from different generations. As a result of the interviews, the changes experienced by childhood over time were expressed in relation to childhood practices. In this way, it was seen that the transformation experienced in childhood was shaped according to the dynamics of society. As a result, it has been observed that rapid developments in digital communication technologies, globalization and risk society dynamics have created significant breaking points in childhood practices, replacing the traditional understanding of childhood with a more individual, controlled and digitalized form of childhood.

Key Words: Childhood, Change, Social Change, Digitalization, Digital native.

ÖNSÖZ

Lisansımı tamamladığım sosyoloji bölümü, çevremdeki olaylara sosyolojik bir merakla yaklaşmamı sağladı. Bu sayede çevremde meydana gelen olaylara sosyoloji merkezli bir bakış açısı ile bakmaya başladım ve farkında olmadan olayları bu şekilde yorumlamaya başladım. Lisans dönemimden farklı olarak yüksek lisansta çalışmayı düşündüğüm ‘çocukluğun değişmesi’ konu başlığı, çalışma aşamamın her anında daha da ilgimi çeken ve kendimi özdeşleştirdiğim, içinde bulunduğum bir konu olmuştur. Kendi çocukluğum ve çocuklarımın çocukluk serüveninin farklı olması ve günümüz toplumunda bu konu üzerine birçok fikir olması bu konunun çalışılmaya değer olduğunu hissettirdi. Yüksek lisans ile başlayan tez yolculuğum, ‘toplumsal değişim ve çocukluk pratiklerinin değişmesi’ nin yaşadığım şehir olan Mardin ili özelinde incelenmesiyle devam etti. Bu tez çalışması uzun bir düşünsel sürecin ve kişisel ilgi alanlarımın birikiminin ürünüdür. Sosyoloji eğitimim süresince edindiğim bilgiler, toplumsal olgulara farklı açılardan bakabilme becerimi geliştirmiş ve özellikle çocukluk kavramının toplumsal değişim içerisindeki dönüşümünü anlamaya yönelik bir merak uyandırmıştır.

Öncelikle çalışmamın her aşamasında bana destek olan, çok değerli akademik bilgisini, tecrübelerini ve deneyimlerini benimle paylaşan saygı değer hocam Doç. Dr. Nazife Gürhan’a teşekkür ederim. Tez savunma sürecinde yapıcı değerlendirmeleri ve kıymetli katkıları ile çalışmamın akademik derinliğini arttıran saygıdeğer jüri üyeleri Doç. Dr. Adnan Çetin ve Dr. Üyesi Dicle Özcan Elçi’ye en içten teşekkürlerimi sunarım.

Hayattaki en büyük şansım eşim Muhammed Kutlu’ya ve çalışmamın her anında en çok yanımda olan evlatlarım Veysi ve Bilge Sultan’a yaşama sevincim oldukları için, bana anneliği en güzel şekilde yaşattıkları için sonsuz teşekkür ederim.

Gülbahar KUTLU

MAYIS, 2025

İçindekiler

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi

TABLolar LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
1.ÇOCUK VE TOPLUM	4
1.2. Çocukluk Kavramı	7
1.3. Sosyolojik Olarak Çocuk	12
1.4. Dijitalleşme Kavramı	17
1.5. Dijital Çocukluk	25
1.6. Çocukluk Deneyimlerinin Tarihsel Serüveni	35
1.6.1. Antik Çağda Çocukluk	36
1.6.2. Orta Çağda Çocukluk	37
1.6.3. Yeni Çağda Çocukluk	38
1.6.4. Yakın Çağda Çocukluk	39
1.7. Literatürde Çocukluk Çalışmaları	41
İKİNCİ BÖLÜM	50
2. TOPLUMSAL DEĞİŞME VE ÇOCUK	50
2.1. Toplumsal Değişme Kavramı	50
2.2. Toplumsal Değişme ve Çocuk İlişkisi	53
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	58
3. METODOLOJİ	58
3.1.Araştırmanın Konusu	58
3.2.Araştırmanın Önemi	59
3.3. Araştırmanın Amacı	60
3.4. Araştırmanın Yöntemi	61
3.5. Evren ve Örneklem	63
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	65
4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI	65
4.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri	65
4.1.1.Katılımcıların yaş grupları	66
4.1.2. Katılımcıların Mesleki Durumu	67
4.1. 3.Katılımcıların Çocuk Sayısı	68
4.2. Değişen Çocukluk Algısı	69

4.3. Değişen Çocukluk Pratikleri	74
4.3.1. Değişen Oyun Algısı	79
4.3.2. Dijital Sosyallaşma	91
4.3.3. Tüketim Kültürünün Ana Öznesi Olarak Çocuk	100
4.4. Risk Kültüründe Çocuk Olmak; Kentteki Çocuğun Değişen Konumu	109
SONUÇ	116
EKLER	121
BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ OLUR FORMU	124
ÖZGEÇMİŞ	127
KAYNAKÇA	128

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Katılımcıların Yaş Grupları

Tablo 2. Katılımcıların Mesleki Durumu

Tablo 3. Katılımcıların Çocuk Sayıları

GİRİŞ

Sosyal bilimlerin temelini oluşturan toplumsal değişme bir çok yönden ele alınabilecek karmaşık bir olgudur. Genel anlamda toplumsal değişme; toplumun yapısında, bireyler arasındaki ilişkilerde yani sosyalizasyon sürecinde, toplumsal kurumlarda, toplumsal ilişkilerde; toplumun kültürel, ekonomik, sosyal alanlarında toplumun varlığını sürdürebilmesinde etkili olan bütün mekanizmalarda oluşan değişim ve dönüşümdür. Bireylerin ve grupların yaşam biçimlerini, normlarını, ilişki biçimlerini, toplumun yapısına bağlı olarak gelişme düzeyini etkiler. Toplumsal değişme teknoloji, doğal afetler, savaşlar, buluşlar, toplumların ekonomik gelişimleri, kültürel olarak açık veya kapalı toplum yapısına bağlı olmaları gibi bir çok faktörden etkilenmektedir. Toplumsal değişimde meydana gelen değişimler toplumun en küçük yapı taşı olan aileyi de etkilemektedir. Aile, biyolojik bir yapılanma olmanın ötesinde toplumsal değerlerin taşıyıcısı olan temel kurum işlevini görmektedir. Toplumsal kurallar aile bireyleri tarafından neslin devamını sağlayacak olan çocuklara onlardan da bir sonraki nesle aktarılarak toplumsalın devamlılığını sağlamaktadır. Aile, insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte, her uygarlığın kendine has bir aile yapısının olduğunu söylemek mümkündür.

Bu çalışma, Mardin örneği üzerinden, toplumsal değişimin, dijitalleşmenin, çocukluk pratiklerine etkisini sosyolojik bir bakış açısıyla ele almayı amaçlamaktadır. Çocukluk, tarihsel ve kültürel bağlamda değişen bir olgu olup, her toplumun kendi dinamikleri doğrultusunda şekillenmektedir. Mardin örneği üzerinden gerçekleştirilen bu araştırma, modernleşme, dijitalleşme, kentleşme ve tüketim kültürü gibi süreçlerin çocukluk pratiklerini nasıl dönüştürdüğünü analiz etmektedir. Çalışma kapsamında, geçmişten günümüze çocukluk anlayışındaki değişimler incelenerek, çocukların oyun, sosyalleşme ve aile içindeki rollerinin nasıl farklılaştığı ortaya konmaktadır. Geleneksel çocukluk pratikleri ile günümüzde çocukların karşılaştığı yeni deneyimler karşılaştırılarak, toplumsal değişimin çocukluk kavramı üzerindeki etkileri irdelenmektedir. Mardin özelinde yapılan bu analiz, bölgenin kültürel ve sosyo-ekonomik yapısının çocukluk deneyimlerini nasıl şekillendirdiğini ortaya koyarken, daha geniş bir çerçevede toplumsal değişme ve çocukluk arasındaki dinamik ilişkiye de ışık tutmaktadır. Bu amaç doğrultusunda nitel araştırma yöntemi benimsenmiş; Mardin’de yaşayan farklı sosyoekonomik geçmişe sahip ebeveynler ile derinlemesine görüşmeler

gerçekleştirilmiştir. Mardin'in farklı kültürlere ev sahipliği yapması ve köklü bir tarihi geçmişinin olması, geçmişten günümüze kadar olan çocuk profili ve çocukluk algısı hakkında önemli bilgiler elde etmemizi sağlamaktadır.

Literatüre bakıldığında toplumsal değişme ve değişen çocukluk pratikleri ilgili tartışmaların son yıllarda yabancı kaynaklarda yapıldığı ancak Türkiye'de akademik alanda 2000'li yıllardan itibaren değişen çocukluk pratikleri meselesinin ele alınmaya başlandığı görülmektedir. Bu bağlamda yapılan çalışmalarda Türkiye'de değişen çocukluk pratikleri örnekleri toplumsal değişme(Ahioğlu-Lindber, 2012), dijitalleşme(Akaroğlu & Tekbaş & Şen, 2023), sosyolojik açıdan çocukluk(Atilla Demir, 2022), dijital çocukluk (Biricik, 2022), dijital oyun kültürü (Biricik ve Atik, 2021), risk toplumu (Çamalan ve Demirbaş, 2024), dijital oyun bağımlılığı (Koral ve Alptekin, 2023), dijital ebeveynlik (Manap ve Durmuş, 2021), kentte çocuk yetiştirmek(Tunçer, 2023), çocukluk sosyolojisi(Şentürk, 2024), çocukluk sosyolojisi tarihi(Mayall, 2019) konularında yapılmış az sayıda çalışmalar bulunmaktadır. Konu ile ilgili yeterli çalışmaların yapılmamış olması nedeni ile Mardin ili özelinde değişen çocukluk pratiklerinin çalışılması literatürdeki bir boşluğu doldurmak için son derece gereklidir.

Çalışma evrenimizde yapmış olduğumuz araştırmalar bireylerin kente adapte olmaya çalışan yeni nesil anne babalar ile kente adapte olmaya çalışan çocukların dijitalleşmeyle farklı bir toplumsallık yarattıklarını ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte en etkili faktörlerden biri teknoloji olmuştur. Dijital çağda gelişmelerin hızına yetişebilmek, güncel kalabilmek, üretebilmek teknolojiye hakim olmayı gerektirmektedir.Çalışmanın birinci bölümünde çocuk kavramından başlanarak sırasıyla çocukluk, dijital çocukluk, dijital ebeveynlik, sosyolojik olarak çocuk kavramları ele alınmıştır. Literatür taraması yapılarak yerli ve yabancı yazında çocukluğa ve değişen çocukluk pratiklerine ilişkin çalışmalar gözden geçirilmiştir. Bu şekilde çalışmanın birinci bölümü tamamlanmıştır.

İkinci bölümde ise çocukluğun toplumsal inşası ve değişen çocukluk pratikleri, toplumsal değişme ve oyun kavramı ele alınarak toplumla ilişkisi üzerinde durulmuştur. Böylece kuramsal çerçeve dahilinde ilk iki bölümde sosyolojik perspektiften çocukluk, toplumsal değişme ve dijitalleşmenin çocukluk ile ilişkisine odaklanılmıştır.

Çalışmanın metodolojik bölümünü oluşturan üçüncü bölümünde ise araştırmanın konusu, amacı ve yöntemi ele alınarak çalışmada yürütülen yöntem ve çalışma evreni, kullanılan metodolojik yöntem hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın bulgularını oluşturan dördüncü bölümde ise, 18 yaş üstü farklı kuşaklardan katılımcılarla yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen veriler analiz edilmiştir. Çocukluğun dijitalleşmesi, dijitalleşmenin çocukluk pratiklerine etkisi ve çocukluğun vazgeçilmezi olan oyun kültüründeki farklılaşmalar, dijital yerli olmak, teknoloji kültürünün içinde olmak ve bununla büyümek: dijital toplumunda risklerle başa çıkmanın yolları katılımcılardan elde edilen veriler aracılığı ile detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Katılımcıların düşünce ve deneyimlerini içeren ifadeler doğrultusunda şekillenen çalışmada son olarak sonuç bölümü yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.Çocuk ve Toplum

1.1. Çocuk Kavramı

Türk Dil Kurumu'na göre çocuk tanımlaması (TDK, 2005, s.444), doğumu simgeleyen bebeklik ile ergenlik dönemi arasındaki dönemi kapsayan hem fiziksel hem de psikolojik olarak olgunlaşmamış erkek veya kız birey olarak yapılmaktadır. Sosyolojik olarak bakıldığında, çocukluk dönemi yalnızca biyolojik bir gelişim süreci değil, aynı zamanda toplumsal rollerin, kültürel anlayışların ve sosyal normların şekillendirdiği bir deneyimdir. Birleşmiş Milletler'in 1989 yılında kabul ettiği çocuk hakları sözleşmesi ise, erken yaşlarla ilgili özel durumlar dışında, 18 yaşına kadar her bireyi çocuk olarak kabul etmekte, bu durum çocukların haklarının korunması ve toplumsal eşitlik anlayışının güçlendirilmesine yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Bu tanımlamalar, çocuğun hem bireysel hem de toplumsal bir varlık olarak şekillendirdiği, biyolojik ve kültürel etkileşimler sonucu farklı anlamlar kazandığı bir dönemi işaret etmektedir.

Her toplum, varlığını sürdürebilmek ve toplumsal yapısını devam ettirebilmek için çocuklara ihtiyaç duyar. Sosyolojik açıdan, çocuklar sadece toplumsal yapının yeniden üreticileri değil, aynı zamanda kültürel değerlerin, normların ve toplumsal rollerin geleceğe aktarılmasında kritik bir rol oynar. Bu noktada J.J.Rousseau'nun Emile adlı eserinde dile getirdiği gibi insanın hayata çocuk olarak başlaması, insan soyunun varlığını sürdürebilmesi için vazgeçilmezdir. Rousseau'ya göre, çocuğun gelişimi, evrenin ve toplumun doğasına uygun bir şekilde şekillenir, bu yüzden çocuk, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde büyük bir öneme sahiptir. Sosyal bilimler çocuğun sadece biyolojik bir süreç değil, aynı zamanda toplumsal bir varlık olduğunu vurgulayan bir perspektifle tanımlamaya başlamıştır. Çocuk, yaşamı boyunca toplumsal sistemin bir parçası olur ve her birey bu evreyi deneyimleyerek yetişkinlik dönemiyle bir bağ kurar. Sosyal bilimlerde çocuk tanımı, iki ana yaklaşımdan beslenir. Birincisi çocuğu toplumsal yapının en küçük birimi olan ailedeki rolü ve yeri üzerinden ele alırken, ikincisi çocuğu bağımsız bir varlık olarak, kendi kimliğini ve değerlerini geliştiren bir birey olarak tanımlar. Bu anlayışlar

çocuğun biyolojik ve toplumsal yönlerini bir arada değerlendiren çok yönlü bir perspektif sunar (Rousseau, 2009, s.12).

Antik dönemde çocuklara yönelik tutumlar hakkında oldukça az bilgiye sahibiz. Örneğin Eski Yunan toplumlarında çocukluk, özel bir yaş kategorisi olarak pek ilgi görmemiştir. Hatta bir atasözü, onların her şey için kullandıkları bir kelimenin çocuk kavramını da içerdiğini göstermektedir. Çocuk ve gençler için kullanılan ifadeler belirsizdir ve bu terimler bebeklikten yaşlılığa kadar farklı farklı dönemleri kapsayabilmektedirler. Genel olarak Eski Yunanlıların çocuk portrelerine yeterince önem vermediklerini söylenebilir; çünkü bu döneme ait hiçbir çocuk resmi günümüze kadar ulaşmamıştır. Ayrıca o dönemden kalan heykeller arasında da çocuk heykeline rastlanmamaktadır (Postman, 1995, s.11). Postman'ın eserinde belirttiği gibi 13. ve 14. yüzyıllarda çocukların yaşayacağına da çok ihtimal verilmezdi. Doğan beş çocuktan birinin veya ikisinin hayata tutunabilme ihtimali olduğu düşünülürdü. 13. yüzyıl İtalya'sında kayıtlarda ölen çocukların cinsiyeti yer almazdı. Çocukların yaşam sürelerinin kısa olması çocukların vasiyetlerde isimlerinin geçmesini de engellemiştir.

Geçmişte çocuklara yönelik tutumlar, toplumsal ve ekonomik dinamiklerin etkisiyle şekillenmiştir. Ailelerin esir verilmek ya da çalıştırılmak üzere doğan beş çocuktan bir veya ikisinin hayatta kalmasını yeterli görmesi, çocukların bireysel bir varlık yerine ekonomik bir değer olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, 1761 yılında Ana Martin adlı bir kadının kaçırdığı çocukların gözlerini kör ettikten sonra kırsal alanlarda dilendirmeye zorlaması gibi bir olayın yaşanmış olması dikkate değerdir. Martin, bu ağır suçlarına rağmen Newgate Hapishanesi'nde yalnızca iki yıl hapis yatmıştır. İlginç bir şekilde, kendi öz çocukları olsaydı, toplumsal normlara göre büyük olasılıkla cezalandırılmayacaktı. Bu durum çocukların mülkiyet olarak görüldüğünü ve zarar verme suçlarının bu perspektiften değerlendirildiğini gözler önüne sermektedir. Aynı zamanda, dönemin adalet anlayışı ve toplumsal değerlerinin çocuk haklarına olan yaklaşımı hakkında da önemli ipuçları sunmaktadır (Postman, 1995, s.58).

Geçmiş dönemlerde çocuklar birey olarak değerli olmamakla birlikte varlıkları işe yaradığı ölçüde önemliydi. Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere günümüzde normal karşılanan çocuk sevgisi, duygusal bağlılık bu dönemlerde oluşamamıştır. Günümüzde de ülkelerin gelişmişlik düzeyleri aynı olmadığı için evrensel bir çocuk sevgisi, çocuğun aynı derecede önemsenmesi durumundan bahsedilemez. Ülkelerin kendi illeri arasında dahi

kent ve kır kültürünün farklı olması ve gelişmişliğin aynı düzeyde gerçekleşmemiş olması nedeni ile aynı ölçüde çocuk algısı olduğundan söz etmek mümkün değildir.

Emile Durkheim, ‘çocuk toplumsal yapının bir ürünüdür’ görüşü üzerinden çocuk kavramına açıklamalar getirmiştir. Bireyin toplumdan bağımsız olamayacağını ve çocuğun toplumun bir ürünü olarak şekillendiğini belirtmektedir. Çocuk, aile ve eğitim kurumları aracılığıyla toplumsallaşır ve kollektif bilinç tarafından biçimlendirilir. Ona göre çocuk, doğuştan boş bir levha (tabula rasa) değildir; ancak toplumun değerleri ve normları çerçevesinde biçimlenerek yetişkin bir birey haline gelir (Durkheim, 2004.).

Pierre Bourdieu, çocukların toplumsal statülerinin, içinde doğdukları ailelerin kültürel sermayeleri ile doğrudan ilişkili olduğunu belirtir. Çocuk, yalnızca biyolojik bir varlık değil sosyal sermayenin bir taşıyıcısıdır. Aileden aktarılan kültürel, ekonomik ve sosyal sermaye, çocuğun eğitimdeki ve toplumdaki yerini belirler. Çocukluk, sınıfsal farklılıkların yeniden üretildiği bir alan olarak görülür. Ayrıca çocuğun içinde büyüdüğü sosyal sınıfın onun eğitim ve kariyer fırsatlarını belirlediğini öne sürer. Çocuğun toplumsal konumu, ailenin ekonomik, sosyal ve kültürel sermayesi ile doğrudan ilişkilidir. Bu perspektife göre çocuk, sadece biyolojik bir varlık değil, aynı zamanda toplum içinde güç ve eşitsizlik ilişkileri çerçevesinde şekillenen bir bireydir (Kaplan ve Yardımcıoğlu, 2020, s. 23-37).

Judith Butler ise çocuk ve kimlik inşası üzerine Cinsiyet Belası adlı bir çalışma yapmıştır. Butler’ın toplumsal cinsiyet teorisine göre çocukluk, toplumsal olarak şekillendirilmiş bir yapıdır. Çocuk kavramı cinsiyet, aile yapısı ve eğitim sistemleri gibi unsurlarla doğrudan ilişkilidir. Butler, çocuğun doğumdan itibaren belirli cinsiyet normları çerçevesinde yetiştirildiğini ve bu normların biyolojik değil, toplumsal olarak inşa edildiğini vurgular. Ona göre çocukluk, yalnızca yaşa bağlı bir kategori olmaktan çıkıp, toplumun değerleri ve beklentileri doğrultusunda şekillenen bir kimlik haline gelir (Butler’den akt: Çalışır ve Okur Çakıcı, 2015, s.267-290).

Kısacası Durkheim, Bourdieu ve Butler’ın bakış açıları, çocuğun yalnızca biyolojik bir varlık değil, toplumsal, sınıfsal ve kültürel dinamikler içinde sürekli yeniden inşa edilen bir özne olduğunu göstermektedir. İlkel dönemde toplumsal iş bölümünün bir parçası olarak görülen çocuk, modern dönemde eğitim ve sınıfsal konumun belirlediği bir bireye dönüşmüştür. Postmodern dönemde ise kimlik ve medya etkisiyle sınırları giderek belirsizleşen bir figür haline gelmiştir Bu bağlamda Durkheim’in disipline edilen çocuğu,

Bourdieu'nün sınıfsal olarak konumlandırılan çocuğu ve Judith Butler'ın kimlik mücadelesi içinde yeniden şekillenen çocuğu, ilkel, modern ve postmodern dönemler boyunca değişen çocukluk anlayışını bütüncül bir şekilde açıklamaktadır.

1.2. Çocukluk Kavramı

Çocukların 0-18 yaş arası dönemlerini ifade eden sürece çocukluk süreci denilmektedir. Bu dönem fiziksel, zihinsel ve duygusal gelişimin hızla ilerlediği, insan yaşamındaki en temel evrelerden biridir. Çocukluk, insanın öğrenmeye, çevreye uyum sağlamaya ve sosyal beceriler geliştirmeye başladığı bir süreçtir. Çalışmamızın temasını çocukluk kavramının tarihsel süreçte nasıl evrildiği ve günümüzdeki çocukluk kavramının oluşmasında teknolojik gelişmelerin rolünün ne olduğu oluşturmaktadır. Tarihsel süreçte çocuk ve çocukluk kavramları; çocuğun önemli görülmeye başlaması yani kendisine bir değer atfedilmesiyle ortaya çıkmıştır.

Çocukluk, biyolojik bir gelişim evresi olarak evrensel bir süreç gibi görünse de, toplumsal normlar ve kültürel kodlarla şekillenen bir olgudur. Çocukluk, her bireyin doğduğu anda başlayıp ergenliğe kadar süren biyolojik bir evre olsa da, bu sürecin anlamı ve yaşanış biçimi toplumdan topluma büyük farklılıklar gösterir. Örneğin bazı toplumlarda çocukluk oyuna, eğitime ve korunmaya odaklanmış özel bir dönem olarak tanımlanırken, başka toplumlarda çocuklar erken yaşlarda yetişkin sorumlulukları üstlenebilir. Bu durum çocukluk döneminin yalnızca biyolojik bir evreden ibaret olmadığını, toplumsal değerlerin, kültürel pratiklerin ve ekonomik koşulların etkisiyle inşa edilen bir dönem olduğunu ortaya koyar. Çocukluk kavramının toplumsal bir inşa olduğunu savunan görüşler, bu dönemin tarihsel ve kültürel bağlamlara göre değiştiğini belirtirler. Orta Çağ'da çocuklar, yetişkinlerin küçük birer versiyonu olarak görülmüş ve yetişkin dünyasına hızla entegre edilmiştir. Ancak modern toplumlarda çocukluk, bireyin korunması, eğitilmesi ve bir kimlik geliştirmesi için ayrıcalıklı bir dönem olarak görülmektedir. Bu perspektif, çocukluğun biyolojik bir gerçeklikten ziyade, toplumsal ve kültürel bağlamlarla şekillendiğini açıkça gösterir.

Modern çocukluk anlayışı, Sanayi Devrimi sonrası toplumsal değişimlerin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. 17. ve 18. yüzyıllarda Batı'da eğitim sisteminin yaygınlaşması ve çocuk işçiliğinin yasaklanması gibi reformlarla birlikte, çocukluk ayrıcalıklı bir dönem olarak algılanmaya başlamıştır. Çocukların oyun oynayarak ve

eğitim olarak büyümesi gerektiği fikri, bu dönemin temel özelliklerinden biridir. Bu anlayış aynı zamanda çocukların korunması gereken masum bireyler olarak görülmesini sağlamış ve çocukluğu yetişkinlikten keskin çizgilerle ayırmıştır. 20. yüzyılın sonlarından itibaren modern çocukluk anlayışı teknolojik gelişmeler ve dijitalleşmenin etkisiyle dönüşüm geçirmiştir. Günümüzde çocuklar, dijital dünyada daha erken yaşta aktif roller üstlenmekte ve bu durum, çocukluk kavramının sınırlarını yeniden tanımlamaktadır. Oyun algısı dijital platformlara kayarken, sosyalleşme süreçleri sanal alanlara taşınmıştır. Ayrıca, tüketim kültürünün çocukları ana hedef kitlesi olarak görmesi, modern çocukluk anlayışını daha karmaşık bir yapıya dönüştürmüştür. Bu dönüşüm, çocukluğun artık yalnızca korunması gereken bir dönem değil, aynı zamanda toplumsal dinamikler içinde yeniden üretilen bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır.

Çocukluk ile yetişkinlik arasındaki karşıtlık, çocukluğun yetişkinlikten ayrı ve kendine özgü bir yaşam evresi olduğu fikrine dayanmaktadır. Bu ayrım çocukların yalnızca biyolojik olarak değil, aynı zamanda kültürel, toplumsal ve tarihsel bağlamda da yetişkinlerden farklı kabul edilmesini beraberinde getirmiştir. Fransız tarihçi Philippe Aries(Şentürk, 2024, s.114), çocukluk kavramının modern bir keşif olduğunu öne sürerek, çocukların yetişkinlerden farklı bireyler olarak görülmesine yönelik farkındalığın modern dönemle birlikte geliştiğini belirtmektedir. Bu farkındalığın varlığı çocukluğu bir keşif olarak ortaya çıkarırken, onun yokluğu ise çocukluk fikrinin bulunmadığı yönündeki görüşlere zemin hazırlamaktadır. Örneğin, Orta Çağ'da çocukların yetişkinlerden farklı olduklarına dair belirgin bir algının olmadığı, dolayısıyla onların kendilerine özgü ihtiyaçlara sahip bireyler olarak görülmediği ileri sürülmektedir. Başka bir ifadeyle o dönemde çocukların yetişkinlerden farklı muamele görmesini gerektirecek özel bir statüye sahip olduklarına dair bir bilincin gelişmemiş olması, bazı araştırmacılar tarafından çocukluk fikrinin Orta Çağ'da var olmadığı şeklinde yorumlanmaktadır (Demir ve Gürdal, 2013, s.2).

Çocuk ve çocukluk dönemiyle ilgili yapılan tanımlamalar, belirli evrensel kabullere dayanmakla birlikte, büyük ölçüde toplumların gelişmişlik seviyeleri, siyasi yapıları ve kültürel dinamikleri tarafından şekillendirilmektedir. Çocuk ile toplum arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur; toplum çocuğun gelişim sürecini yönlendirirken, çocuk da bireysel bir özne olarak bu sürecin içinde aktif rol oynar. Bu bağlamda çocukluk, yalnızca toplumsal yapıların belirlediği bir olgu değil, aynı zamanda çocukların da kendi

deneyimleri ve etkileşimleriyle anlam kazandırdığı dinamik bir süreçtir (Özyurt, 2017, s.138). Tarih boyunca çocukluk algısı ve çocuklara yönelik tutumlar sürekli değişim göstermiştir. İlk çağlarda değersiz ve ikinci planda görülen çocuk, Aydınlanma ile birlikte toplum tarafından fark edilerek daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Bu dönüşüm, çocukluk kavramının dönemsel ve toplumsal koşullara bağlı olarak farklı anlamlar kazandığını göstermektedir (Aşar, 2013, s.1).

Daha önce de belirtildiği gibi Orta Çağ'da çocuk, yetişkinden farklı, geleceğin mimarı olarak özel bir değer görmemiştir. Günlük yaşamının bir parçası olarak yetişkinlerle aynı koşullara maruz kalmış, belirli bir çocukluk dönemi tanımlanmamıştır. Yedi yaşından itibaren bireyler yetişkin olarak kabul edilerek, çocuklara da bu doğrultuda muamele edilmiştir. O dönemde çocukların yaşam süresinin kısa olması, toplumda çocukluk kavramının belirgin bir biçimde şekillenmesini engellemiştir. Örneğin, 1739-1779 yılları arasında Londra'da hayatını kaybedenlerin yarısının beş yaşından küçük çocuklardan oluşmakta olduğu görülmektedir. Ancak ilerleyen yıllarda, özellikle sanayi devrimi ve toplumsal dönüşümlerle birlikte, İngiltere'de çocukluk düşüncesi gelişmeye başlamış ve çocuklar daha farklı bir bakış açısı ile ele alınmışlardır (Postman, 1995, s.24).

Çocuğun özel bir statü kazanmaya başlaması ve yetişkinlerden farklı bir birey olarak kabul edilmesi, onun yetişkinlere özgü deneyimlerden ayrılması gerektiği düşüncesini beraberinde getirmiştir. Bu anlayış, çocukluğu korunması gereken hassas bir dönem olarak tanımlayarak, çocukları yetişkin dünyasının belirli unsurlarından uzak tutma eğilimini güçlendirmiştir. Norbert Elias'a göre toplumdaki mahremiyet, utanç ve mahcubiyet gibi duyguların şekillendirdiği cinsellik algısı, sadece sosyal kurumları değil, çocukluk kavramını da derinden etkilemiştir. Böylece çocukluk, toplumsal normlar ve ahlaki değerler doğrultusunda yeniden inşa edilen ve yetişkinlikten belirgin bir şekilde ayrılan bir yaş evresi haline gelmiştir (Bilgin, 2023, s.792-810).

Günümüzde çocukluk, dijitalleşme ve küreselleşmenin etkisiyle yeniden şekillenmektedir. Bourdieu'nün habitus kavramıyla açıklayabileceğimiz şekilde, çocukluk artık sadece biyolojik büyüme sürecinden ibaret değildir; medya, eğitim, aile ve ekonomik sistemin iç içe geçtiği, toplumsal koşullar tarafından şekillendirilen bir deneyim alanıdır (Kaplan ve Yardımcıoğlu, 2020, s.23-37). Neil Postman, teknolojinin çocukluk ile yetişkinlik arasındaki sınırları belirsizleştirdiğini savunurken, Butler'ın kimliğin performatif bir süreç olduğunu öne sürmesi, çocukluğun da sabit bir olgu

olmadığını, aksine sürekli yeniden kurgulandığını ortaya koymaktadır. Günümüz postmodern dünyasında çocuk artık sadece büyüyen bir birey değil, bir tüketici, bir özne, bir medya figürü ve hatta bir toplumsal üretim nesnesi haline gelmiştir. Geçmişte yetişkinlerden korunması gereken bir varlık olarak kabul edilen çocuk, artık doğrudan küresel sistemin bir parçası olmuştur. Çocukluk ise kapitalizmin ve dijital kültürün dinamikleriyle yeniden tanımlanan bir yapı haline gelmiştir. Benzer şekilde Sağlam ve Aral (2016, s.53), günümüzde çocukluğun ya aşırı idealize edilerek bir tür fanus içinde korunduğunu ya da rekabet ve başarı odaklı bir sistemin aracı olarak yapılandırıldığını belirtmektedir.

Belirtmek gereken bir husus da modern dönemde çocukluk, korunması ve gözetilmesi gereken özel bir dönem olarak kavramsallaştırılmasına rağmen alt sınıflara mensup çocuklar için bu ayrıcalıklı çocukluk deneyimi her zaman mümkün olmamıştır. Göçmen ve yoksul ailelerin çocukları, sanayileşme sürecinde piyasa tarafından ucuz iş gücü olarak görülmüş ve bu durum uzun yıllar boyunca sürmüştür. Çocukluğun giderek uzatıldığı, eğitim sistemleriyle şekillendirildiği modern toplumlarda dahi, ekonomik eşitsizlikler nedeniyle çocukların erken yaşta yetişkin dünyasının içine çekildiği örnekler hala yaygındır (Tan, 2019, s.18). Üst sınıflarda çocukluk, uzun yıllar süren bir korunma ve eğitim süreci olarak tasarlanırken alt sınıflarda ekonomik zorunluluklar çocukları hızla yetişkinliğe itmiştir.

Dijital çağda ise çocukluk yeni bir dönüşüm geçirerek, bazı gruplar için aşırı korunaklı bir fanus haline gelirken, bazıları için ekran bağımlılığı ve erken yaşta bireysel sorumluluk yüklenme baskısıyla tanımlanmıştır. Çocukluk kavramının bu çok katmanlı yapısı her dönemde ve her toplumda yeniden düşünülmesi gereken dinamik bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle evrensel bir çocukluk anlayışından hiçbir zaman söz edilemeyeceği, gelişmelerin aynı toplumda bile farklı süreçlerde gerçekleşebileceği göz ardı edilmemelidir.

John Locke (Işık, 2019, s.190), günahkâr tezi ile olumsuzlanan çocukluk algısının ötelenmesine ilk katkı sağlayanlardanır. Katolik kilisesinin “ilk günah” doktrinini devrimci bir cesaretle ret eden Locke, insan hayatının başlangıcını ilk günden azat ederek çocuğun zihnini ebeveyn, öğretmen ve devlet tarafından doldurulması gereken tabula rasa olarak ele almıştır. Rousseau ise yetişkinlerden farklı olarak kendi içinde

özgüllüğü olan romantik bir çocukluk anlayışının inşa edilmesinde son derece etkili olmuştur (Akbaş ve Topçuoğlu'dan akt: Işık, 2019, s.190).

Ariès'e göre (1962) çocukluk modern zamanlarda inşa edilmiş toplumsal bir inşadır. Orta Çağ Batı Avrupa'sının sosyal dünyasını araştıran tarihçi Ariès Ortaçağ Batı Avrupa'sında çocukluğun olmadığını iddia etmektedir. Yetişkinlikten bağımsız bir çocukluk fikrinin ancak 16. yüzyıl da sanayileşme, kentleşme ve modernleşmeyle birlikte ortaya çıktığını savunmaktadır. Öyle ki, çocuklara özgü kıyafetler, yaşlara göre kategorize edilmiş eğitim kurumları, çocuk hastaneleri vs. ancak modernleşme sürecinde meydana gelmiştir (Karabıyık, 2019, s.169).

Prout ve James (2005, s. 8), çocukluk sosyolojisinin yeni bir paradigma olarak ele alınması gerektiğini şu sözleriyle ifade etmiştir: çocukluğu toplumsal bir yapı olarak ele almak gerekmektedir. Sosyal analizin değişkenlerinden biri olan çocukluk; sınıf, toplumsal cinsiyet ve etnisite gibi diğer toplumsal kategorilerle birlikte değerlendirilmelidir. Kùltürler arası karşılaştırmalı çalışmalar, tek tip ve evrensel bir çocukluk kavramı yerine, çocukluk deneyimlerinin farklı toplumsal bağlamlarda çeşitlilik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Çocukların sosyal ilişkileri ve kùltürleri, yetişkin merkezli bakış açılarından bağımsız, kendi doğruları içinde incelenmeyi hak etmektedir. Bu doğrultuda çocuklar gerek kendi sosyal yaşamlarında gerekse genel toplumsal yaşamın içinde ve işleyişinde aktif birer özne olarak değerlendirilmelidirler. Etnografya, çocukluğun çalışılmasında özellikle işlevsel bir yöntemdir ve çocuklara, sosyolojik verinin üretilmesinde doğrudan bir ses ve katılım olanağı sağlar. Yeni çocukluk sosyolojisinin paradigmasını ortaya koymak; aynı zamanda çocukluğun toplumsal bağlamda nasıl yeniden inşa edildiğini anlamaya hizmet etmektedir. Yukarıda özetlediğimiz Prout ve James'in yeni çocukluk sosyolojisi kuramı ile ilgili ortaya koydukları ana hatlar, çocuğun etken özneler olduğu anlayışı ile çocukluk sosyolojisine yönelik yapılacak çalışmalara katkı sağlamıştır (Erdoğan ve Vakıf, 2020, s. 468).

Görüldüğü gibi çocukluk kavramı, tarihsel olarak Philippe Aries'in ifade ettiği gibi, modern toplumun bir icadı olarak kabul görmekte ve bu dönem, yetişkinlikten ayrı bir yaşam evresi olarak şekillenmektedir (Kanter'dan akt. Karakuş Öztürk, 2017, s. 261). Ancak Neil Postman'ın vurguladığı gibi, teknolojinin ve özellikle medyanın yükselişi, çocukluk ve yetişkinlik arasındaki sınırları giderek silikleştirmiştir. Dijital çağ, çocukları sadece bir tüketici değil, aynı zamanda bir içerik üreticisi haline getirirken, toplumsal

rollerin ve kimliklerin erken yaşlarda içselleştirilmesine yol açmıştır. Bu süreç, çocukların bireysel dünyaları ile toplumsal beklentileri arasındaki dengeyi değiştirmiştir. Günümüzde çocukluk, yalnızca bir gelişim dönemi değil, aynı zamanda dijital dünyada yeniden inşa edilen bir toplumsal kategoridir (Postman, 1995). Chris Jenks'in ifade ettiği gibi, 'çocuklar toplumsal yapının hem ürünü hem de üreticisi' olarak görülmelidirler. Çocukluk artık dijital oyunlar, sosyal medya ve sanal platformlar aracılığıyla 'dijital çocukluk erimesi' şeklinde adlandırdığımız bir dönüşüm sürecinden geçmektedirler. Bu süreçte, çocukluk yalnızca geçmişten gelen anlamını kaybetmekle kalmamakta, aynı zamanda yeni bir dijital kimlik ve toplumsal yapı içinde yeniden tamamlanmaktadır. Bu çocukların bireysel deneyimlerinin teknolojik birer veri akışına dönüşmesi ve toplumsal normların bu dijitalleşme üzerinden yeniden üretildiği bir dönemi ifade etmektedir (Gürdal, 2013, s. 1-26).

1.3. Sosyolojik Olarak Çocuk

Çocukluk deneyimi, aile, eğitim sistemi, medya ve ekonomik düzen gibi pek çok faktör tarafından belirlenirken, bu süreç aynı zamanda toplumsal eşitsizlikler ve kültürel dinamiklerle de iç içedir. Çocuklar, bir yandan toplumun geleceğini temsil eden bireyler olarak görülürken, diğer taraftan sosyalizasyon sürecinde yetişkinlerin belirlediği rollere göre şekillendirilmekte ve sınırlandırılmaktadır. Bu nedenle, çocukluk sosyolojik bir kategori olarak ele alındığında, onun hem bireysel gelişim hem de toplumsal yapı içindeki konumu dikkate alınarak çok boyutlu bir perspektiften değerlendirilmesi gerekmektedir.

Çocukların toplumun önemli birer bireyleri olarak tanınmaları için çocuğa sosyolojik düşünceyle yaklaşmak hem sosyal hem siyasi açıdan önemlidir. Bu da çocukları sosyalleşmenin sosyal-olmadan önceki nesneleri olarak görmektense onları toplumun refahına katkıları olan bireyler olarak tanımak demektir. Eğer çocuklara ve çocukluğa yönelik kapsamlı bir bilgi sahibi olabilir, gereken saygıyı gösterebilirsek bu tüm toplumlara ve kuşaklara fayda sağlayacaktır. Nihayetinde çocuklar, dünya nüfusunun üçte birini oluşturmakta ve dünya çapında ailelerin ve toplumların ekonomik refahlarına katkıda bulunmaktadır. Sonuç olarak; çocukluğun sosyolojik çalışması, çocukların dağıtımsal adalettaki hakları dahil toplum içerisindeki tüm haklarına yönelik gösterilen saygının artırılmasını hedefleyen siyasi bir girişimdir (Mayall, 2019, s. 6).

Sosyolojinin çocuk ve çocukluk kavramları ile ilgilenmesi 20. yüzyıla denk gelmektedir (Turmel, 2008'den akt: Şentürk, 2024, s. 67). Başta aile olmak üzere çocuk ile sosyalizasyonun gerçekleştiği sosyal çevre arasındaki ilişkiyle sınırlı tutulan ve çocuğu yapı içinde edilgen bir unsur olarak açıklayan sosyoloji, daha sonraları çocukluğun kendine özgü bir yaşam evresi olduğu ve daha önce iddia edildiği gibi evrensel bir çocukluk sürecinin olmadığı savını öne çıkararak çocukluk sosyolojisinin alanını belirginleştirmiştir (Şentürk, 2024, s. 67).

Geleneksel toplumlarda çocukluk özel bir anlama sahip değilken, batı toplumlarında modern bir kavram olarak algılanmaktadır. Buna göre çocuk değiştirme gücüne sahip, dönüştüren ve özenle büyütülmesi gereken bir özne olarak görülmektedir. Geleneksel dönemde çocuklar küçük yaştan yetişkin muamelesi görmeye başlamaktadır. Ev işlerinde, bağ bahçe işlerinde ailelerine yardım etmelerinin yanı sıra dışarıda çalışan çocuk sayısı da görmezden gelinemeyecek kadar çoktur. Endüstrileşme/sanayileşme ile birlikte çocuk toplumsal yapının geleceğini belirleyen, geleceği inşa eden özneler olarak görülmeye başlamış ve 'değerli çocuk' anlayışı pekişmiştir.

Çocuğun toplumsal yapının içine girmesi aile yapısına bağlıdır, çocuğun sosyalizasyonu, toplumu tanınması ve içselleştirmesinde aile merkezi role sahiptir. Çocuk aile içinde toplumsal değerleri, normları, rol ve statüleri, dil ve davranış örüntülerini öğrenir ve içselleştirir. Bununla birlikte aile yapısı, ekonomik koşullar, eğitim olanakları çocuğun içine doğduğu toplumda gelecekte nasıl bir hayat yaşayacağını ve hayata bakış açısını etkilemektedir. Sosyalleşme sadece uyum süreci değil aynı zamanda burada yeniden üretme sürecidir. Corsaro'ya göre ise bu ayrım deterministik ve inşacı modellerde vücut bulur. Buna göre, deterministik modelde çocuğa, pasif bir rol atfedilerek onun disiplini ve kontrol altına alınması öne çıkartılırken, inşacı modelde çocuk, aktif bir birey olarak sosyal dünyada kendi yerini yapılandırır. Öyleyse çocuk toplumsallaşma sürecinde basit biçimde sadece taklit etmez aynı zamanda yorumlar, anlar ve içselleştirir. Corsaro, çocukların var oldukları kültürde, kendi akran gruplarını oluşturarak, yetişkin dünyasını anlamlandırdığını söyleyerek çocuğun toplumsallaşmasına yeni bir boyut katar. Böylece çocuk kültürü çalışmaları için uygun bir perspektif geliştirilerek çocukluk sosyolojisi çalışmalarında öne çıkar (Sormaz ve Yüksel, 2012'den akt: Atilla Demir, 2022, s. 56-57).

Psikoloji alanında çocuklukla ilgili çalışmalara bakacak olursak Freud, çocuk gelişiminde biyolojik ve cinsel süreçlere öncelik verirken, Piaget çocuğun zihinsel

gelişimini merkeze alarak çevresiyle etkileşiminin öğrenme sürecindeki rolünü vurgulamıştır (Baran, 2011, s.205). Ericson, bireyin yaşam boyu gelişen kimlik ve sosyalleşme süreçlerine odaklanarak çocukluk deneyimlerinin yaşamın ilerleyen zamanları üzerinde belirleyici olduğunu öne sürmektedir. Farklı yaklaşımlar geliştiren bu bilim insanlarının çalışmaları, çocuk gelişiminin tek boyutlu değil, çok yönlü ve dinamik bir süreç olduğunu öne sürmektedir (Khun ve Siegler, 2006’dan akt: Baran, 2011, s. 205). Çocukluğun cinsel gelişimi cinsiyetçi çocuk bakış açısı ile ilgili bilgi sunarken, çocuğun yaratıcı gücü üzerinden yapılan araştırmalar toplumdaki normlar ve alışkanlıkların değişimi incelenebilir. Sosyal çevre ve sosyalizasyon üzerine yapılan araştırmalar çocuğun oyun alışkanlıkları ve çevresiyle, akranlarıyla olan iletişiminin teknolojinin gelişmesiyle birlikte nasıl değiştiğinin incelenmesini sağlamaktadır.

Mayall, çocuk hakları, çocuk gelişimi, küreselleşme, çocuk ve teknoloji, çocukluk coğrafyası gibi konu başlıklarının çocukluğun sosyolojik açıdan incelenmesi için olmazsa olmaz olarak belirtmektedir. Toplumsal yapı ile yakından ilişkili olan bu kavramlar, çocukluğu sosyolojik olarak incelemeyi gerekli kılmaktadır. Farklı disiplin çalışmalarında giderek ilgi bulan çocuk suçluluğu, mülteci çocuk, yoksul çocuklar ve bağımlılık gibi konu başlıkları sosyoloji dahil edilmeden açıklanması mümkün olmayan konulardır (Başaran, 2021, s. 469).

Çocukların yetersiz, edilgen olduğu konusundaki varsayım yakın zamanda eleştirilerin odağı olmaya başlamıştır. Çocuklar, kendi bakış açıları ve deneyimleri ölçüsünde içine doğdukları toplumsallıklardan etkilenen sosyal varlıklardır. Marx’ın ‘tarihi insanlar yapar ancak kendi seçtikleri koşullarda değil’ sözü bu duruma karşılık bulunmaktadır. Yetişkinler kadar çocuklarda tamamen olmasa bazı açılardan ve bazı derecelere kadar içinde yaşadıkları çevrenin ve yaşamın aktif failleridirler (Hammersley, 2019, s.62-70).

Toplumsal yapının bileşenlerinden en az biriyle bir ilişkisi bulunan çocukluk sıradan bir konu olmadığı için çocukluk sosyolojisi, sosyolojinin diğer alt dalları gibi alt bir uzmanlık değil; sosyolojinin temel konu ve problemlerinin odağına alındığı ve yöntemleriyle değerlendirildiği bir alan olmalıdır (Eğribel, 2019, s. 42).

Woodhead (2009, s. 19-21), çocukluğun pasif bir yapısı olduğunu düşünenlerin aksine, çocukluğun toplumsal ve kültürel bir kurgu olduğunu şu cümlelerle ifade etmektedir: çocukluk, bir sosyal fenomndir. Çocukluktan yetişkinliğe evrilen süreçte pek

de ‘doğal’ bir şey yoktur. Öyle ki çocukların zaman geçirdikleri, eğlendikleri, öğrendikleri, gelişimlerini sürdürdükleri ve etkisinde kaldıkları ev, aile, oyun alanı, okul, sınıf, hafta sonu kursları, okul, park, alış veriş merkezleri gibi alanların hepsi insan zihninin ve emeğinin ürünleridirler.

Toplumu bir sisteme benzeten ve yapısalcı kuramın en önemli temsilcisi olan Parsons, sistem içinde bireylerin gruplar, kurumlar, alt sistemler ve toplumla birbirine benzer üretim yapan bir ilişkiyle kendini ona benzeterek oluştuğunu ifade eder. Birey, toplumla olan ilişkisinin sonucunda ona tamamen benzer, birey topluma uyarak kendi benliğinden uzaklaşır (Jenks, 2009, s. 104).

Sosyolojik olarak çocukluğun inşa süreci kanuni bağlamdan ayrı düşünülemez. “Çocuk hakları, kanunen ve ahlaki olarak dünya üzerindeki tüm çocukların doğuştan sahip olduğu, eğitim, sağlık, barınma, fiziksel, psikolojik veya cinsel sömürüye karşı korunma gibi haklarının tanımlanmasında kullanılan evrensel bir kavramdır. Günümüzde Çocuk Hakları 20 Kasım 1989 tarihinde Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen ve 193 ülke tarafından onaylanmış olan “Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme” ile resmiyet kazanmıştır. Türkiye bu sözleşmeyi 1994 yılında 4058 sayılı kanunla onaylamıştır. Bu sözleşmenin ilk maddesi, 0- 18 yaş arasındaki tüm bireylerin “çocuk” olarak kabul edileceği ve “doğuştan” sözleşmede belirtilen haklara sahip oldukları biçimindedir” (Ahioğlu ve Koç, 2009’dan akt: Atilla Demir, 2022, s. 5657).

Çocuk hakları da modern toplumlarda zamanla çocukların karşılaşacakları zorluklara karşı alınması gereken önlemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Montessori (1995), aile içinde çocuk algısına özel bir vurgu yaparak, çocuğun konumunu sert bir benzetmeyle açıklamaya çalışmıştır. Ona göre hiçbir köle efendisine, bir çocuğun ailesine ait olduğu kadar ait görülmemiştir ve hiçbir köle bir çocuğun karşılaştığı kadar kapsamlı kısıtlamalarla karşılaşmamıştır. Ayrıca insan hakları tarih boyunca asla çocuk hakları kadar göz ardı edilmemiştir. Montessori, bu çarpıcı karşılaştırmayla, çocukların toplum içinde ne denli sınırlamalarla karşı karşıya kaldığını ve özgürlüklerini ne ölçüde kısıtlandığını vurgulayarak, çocuk haklarının önemine dikkat çekmektedir (Köksal Akyol ve Taştepe, 2021, s. 9-14).

Montessori (1995)’nin, çocukların toplumsal statülerine, aile içindeki yerlerine ve toplum tarafından kabul edilen haklarına dair derin bir eleştiri yaptığı görülmektedir. Çocuklar hala toplumda ve ailede, köleler kadar veya daha fazla özgürlükten yoksun bir

şekilde, sınırsız engellerle karşılaşabilmektedirler. Yani, çocukların insan haklarına sahip olduğu gerçeğinin genellikle göz ardı edilmesi, onlara yetişkinler gibi haklar ve özgürlükler tanınmaması ve bunun da çocukların doğal gelişimini engellemesidir. Yetişkinler için bile kabul edilmeyen bazı hak ihlalleri, çocuklar için sıradan bir durum haline gelebilmektedir. Montessori'nin vurgusu, çocukların kendi haklarıyla değil, sadece ailenin ve toplumun bir malı olarak görülmesinin yanlışlığına dikkat çekmektedir, çocukların insan olarak saygı görmesi gerektiği, onların da hakları olduğunu ve bu hakların ihlal edilmemesi gerektiğini savunmaktadır. (Sağlam ve Aral, 2016, s. 14).

Modern toplumlarda çocuk merkezli aile yapısının ortaya çıkması düşüncesinden hareketle toplumların anaerkil toplumlardan ataerkil toplumlara geçtiği ve hatta günümüzde 'çocukerkil' toplumların var olduğu söylenebilir. Tıpkı değişen çocukluk algısı gibi çocukluk pratiklerinde de toplumsal bir inşa sürecinden bahsedilebilir. Geçmişte, çocukluğun bir dönem olarak kabul edilmediği orta çağ zamanlarında uzun saatler boyunca fabrikalarda ağır şartlarda çalıştırılan çocuklar, günümüzde oyun oynamakta, kendi yaş grubu içinde çocukluklarını yaşamaktadır (Şentürk, 2024, s. 132138). Bu süreç toplumsal yapıdaki değişmelerle birlikte evrilmiştir. Sokakta kendi akranlarıyla oyun oynayan çocuklar artık günümüzde evde tek başına bilgisayar, tablet ve telefon üzerinden dijital oyunlar oynamaktadır. Yeni iletişim teknolojileri ile ortaya çıkan dijital çocukluk, net jenerasyonu, dijital yerli gibi kavramlar geleneksel çocukluk modelinin evrimini bize en iyi anlatan kavramlardır. Dolayısıyla günümüzde çocuklar, içinde yaşadıkları toplumla ve kentle bağ kuramamakta, bireysel bir yaşam tarzını tercih ederek kendilerini hapsedtikleri odalarında bilgisayar başında adeta dijital bir dünyanın içinde sanal oyun ve arkadaşlıklarla kendi varlıklarını sürdürmeye çalışmakta, fiziksel ve duygusal temasın hakim olduğu geleneksel çocukluk anlayışından kopmaktadırlar.

Çocukluk konusunun, yetişkinler üzerinden, 'ebeveynlik' ve 'toplumsallaşma' konuları üzerinden değil de kendine has bir konu olarak ele alınmaları yeni yüzyılda mümkün olmuştur. Zamanla çocukluğun sosyolojik bir bakış açısıyla sunulduğu görülmüştür ve hatta okullarda ileri seviye sosyoloji dersi olarak okutulmaya başlanmıştır. Örneğin Web ve çalışma arkadaşları (2004), çocukluğun sosyal inşası ve dünyada çocukluk sosyolojisi konuları üzerine çalışmışlar, bu alanda dersler okutmuşlardır (Mayall, 2019, s. 65). Sonuç itibarıyla, sosyolojik olarak çocuk kavramının incelenmesi, diğer toplumlardaki çocuklukları incelemek, bu alanda önemli

bir başlangıç girişimi olmuştur. Gelindiği noktada çocuğun toplumdan ayrı düşünülmeceği, her dönemde kazandığı anlamın da toplumdan bağımsız olmadığı ve bu nedenle çocukluğun sosyolojik olarak incelenmesinin ne derece önemli olduğu anlam kazanmaktadır.

1.4. Dijitalleşme Kavramı

Dijitalleşme, bilginin üretim, iletim ve depolanma biçimlerinde köklü değişimlere yol açarak bireysel ve toplumsal yaşamı yeniden şekillendiren bir dönüşüm sürecidir. Dijitalleşme, bilginin sayısal formata dönüştürülerek dijital platformlarda işlenmesini, depolanmasını ve paylaşılmasını ifade eder. Bu süreçte analog veriler dijital ortama aktarılır ve dijital teknolojiler aracılığıyla farklı alanlarda kullanılabilir hale gelir. Dijitalleşme yalnızca teknik bir dönüşüm değil; aynı zamanda toplumsal yaşamı yeniden şekillendiren bir değişimdir. Bu bağlamda bilgisayar, akıllı telefon ve internet gibi dijital araçların yaygınlaşmasıyla birlikte yaşamın birçok alanı dijital temelli hale gelmiştir. Ancak bu dönüşüme erişim ve uyum açısından bireyler arasında farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Dijital teknolojilere erişim kısıtlı, bu araçları kullanma becerisi sınırlı olan yaş grupları genellikle ‘dijital göçmen’ olarak tanımlanırken, bu bireylerin dijital dünyaya entegrasyonu daha zorlu olabilmektedir. Bu durum, nesiller arasında dijital uçurum olarak adlandırılan bir ayrışmayı beraberinde getirmektedir. Teknolojiye erişim düzeyi ve kuşaklar arasındaki farklılıklar bu uçurumu derinleştirebilirken, dijital araçların bilinçli ve ölçülü kullanımı bu farkı azaltma potansiyeline sahiptir (Ormanlı, 2012’den akt: Özçelik Baloğlu, 2023, s. 1190).

Toplumsal yaşamdaki değişim ve gelişimler dijitalleşmenin gerçekleşmesindeki etken faktörlerdirler (İnce, 2021, s. 613). Bu unsurlar, bireylerin günlük yaşam alışkanlıklarını, sosyalleşme biçimlerini ve çalışma düzenlerini köklü bir şekilde değiştirmiştir. Artan teknoloji üretimi ve bilginin önemli hale gelmesi, bireylerin dijital araçlara erişimini kolaylaştırmış, bu da iş, eğitim, sosyal etkileşimlerde dijitalleşmeyi kaçınılmaz kılmıştır.

1980 sonrası neo-liberal politikaların ve küreselleşmenin etkileşimi, çocukluk kavramını hem ekonomik hem de kültürel açıdan dönüştürmüştür. Ekonomik ve politik süreçler, çocukları daha fazla piyasa dinamiklerinin içine çekerken, üretkenlik, tüketim ve rekabet gibi yetişkin dünyasına ait kavramlar çocuklukla iç içe geçmiştir. Bu durum, çocukların yalnızca korunması gereken bireyler olmaktan çıkıp, ekonomik sistemin aktif

unsurları olarak görülmesine yol açmaktadır. Küreselleşmenin kültürel ve sosyal boyutu ise çocukluğun bireyselleşmesini teşvik ederken, çocuk ile yetişkin arasındaki sınırları bulanıklaştırmaktadır. Dijital medya, popüler kültür ve tüketim alışkanlıkları, çocukların kimlik ve deneyimlerini şekillendirerek onları erken yaşta yetişkin rollerine yakınlaştırmakta, aynı zamanda küresel kültürel etkileşim içinde yeni çocukluk pratiklerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Böylece çocukluk, geleneksel yapısından uzaklaşarak küresel ekonomik ve kültürel dinamikler doğrultusunda yeniden tanımlanan toplumsal kategori haline gelmiştir (Aşar, 2013, s. 4).

Manuel Castells'in ağ toplumu kavramsallaştırması çerçevesinde, dijitalleşme iletişim ve ekonomik faaliyetleri küresel düzeyde birbirine bağlayan bir yapı oluştururken, mekânın ve zamanın sınırlarını esneterek toplumsal ilişkileri dinamik ve akışkan hale getirmektedir. Castells'e göre dijitalleşme, bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızlı gelişimiyle birlikte toplumsal yapının yeniden örgütlenmesini mümkün kılmıştır. Bu dönüşüm ağlar üzerinden örgütlenen yeni bir toplum biçimi olan 'ağ toplumunun' doğuşunu beraberinde getirmiştir. Ağ toplumu bireylerin, kurumların ve kültürel yapıların bilgiye erişim ve üretim süreçlerinde yer aldığı; fiziksel mekân kavramının yerini dijital etkileşim alanlarına bıraktığı bir yapıyı ifade eder. Bu bağlamda dijitalleşme, sadece teknolojik bir değişim değil, ekonomik ilişkilerden gündelik yaşam pratiklerine kadar geniş bir yelpazede etkili olan toplumsal bir dönüşüm biçimidir (Türk ve Avcı, 2021, s. 375).

Baudrillard'ın simülasyon kuramında belirttiği gibi, gerçek ile sanal arasındaki sınırları belirsizleştirerek dijital ortamda üretilen içeriklerin hakikatın yerine geçmesine neden olmaktadır. Baudrillard, dijitalleşmenin yalnızca teknolojik bir ilerleme değil, aynı zamanda gerçekliğin yerini 'görünür gerçekliklere' bıraktığı bir simülasyon süreci olduğunu belirtir. Dijital ortamda üretilen imgeler ve semboller, zamanla gerçekliğin yerini alarak 'hipergerçeklik' dediği yeni bir algı düzeyi yaratır. Bu durumda insanlar artık doğrudan gerçekliğe değil dijital medya aracılığıyla sunulan temsillere bağlanmaktadır. Özellikle sosyal medya platformlarında yaratılan kimlikler, dijitalleşmenin bireysel ve toplumsal düzeyde gerçeklik algısını nasıl dönüştürdüğünü göstermektedir. Baudrillard'a göre bu süreç, bireyleri gerçek yaşamdan kopararak sürekli olarak yeniden inşa edilen dijital temsillere mahkûm eder (Baudrillard, 2003, s. 167-175).

Modern zamanlarda gözetim; Marksist anlamda kapitalizmin ekonomi politiğinin bir parçası, Weber'in bakış açısıyla bürokratik örgütlenmenin bir ürünü, Foucaultcu bir anlayışla ceza ve gösteriştten öz disipline geçiş olarak açıklanmakta ve biyopolitika, panoptikom, yönetimsellik gibi kavramsallaştırmalar gözetim konusunu farklı açılardan ele almaktadır (Lyon, 2013, s. 15).

Lyon, günümüzde en önemli gözetim aracının bilgisayar olduğunu söylemektedir (Lyon, 2006, s. 13). Burada bugün “bilgisayar” ın anlamca genişlediğini vurgulamak gerekir. Pek çok toplumda, toplumun büyük bir kesimi tarafından kullanılan akıllı telefonların bilgisayar işlevi gördüğü yadsınamaz bir gerçektir. Bununla beraber dijitalleşmenin birçok kurum ve faaliyette olmazsa olmaz hâle geldiği günümüz toplumunda gözetim büyük oranda bu teknolojilere dayalı olarak gerçekleştirilmektedir (Kardaş, 2018, s. 24).

Dijital toplum üzerine analizler ve çalışmalar yapabilmek için öncelikle onu oluşturan kavramları öğrenmek ve karşılık geldikleri oluşumları doğru anlamak gerekmektedir. Çünkü dijital toplumla tanışma süreci aynı zamanda içerdiği kavramları ve bileşenleri tam anlamayı ve onları analiz etmeyi de gerektirmektedir. Bu noktada öne çıkan kavramlar ise: Dijital Vatandaşlık, Çevrimiçi Topluluklar, Dijital Ayakizi, Dijital Okuryazarlık, Dijital Yerli, Yapay Zekâ, Artırılmış Gerçeklik, Hiper Gerçeklik, Siber Mekan, Stalklama. Aşağıda bu kavramların daha iyi anlaşılabilmesi için ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Dijital vatandaşlık (Digital Citizen), Ribble (2015) tarafından “teknoloji kullanımı sırasında uygun, sorumlu davranış normları” bireylerin dijital dünyada hak ve sorumluluklarının farkında olarak, güvenli ve etik biçimde çevrimiçi ortamları kullanmaları olarak tanımlanmıştır (Yılmaz ve Doğusoy, 2020, s. 2365).

Çevrimiçi topluluklar (Online Community), ortak ilgi ve beklentilere sahip kişilerin, fiziksel bir mekân beklentisi olmaksızın oluşturdukları sosyal birlikteliklerdir. Zaman içerisinde dijitalleşmeye bağlı olarak, ritüeller çevrimiçi alanda gerçekleşmeye başlamıştır. Günümüzde WhatsApp, Skype, Zoom gibi uygulamalar aracılığıyla, canlı yayınlara bir düğüne ya da cenazeye gerçek zamanlı katılım sağlanabilmektedir. Ritüellerin çevrimiçi ortama taşınmasına olumlu ve olumsuz yaklaşan iki farklı argüman vardır. Olumlu bakış açısıyla şekillenen eleştiriler erişilebilirlik ve kapsayıcılıkla yeni fırsatlar sunduğuna odaklanmaktadır. Örneğin Hoondert ve Van Der Beek, çevrimiçi bir ritüelde

yer almanın sosyal etkileşimi desteklediğine ve genişlettiğine vurgu yaparak katılımcıların bilgisini zenginleştirdiğini ve kimliklerini oluşturduğuna dikkat çekmişlerdir (Kaya, 2024, s. 28).

Dijital ayakizi (Digital Footprint), kavramı ise “bireylerin çevrimiçi yaşamlarının belgelenmesi ve etkinliklerinin kaydedilmesi, temas ettikleri dijital verilerinin depolanmasıdır” (Blue, 2018, s.1’den akt: Koçyiğit ve Özkul, s.1292) olarak tanımlanmaktadır.

Dijital okuryazarlık (Literacy), bireylerin dijital teknolojileri etkin, güvenli ve eleştirel bir biçimde kullanarak bilgiye erişmeleri, bu bilgiyi analiz etmeleri ve yaratıcı şekilde yeniden üretmelerini sağlayan çok yönlü bir beceriler bütünüdür (Bakır, 2016, Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018’den akt Silik ve Aydın, 2021, s. 18).

Dijital yerli (Digital Natives) kavramı, günümüzde 80 sonrası dönemde büyüyen, Prensky’nin (2001a, 2001b, 2001c, 2001d) tezine göre, dijital alanı çok iyi kullanan, oyunlarla öğrenen, yeni dil oluşturabilen, dijital medyayı sürekli tüketmelerinden dolayı beyin yapıları buna göre gelişmekte olan yeni nesil için kullanılmaktadır (Tombul, 2020, s. 135).

Günümüzde popüler bir kavram olan yapay zekâ (Artificial Intelligence) ise bilgisayar sistemiyle oluşturulan robotların insanın benzeri bir biçimde düşünmesini, öğrenmesini ve onun gibi hareket etmesini sağlamak amacıyla oluşturulmuş makinelerin, algoritmaların, teknolojilerin adıdır (Sucu, 2019, s. 205).

Bir diğer kavram olan artırılmış gerçeklik (Augmented Reality) ise, gerçek dünya ve bilgisayarlar tarafından üretilen sayısal içeriklerin üzerine dijital veriler yerleştirilerek oluşturulan teknolojiye verilen addır (Ballı, 2021, s. 176).

Hiper gerçeklik (Hyper Reality), “sıradanlaşan mekânlara kozmik değer yüklenip bu mekânlar dünyaya ait değil de, uzayda yüceltilen yerler olarak görülmemiz sağlanır. Bu, bilimkurgu da dahil olmak üzere metafiziğin sonudur. Çağımızın yeni adı hipergerçekliktir.” (Baudrillard, 2003, s.172’den akt Şentuna, 2020, s. 781).

Siber Mekân (Cyberspace), ilk kez William Gibson tarafından ortaya atıldığında, sanal olma durumu ile özdeşleştirilmiş; fiziksel sınırları olmayan, görsel olarak genişletilebilen ve sürekli dönüşenbilen alanlar olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda, siber

mekân; fiziksel gerçekliğin ötesinde, elle tutulur olmayan, akışkan ve süreksiz bir alanı temsil eder (Ülker Yıldız ve Uslu, 2021, s. 292).

Son kavram olan stalklama (Stalking), ısrarlı takip olarak tanımlanmaktadır. Türkiye’ye bakıldığında, 12/05/2022 tarih ve 31848 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanan Türk Ceza Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile stalklama diğer bir deyişle ısrarlı takip, suç olarak tanımlanmıştır (Duman, Öcalan ve Uysal, 2023, s. 125).

Yukarıda açıkladığımız bu kavramlar teknolojinin hayatımıza girmesiyle birlikte geçirdiğimiz dijital dönüşümü yansıtan önemli aşamalardır.

Dijital dünya, insan hayatında önemli etkiler yaratmakta; sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel yapıyı dönüştürmektedir. Bu gelişmeler hızla devam etmekte ve bu gelişmelerin gelecekte daha da artacağı öngörülmektedir. TÜİK verilerine göre, Türkiye’de internet erişimine sahip evlerin oranı 2011 yılında %42,9 iken 2021 yılında %92’ye, düzenli internet kullanan bireylerin oranı ise %45’ten %82,6’ya yükselmiştir (Aral, 2022, s. 1135). Bu veriler, bireylerin dijital dünyanın sunduğu imkânlardan giderek daha fazla yararlandığını göstermektedir. Dijitalleşmeye karşı çıkanların bile bankacılık, alışveriş, iletişim ve haber alma gibi alanlarda dijital imkânlardan yararlandığını ve çevresel unsurların bu bağlamda değiştiği ifade edilmektedir (Aral, 2022, s. 1135).

COVID-19 salgını sırasında 29 Mart-21 Mayıs 2021 tarihleri arasında yapılan “Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması” sonuçlarına göre (TÜİK, 2021); 2013 yılında %50,8 olan 6-15 yaş grubundaki çocukların internet kullanım oranı 2021’de %82,7’ye çıktı. İnternet kullanan çocukların %90,1’i her gün internete giriyor. Haftada en az bir defa internete girenlerin oranı %98,6. İnternet kullanım amaçlarında %86,2 ile çevrim içi ders katılımı ve %83,6 ile ödev/öğrenme ilk sıralarda. İnternet kullanan çocukların %31,3’ü sosyal medya kullanıyor. Bu çocuklar sosyal medyada günde yaklaşık 3 saat vakit geçiriyor. 6-15 yaş grubundaki çocukların %64,4’ü cep telefonu/akıllı telefon kullanıyor. Bu cihazlar en çok çevrim içi derslere katılım (%77,7) ve ders çalışmak (%77,4) için kullanılıyor. Çocukların %32,3’ü telefonlarını her yarım saatte bir kontrol ediyor. Çocukların %55,6’sı bilgisayar (masaüstü/dizüstü/tablet) kullanıyor. En fazla kullanılan bilgisayar türü %57,2 ile tablet bilgisayar. 2013’te %24,4 olan sadece kendi kullanımında bilgisayarı olan çocuk oranı 2021’de %46,3’e yükseldi. Çocukların %36,0’sı dijital oyun oynuyor. Erkek çocuklarda bu oran %46,1, kız

çocuklarda %25,4. En çok oynanan dijital oyun türü savaş oyunları (%54,3). Erkek çocuklarda bu oran %68,4, kız çocuklarda %44,3 ile macera/aksiyon oyunları. Ebeveynler, çocuklarının çok fazla dijital oyun oynadığını düşünüyor (%58,4). Çocuklar ekran başında daha fazla kalabilmek için daha az kitap okuyor (%35,9) ve ders çalışıyor (%33,5). Araştırma sonuçları çocukların bilişim teknolojileri kullanımında önemli artışlar ve kullanım alışkanlıklarında belirgin değişiklikler olduğunu ortaya koymaktadır (TÜİK, 2021).

Ailelerin çocuğa yükledikleri anlam da zamanla değişmiştir. Ninniler telefondan açılmakta, özel olarak ilgi göstermek yerine televizyon önünde tutularak ebeveynler kendilerine alan açtıklarını düşünmektedirler. Televizyonlar dadı işlevi görmeye ve telefonlar, oyun kolları gibi yeni teknolojik aletler yeniden yaratılan oyun ve oyuncak kültürünü oluşmasında aracı olmaktadır.

Günümüzde çocuklar, bilinmeyenleri anne babalarına veya öğretmenlerine sormak yerine dünyayı televizyon ve internet aracılığıyla keşfetmeyi tercih etmektedir. Bu durum çocuk ve ebeveyn arasındaki etkileşimi giderek azaltırken, aile içindeki paylaşım dinamiklerini de dönüştürmektedir. Özellikle her iki ebeveynin de çalıştığı çekirdek veya parçalanmış ailelerde, anne ve babalar çocukları ile yeterince ilgilenemedikleri hissine kapılmaktadırlar. Bu eksikliği telafi etme çabası ise çoğu zaman çocuklara maddi imkânlar sunma veya onları hediyelerle mutlu etme yönünde şekillenmektedir. Öte yandan ebeveynler kendi bireysel zamanlarını koruyabilmek için çocuklarını uzun saatler boyunca televizyon ve dijital medyanın kontrolsüz etkisine bırakmaktadır. Böylece ailece geçirilen zamanların giderek azalmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak modern ebeveynlik pratikleri içinde çocuk ve aile arasındaki duygusal bağ, maddi olanaklar ve dijital medyanın belirlediği bir çerçevede yeniden şekillenmektedir (Aşar, 2013, s. 4). Burada ‘kontrolsüz’ kavramı bizim için oldukça önemlidir; çünkü algoritmik görünürlüğe ulaşmak yani dijital kamusal alanda öne çıkarılmak çocuğun yaşına uygun olmayan şiddet veya cinsellik gibi içeriklerle karşılaşmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle teknoloji, yaşına göre erken öğrendiklerini hazmedememiş, agresif ve davranış bozukluğu olan çocuklar yaratmaktadır. Bu durum teknolojinin eğitim anlamında olumlu ve olumsuz yönleri olduğuna işaret etmektedir. Bilinçli ebeveynler, çocuklarını doğru yönlendirerek bilinçli ve teknolojiyi doğru kullanan çocukların oluşmasına destek olabilmektedir. Dijital yerliler olarak adlandırılan teknolojinin geliştiği dönemde yaşayan çocuklar için

‘büyümüşte küçülmüş’ gibi halk tabirleri oluşmuştur; bunun nedeni çocukların ailelerinin öğretmeye zaman bulamadığı birçok bilgiye erken yaşta teknoloji sayesinde erişmeleridir.

Elektronik dönemi takip eden dijital dönemde ve internetli zamanlarda her şey sanallaşırken, gerçek buharlaşıp yok olmaktadır. Dijital dönemde sanallık salgını ontolojik açıdan mekânı, zamanı ve kimliği değiştirmiştir. Böylece insanlığın ontolojik, epistemolojik ve moral gerçekliği temelden değiştiği söylenebilir. Ontolojik anlam, sanal bir kurguya; epistemolojik güven, sonu gelmez bir kuşkuya; moral erdem sorumsuzluğa kurban olmuştur. (Vatandaş, 2020, s. 928). Bu dönüşüm çocuklar üzerinde derin ve çoğu zaman kalıcı etkiler bırakmıştır. Dijital çağda doğan çocuklar, kimliklerini inşa ederken artık fiziksel dünyadan çok dijital dünyaya dayanmakta, aidiyet ve değerlerini sanal gerçeklik içinde bulmaya çalışmaktadır. Bu süreç çocuğun mekân, kimlik ve zaman algısını yeniden şekillendirmekte, gerçeklik ile sanallık arasındaki sınırların bulanıklaşmasına neden olmaktadır.

Çocuklar, dijital ekranların büyüdü dünyasında kendilerini ifade ederken, aynı zamanda birer tüketici, oyuncu ve takipçi olarak sistemin bir parçası haline gelmektedir. Ancak bu dijital dönüşüm onların sosyal, bilişsel ve duygusal gelişiminde önemli boşluklar oluşturabilir. Sanal dünyada geçirilen uzun saatler, fiziksel dünyadaki etkileşimleri kısıtlayarak empati, sorumluluk ve aidiyet gibi insani değerlerin zayıflamasına yol açar. Dijital mecraların çocuğa sunduğu ‘sonsuz seçenekler’ ise, gerçeklikten kopuşu hızlandırır ve onun hayatını anlamlandırma çabalarını daha karmaşık hale getirir. Sonuç olarak dijitalleşme çağında çocuğun dijital bir bireye dönüşmesi, yalnızca teknolojinin bir etkisi değil, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve ahlaki bir dönüşümün de göstergesidir.

The World Wide Web, başlangıçta sadece yetişkinlerin bilgi paylaştığı ve iletişim kurduğu bir ağ yapısıydı ve çocukların erişebileceği ve faydalanabileceği bir alan haline henüz gelmemiştir. Otuz yıldır sürekli gelişen teknolojiler, çocukların internete erişimlerini sağladı ve örneğin arama motorları, dijital oyunlar ve ödev programları çocuklara; çevrimiçi bilgi edinme ve oyun oynama fırsatları sundu (Biricik, 2022, s.110). Okullarda not tutmanın yerini akıllı telefonlarla kaydetme, pdf formatı sayesinde bilgiye kalıcı olarak erişme, hatırlatıcı kurma gibi yeni oluşumlar almıştır. Elektronik çocuk kitaplarına duyulan ilgi de bu oluşumları hızlandırmıştır. Dijital yerli olarak adlandırılan bu yeni jenerasyon bilgiye ulaşmak için geleneksel kütüphanelerde buluşmak yerine sanal

kütüphaneleri tercih etmektedirler. Beden eğitimi dersinde aktiviteler için heyecanlanan çocuk profilinin yerini teknoloji dersinde bilgisayar ile vakit geçirmek için heyecanlanan yeni nesil almıştır. Bu gelişmeler pasif, hareketsiz ve buna bağlı olarak hem fiziksel hem de ruhsal olarak hasta olmaya yatkın yeni bir nesil doğurmuştur.

Çocukluğu simgeleyen en önemli olgu olan ‘oyun’, günümüz çocuklarınca sokaktan dijital ağlara taşınmış, toplumsal ve duygusal temas yerini bireyselliğe ve sosyal ağ mekânlarına bırakmıştır. Çocuklar oldukları gibi değil de olmak istedikleri gibi davranabildikleri sosyal ağlarda kendilerini daha rahat hissettikleri için dijital platformlarda uzun zaman geçirmeye başlamışlardır. Bu süreçte çocukların teknolojik aletleri aile bireylerinden daha iyi kullanmaya başladıkları söylenebilir. Heyecan ve adrenalin seven çocukların bu tarz içeriklere sahip oyunlar oynamaları ya da filmler izlemeleri bu konuya örnek gösterilebilir. Yakın geçmişte çocuk ölümleri ile sonuçlanan veya çocukların psikolojik olarak zarar görmelerine neden olan birçok uygulama geliştirilmiş ve zamanla olumsuz sonuçları nedeniyle yetkililer tarafından bu uygulamalar yasaklanmıştır. Bu konuya ‘Blue Whale’ yani Mavi Balina oyunu örnek olarak verilebilir: tehlikeli, manipülatif, ölümle sonuçlanabilen bir oyun olan Mavi Balina oyunu sosyal medyada yayılmış ve zamanla büyük bir kitleye sahip olmuş, kullanıcılarını ‘meydan okuma’ ya yani dolaylı yoldan kendine zarar vermeye teşvik etmiştir. Oyun, oyuncuyu 50 görevle başlatır, bu görevlerin sonunda kişinin kendisine zarar vermesi veya intihar etmesi istenebilir. Oyun çoğunlukla ergenlik çağındaki çocuklar arasında popüler olmuştur. Amaç kişileri yalnızlaştırarak ve duygusal olarak zayıflatarak tehlikeli sonuçlara yol açabilmektedir. Çocuklara oyun tarafından sürekli ve aşamalı olarak görevler verildiği ve sonuçta intihar eden çocuklar olduğu haber kanalları tarafından duyurulmuştur.

Yine arttırılmış gerçeklik (AR) temelli bir oyun olan Pokemon Go, kullananların gerçek hayatta sanal Pokemon karakterlerini yakalamalarını sağlamayı amaçlar. Oyunun bağımlılık yapıcı özellikleri, oyuncuların aşırı zaman harcamalarına ve gerçek yaşamla bağlantılarını kaybetmelerine neden olabilir. Oyuna katılma şartı olarak konum bilgisi ve benzer birçok özel bilginin paylaşılma zorunda olması kişilerin güvenliğini tehdit eden unsurlardan yalnızca bir kağıdır. Oyuncular, çevrelerine dikkat etmeden hareket ettikleri için trafik kazaları, düşmeler, yaralanmalar, canlı veya cansız varlıkların zarar görmesi gibi sonuçları olabilir.

Özellikle ergenlik çağındaki çocukların yaş ortalamalarına hitap eden, birbirlerine oyunda şiddet uygulayarak puan kazanmalarını şart koşan, şiddet eğilimi doğuran bir oyun olan Bobo oyunu oyuncularda sevgi, saygı, sakinlik gibi duyguları baskılayarak stres ve öfke gibi duyguları açığa çıkarmaktadır. Korku temalı, çocuklarda psikolojik tahribata neden olan bir oyun olan Slenderman oyununda ise, başrol karakter ‘hayatta kalma’ mücadelesini verirken her türlü şiddeti kullanmaktadır. Oyunculara aksiyon adı altında tehlikeli hayal dünyaları sunarak gerçek dünyayla bağlantıları zayıflatılmaktadır.

Dijital dünyada ebeveyn olmak, yalnızca çocukların teknolojik araçlara erişimini sağlamakla sınırlı kalmayıp; hızla değişen dijital içerikler, yazılımlar ve çevrimiçi hizmetler karşısında ebeveynlik rollerini yeniden tanımlayarak, bilinçli teknoloji kullanımını kazandırma sorumluluğunu içermektedir (Yaman, 2016, s. 178’den akt: Zeybekoğlu Akbaş ve Dursun, 2020, s. 2255). Çevrimiçi ağlar, sonu gelmeyen bir sarmaşığa benzetilebilir. İlgi alanlarına göre araştırılan içerikler sonrasında bu içeriklerin benzerleri, benzerlerinin de benzerleri şeklinde milyonlarca içerik olarak karşımıza çıkmakta ve bu akışa kapılmamak doğru rotayı çizmekle mümkün olmaktadır. İnternetin bilgiye ulaşmada sağladığı kolaylık ve okul çağındaki çocuklarda kütüphaneye, bilgiye ve sayısız kaynağa zaman ve mekândan tasarruf edecek şekilde ulaşımını sağlamakla birlikte; internetten oyun oynamak, arkadaşları ile sosyal ağları kullanarak görüşmek ve ilgi alanlarına göre video akışına kapılmak gibi kontrol edilmesi gereken yönlerini ebeveynlerin teknolojiye hâkim olarak kontrol etmeleri gerekmektedir.

Teknolojinin gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelmesiyle birlikte, dijital cihazlarla çevrelenmiş bir ortamda büyüyen günümüz çocukları, çoğu zaman ebeveynlerinden daha profesyonel bir dijital beceri düzeyine ulaşabilmektedir. Ancak teknolojinin çocukların eğitimini ve gelişimine katkı sağlama potansiyelinin yanında, bilinçsiz kullanımı sosyal, duygusal, psikolojik, zihinsel ve fiziksel gelişimleri üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Bu noktada ebeveynlerin, dijital dünyada çocuklarına rehberlik edebilecek bilgi, farkındalık ve tutuma sahip olmaları önem kazanmaktadır (Zeybekoğlu Akbaş, Dursun, 2020, s. 2255).

1.5. Dijital Çocukluk

Dijital çocukluk, çocukluğun toplumsal değişimler bağlamında doğal mekanlardan sanal mekanlara taşınmasını ve çocukluk faaliyetlerinin dijital ağlarla sürdürülmesini, teknolojinin çocukların yaşamlarına erken yaşlarda dahil edilmesini ve geleneksel çocukluk deneyimlerinden uzak, teknolojinin yaşamlarının bir parçası haline geldiği çocukluk modelidir (Biricik, 2022, s. 109). Dijital cihazlarla çevrelenen bu çocuklar; zamanlarının büyük bölümünü video izleyerek, dijital oyunlar oynayarak, internette gezinerek ve Facebook, Instagram, X gibi sosyal medya platformlarında etkileşimde bulunarak geçirmektedir. Eğitim ortamlarında bile geleneksel yöntemlerden farklı bir pratik benimsenmiş; tahtadaki bilgileri deftere yazmak yerine, öğrenciler artık bu bilgilerin fotoğraflarını çekerek kayıt altına almaktadır. Yüz yüze iletişimin yerini çevrimiçi etkileşim biçimleri almış; çocuklar düşüncelerini sosyal medya aracılığıyla paylaşmayı tercih etmeye başlamıştır. Ayrıca bilgiye erişim biçimleri de dönüşüme uğramış, basılı kaynakların yerini dijital arama motorları almıştır. Tüm bu değişimler, çocukların dünyayı algılama, öğrenme ve sosyalleşme biçimlerinde köklü bir dönüşüm yaşandığını ortaya koymaktadır.

Toplumsal değişim, çok yönlü bir dönüşüm süreci olarak en çok aile yapısını ve bireyleri etkilemektedir. Günümüzde aile yapısının tamamen değiştiği söylenebilir; büyüklüğü, geleneklere bağlılığı, ritüelleri, evliliğe alternatif yaşam biçimleri (bu tür birlikteliklerde çocuk sahibi olunmak istenmesi ilk zamanlarda yadırgansa da günümüzde eleştirilerin hedefi olmaktan çıkmış, normal karşılanmaya başlanmıştır. Bu da bu tür ailelerin içinde yetişen çocukların ‘yeni normaller’e sahip olduğunu gösterir.), doğurganlığın azalması, sorumluluk kaldıramayan bireysel bakış açısına sahip yeni ebeveynler ve çocuklar yetişmektedir. Aile sosyolojisinin konusu olarak görülse de bu konular, teknolojinin gelişmesi ve yeni aile yapılarının ortaya çıkmasıyla dijitalleşmenin, dijital sosyolojinin toplumsal değişim konularının da alt başlıkları olarak literatürde yer almaya başlamışlardır. Ailenin, geleneksel aile yapısından çok merkezli çekirdek aile yapısına evrilmesi ve bu gelişmelerin devamında teknolojinin gelişmesi ile iletişim yollarının değişmesiyle popüler dijital kültür kavramlarının ortaya çıkması, ebeveyn-çocuk ilişkisinin dijital dünyada yeniden tanımlanmasıyla dijital ebeveyn(lik) ve dijital çocuk(luk) kavramlarının ortaya çıkışı, konuyu çok boyutlu bir hale getirmiştir.

Başka bir ifadeyle günümüzde hızla gelişen teknolojinin ailede yol açtığı köklü değişiklikler, geçmişle kıyaslandığında ebeveyn-çocuk ilişkisi açısından yaşanan değişimlere vurgu yapan dijital ebeveyn(lik) ve dijital çocuk(luk) kavramlarını karşımıza çıkarmaktadır. Dijital çağ, geleneksel dönemdeki birden fazla kuşağın bir arada yaşadığı aile yapısının aksine modern dönemdeki bireyselci toplum yapısının içine doğmuştur ve zamanla teknolojiadaki gelişmelerin artması, bilgi çağına ulaşılmış olması gibi sebeplerden ötürü kişiler kendine yetebilmeyi öğrenmiş ve grup birlikteliklerinin yerini bireyselleşmeler almış veya internet, sosyal medya üzerinden bir araya gelmeyi tercih eden dijital yerliler oluşmuştur. Teknoloji bilgiye daha hızlı ulaşmayı, oyun gibi aktiviteleri internet üzerinden gerçekleştirebilmeyi, arkadaşlar arasında mekân sınırlamasına takılmadan bir araya gelebilmeyi, dünyanın bir ucundan diğer bir ucuna uzanabilmeyi mümkün kılmaktadır. Bundan dolayı her yaştan bireylerin ilgisini çektiği söylenebilir: çocuk ve ergenler de buna dâhildir.

Dünya genelinde dijital araçların yaygınlığı ve bu araçlar ile geçirilen süre artarak devam etmektedir. Özellikle gençler ve çocuklarda bu kullanım süreleri dikkat çekici boyutlara ulaşmıştır. Dijital araçların doğru kullanımı ve çocukları bu araçların zararlı etkilerinden koruma anlayışı anne-babalara yeni bir sorumluluk alanı oluşturarak dijital ebeveynlik kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Sağlam, 2024, s. 123).

Toplumsal yapının içindeki çocuk aktörünün akranlı oyun kültüründen ekranlı oyun kültürüne doğru aktığı, her şeyin sanal ortamda kaydedildiği, hiçbir verinin kaybolmadığı yeni bir düzen oluşmaktadır. Teknoloji çağı olarak adlandırdığımız günümüzde oldukça kişiselleştirilmiş teknolojik ürünler yer almaktadır. Yaşantımızın her alanını etkileyen bu teknolojik gelişmeler çocukların yaşantılarını da etkisi altına almıştır. Ancak aileler çocuklarının yaşlarına, sağlık durumuna, gelişim seviyelerine ve karakterlerine göre plan yaparak teknoloji kullanımlarını desteklemeleri gerekmektedir. Burada en önemli nokta çocuğun sağlıklı büyüme ve gelişmesi bakımından dengeli beslenmesi, kaliteli uyku uyuyabilmesi, yeterli fiziksel aktivite yapabiliyor olması ve olumlu sosyal etkileşime sahip olmasıdır. Bu bakımdan ebeveynler çocukların teknoloji kullanımı ve diğer aktiviteleri kullanmaları arasındaki dengeyi koruyabilmeleri için destek olmaları gerekmektedir (Mustafaoğlu, Zirek, Yasacı ve Özdiñler, 2018, s.242).

Toplumsallığın gereği olan insan ilişkilerinin doğallığını kaybettiği, hızlı büyüyen, her şeyi erken öğrenip kısa sürede tüketen, dijital kültür içinde erkenden yetişkin olmaya

alışan küçük insanların ortaya çıktığı yenedünya düzeni oluşmaktadırd. İlişkilerin suni bir hal almaya başladığı yenedünya düzeninde dijital yerliler, problemlerini akranlarıyla paylaşıp çözüm arayışına girmek yerine; alışveriş yaparak, sosyal medyada vakit geçirerek, oyun konsollarıyla saatlerce oyun oynayarak stres atmayı, farklı yollarla sorunlarına çözüm bulmayı tercih etmektedirler. Ayrıca ocukların zaman geçirmek için tercih ettikleri alışveriş merkezleri, AVM ler, Disneyland gibi devasa büyüklükteki oyun aktivitelerini içeren alanlar sosyo-ekonomik yönden çocukları bölmekte, düşük gelirli ailelerin gidebileceği eğlence merkezlerinin kısıtlı olması gibi durumlar sınıflar arası farkı daha da arttırmakta ve bunu çocuklara en derin şekilde hissettirmektedir (Gürhan, 2018, s. 709-711).

Küreselleşmenin bir dünya pazarı olarak varlığının, oyun ve oyuncak alanına etkisi de şüphesiz gerçekleşmiştir. Çünkü tüketim motifleri sıkı bir şekilde ulusal değildirler. Tüketiciler artık kendilerini, herkesin ulusun sınırları içerisinde pazarlanan ve ayırt edici bir ulusal kültürü temsil eden aynı türdeki ürünleri satın aldığı bir ulusal topluluğun parçası olarak tahayyül edemezler (Billig, 2002: 153–154 akt: Sormaz & Yüksel, 2012, s. 995).

Yeni oyuncaklar büyük ölçüde tek merkezden gönderilmektedir. Bütün ocuklar, aynı oyuncakları bilmekte ve onlarla oynamaktadır. Yerel ya da mahalli oyuncak tarihe karışırken yerel ya da mahalli oyuncakla oynayan ocuk da tarihe karışmaktadır (Köker, 2007'den akt. Sormaz ve Yüksel, 2012, s. 995). Teknolojik gelişmeler kapitalist sistemin 'durmadan tüketmek, zamanı, parayı, ilişkileri' metalaştırma amacına hizmet etmektedir. Doğal oyun materyallerinin yerine, Disneyland, eğlence merkezi gibi büyük oyun alanları inşa edilmekte, binlerce ocuk sosyal olarak birbirine temas etmeden aynı oyunu oynamakta ve bunun için belirli bir bt ayırmaktadır. Kendi aralarında oyun kuran çocukların yerini oyun kurmayı bilmeyen, yönlendirmeye daha fazla ihtiyaç duyan, akranlarıyla ve yetişkinlerle birebir iletişimden yoksun olması nedeniyle girişken olmayan, hazır oyunlar ve hazır oyuncaklarla çocukluğunu geçiren modern çocukluk modeli oluşmaktadır. Dolayısıyla birlikte kararlar aldıran, fikir üretmeye müsait akran oyunlarının yerini bireysel oyunların almasıyla grup aidiyetinin kaybolmaya başladığı görülmektedir.

Tüketim toplumu; tüketimi öğrenme, tüketime toplumsal olarak hazırlanma toplumdur. Bu amaçla, kapitalizm belli ürünleri sunar ve bunların "ihtiyaç" olduğunu öne sürer. Yani,

“ihtiyaç” icat edilir, yeniden ve yeniden üretilir; çünkü kapitalizmin kendisini yenilemesi gerekir. İhtiyacı reddedecek bilinçli insanı da istemez (Baudrillard, 1995’den akt: Sormaz ve Yüksel, 2012, s. 998). Dolayısıyla çocuklar, kapitalist piyasa için biçilmiş kaftandırlar. Oyun ve oyuncak da, sadece alınıp satılan bir mala dönüşmekle kalmaz; oyun kültürü kullanılarak tüketim kültürü, yeniden ve yeniden üretilmek istenir. Bu karışık nesneler evreni önünde çocuk, yaratıcı olarak değil; ancak kullanıcı olarak yer alabilir. Dolayısıyla bu nesneler, yaratıcı çocuklar değil, kullanıcı çocuklar yetiştirmek ister (Barthes, 1990’den akt: Sormaz ve Yüksel, 2012, s. 998). Bu

noktadaki en büyük sorun da, piyasa ve popüler kültür dolayımında oyuncağın çocuk(luk)tan bağımsız, çocuk ötesi ve çocuğun naif dünyasını aşan bir ürün hâline getirilmesidir (İnal, 2007’den akt: Sormaz ve Yüksel, 2012, s. 995). Teknoloji ve dijitalleşme çocukluk sürecinin yaşanılış şeklini değiştirirken ekonomik ve kültürel toplum yapısında da değişiklikler yaratmaktadır. Grup oyunlarının yerini bireysel oyunların alması sosyalizasyonu sekteye uğrattırken, doğal oyuncakların yerini suni, dijital oyuncakların almasıyla oyuncak piyasası ortaya çıkmakta ve bu durum da kapitalizme hizmet etmektedir.

Dijitalleşme tüm dünyayı etkisi altına almakta, çocuklar küçük yaşlardan itibaren yoğun bir teknolojiye maruz kalmakta ve çok çeşitli teknolojik ürünleri kullanarak zengin bir dijital deneyime sahip olmaktadır. Bu durum çocukluğun kendisini de etkilemekte, değiştirmektedir. Onur’ un da belirttiği gibi, Batı toplumlarında 19. yüzyılın sonlarında kentli ebeveynler, çocuklarının ileride kendi yaşadıklarından çok daha farklı bir dünyada yaşayacağını öngörmeye başlamaktadır. 20. yüzyılda ebeveyn olmanın en temel özelliği, çocukların sağlığı ve mutluluğu konusunda duyulan kaygı ve duyarlıktır (Zeybekoğlu Akbaş ve Dursun, 2020, s. 2250). Geçmişte çocuk aile ekonomisine katkı sağlaması beklenen, aile büyüklerine evde ve işte yardımcı olan birey vasfındayken, günümüzde artık çocuk üzerinden bir nesil inşa edeceğinin farkına varan ebeveynler çocuğun en hassas şekilde yetişmesi için çabalamakta, bütün imkanlarını seferber ederek başarılı ve mutlu çocuk modeli inşa etmeye çalışmaktadır. Böylece bütün kaynaklarını çocuğunun gelişimine adanarak annebaba modeli ortaya çıkmıştır. Artık mutlu ve başarılı çocuklar yetiştirmek ebeveyn olmanın en önemli sorumluluklarından. Toplumun diğer kurumları da aile kurumu gibi çocuğa önem vermeye başlamıştır. Modern çocukluk imgesi (Batıda Rönesans, Reform, Aydınlanma, Romantizm) kapitalizmin doğuşu,

sanayileşme süreçleri ile birlikte doğmuştur. Modern çocukluk düşüncesi mistik günahkâr çocuk anlayışının olumsuzlanması üzerine doğmuştur (İnal, 2007, s. 21).

Günümüzde ebeveyn-çocuk ilişkisinde de önemli değişimlerin olduğu gözlenmektedir. Yetişkinlerin çocuklarıyla arkadaş gibi olma çabası beraberinde ebeveyn ve çocuk arasındaki statü farkının muğlaklaşmasına neden olmuştur. McDonald ve Burger King gibi fast food, junk tipi atıştırılmalık restoranların çocuklara hizmet eden yerler iken zamanla çocuk ve yetişkinlerin bir arada olduğu mekanlara dönüştüğü görülmektedir. Böylelikle mekanlar üzerinden de çocuk-yetişkin ayrımının silikleştiği görülmektedir. Giyim endüstrisinde de çocuk –yetişkin ayrımının her geçen gün azaldığı görülmektedir; küçük kızlar doğum günlerinde prenses kostümü ve topuklu ayakkabılar giymek isterken, elli yaş üstü erkekler de kot pantolon giymeyi tercih etmektedirler. Dolayısıyla çocuğun çocukluk imgeleri arasında yer alan giyim, yemek kültürü gibi çocuğu yetişkinlerden ayıran temel tercihler ayırt edici olma özelliklerini kaybetmektedir. Yine günümüzde sağlık alanında da çocukla ilgili önemli gelişmeler olmuştur. Her alanda olduğu gibi sağlık alanında çocuklar için önemli adımlar atarak Pediatrics gibi çocuk hastalıkları ile yakından ilgilenen uzmanlıklar geliştirilmiştir. Çocuğun biyolojik ve psikolojik sağlığı önemsenmekte; bu konuda her geçen gün yeni araştırmalar yapılarak çocuk ölümlerinin azalması, engelli doğacak çocuklar için hayatlarını kolaylaştıracak yenilikler icat edilmesi vb gelişmeler yaşanmaktadır.

Dijitalleşme nasıl ki çocukluğu değiştirip dönüştürüyorsa ebeveynleri de etkilemiştir. Bu bağlamda dijital ebeveynlik kavramı karşımıza çıkmaktadır. Dijital ebeveynlik, teknoloji çağında çevrimiçi çocukları teknolojiyi doğru kullanmak konusunda doğru yönlendirmekle sorumlu bireyleri ifade eder. Doğru yönlendirmek yeterince teknolojik bilgiye sahip olmayı, dijital okuryazar olmayı gerektirmektedir. Yalnız bu tek başına da yeterli olmamaktadır. Teknolojinin hilelerine hâkim olmak ve çocuğun sanal platformlarda kişisel güvenliğini riske atmasını engelleyebilmek gerekmektedir. Dijital ebeveynlik kavramı ile birlikte ebeveynler çocuklarının dijital dünya içerisinde nasıl hareket ettiklerini takip etmeleri, olası risklere karşı çocuklarını korumaları ve doğru internet kullanımını öğretmeleri gibi sorumluluklara sahip olmaktadır. Ebeveynler, çocukların sanal ortamda karşılaşılabilecekleri risklerle beraber bu ortamlarda geçirilecek süreye de dikkat etmeleri gerekmektedir (Yazıcı ve Özcan, 2021, s. 18). Bu bağlamda dijital ebeveynlik, sadece çocukları çevrimiçi tehlikelerden korumak

değil, aynı zamanda onların dijital dünyayı bilinçli ve faydalı bir şekilde kullanmalarını sağlamak anlamına gelmektedir. Örneğin ebeveynler çocuklarının sosyal medya platformlarında kimlerle iletişim kurduklarını ve hangi tür içeriklere maruz kaldıklarını gözlemleyerek, zararlı etkilerden korunmalarına yardımcı olabilirler. Ayrıca, yaşlarına uygun içeriklere erişim sağlamak ve dijital dünyada karşılaşabilecekleri sahte haberler ya da manipülatif içerikler hakkında çocukları bilinçlendirmek de önemli bir sorumluluktur. Dijital ebeveynlik aynı zamanda teknolojiyle ilgili ortak etkinlikler yaparak çocuklarla bir bağ kurmayı da içerir. Örneğin, bir ebeveyn çocuğuyla birlikte eğitici bir oyun oynayabilir ya da birlikte belgesel izleyerek dijital dünya içerisinde kaliteli zaman geçirebilir. Bu tür yaklaşımlar, çocukların dijital dünyayı sadece eğlence amaçlı değil, aynı zamanda öğrenme ve gelişim aracı olarak görmelerini destekler.

Türkiye’deki çocukların %85’i internette olabilecek istenmeyen sorunlarla baş edebilme konusunda kendilerine güvendiklerini; %83,4’ü internet kullanımı hakkında “çok fazla bilgi” sahibi olduklarını ve hatta %78’i ebeveynlerinden daha fazla bilgiye sahip olduklarını belirtmektedir. Ancak internet okur-yazarlığıyla ilgili becerileri ölçüldüğünde, 9-16 yaş arasındaki çok az sayıda çocuğun bu becerilere sahip olduğu görülmektedir (Zeybekoğlu ve Dursun, 2020, s. 2258-2259). Bu durum çocukların interneti bilinçli bir şekilde kullanma konusundaki algılarının, gerçek bilgi ve becerileriyle uyumlu olmadığını göstermektedir. Çocuklar, internet ortamında karşılaşabilecekleri riskleri yeterince tanımlayamamakta ve bu risklerle başa çıkmak için gerekli olan dijital okuryazarlık becerilerinden yoksun kalmaktadırlar. Bu eksiklik çocukların kişisel bilgilerini paylaşma, sahte içeriklere inanma ya da çevrimiçi zararlı kişilerle etkileşim kurma gibi tehlikelere daha açık hale gelmesine neden olmaktadır. Türkiye’de dijital okuryazarlık konusunda farkındalığın düşük olması, çocukların çevrimiçi oyunlar, sosyal medya ve video platformları gibi popüler uygulamalarda bilinçsizce vakit geçirmelerine yol açmaktadır. Çocuklar, bir yandan bu platformları eğlence aracı olarak görürken, diğer yandan zararlı içeriklere, siber zorbalığa veya dolandırıcılık gibi tehditlere karşı savunmasız kalabilmektedirler. Bu durum, ebeveynler, öğretmenler ve politikalar geliştiren kurumlar için büyük bir sorumluluk doğurmaktadır. Dijital okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesi için, eğitim kurumlarında dijital güvenlik ve etik konularına yer verilmesi, çocuklara çevrimiçi davranışlarıyla ilgili rehberlik edilmesi önemlidir.

Hiç bir çocuk çevrimiçi riskler karşısında tam güvende değildir. Zorbalar, cinsel suç isleyenler, insan tacirleri ve çocuklara zarar verecek kişiler en güç durumdaki çocuklara ulaşma açısından bugünkü kolaylığı başka hiçbir dönemde yakalamamıştır (Unicef, 2017, s. 21). Bu durum çevrimiçi ortamın sağladığı anonimlik ve erişim kolaylığı nedeniyle daha da tehlikeli bir hale gelmektedir. Çocuklar, sosyal medya platformları, çevrimiçi oyunlar ve mesajlaşma uygulamaları gibi dijital alanlarda bu tür tehditlere karşı savunmasız kalmaktadırlar. Özellikle, zararlı kişiler çocukların ilgisini çekebilecek şekilde sahte profiller oluşturup güven kazanmaya çalışarak onları manipüle edebilir ve daha ciddi risklerle karşı karşıya bırakabilir.

CNN Türk'ün 17 Temmuz 2019 tarihli haberinde Türkiye'de yaygın bir şekilde kullanılan, kullanıcıların 40-50 yıl sonraki yaşlılık hallerini görüntüleyerek eğlenmelerini sağlayan faceapp uygulamasının aslından gerçekte görüldüğü kadar samimi olmadığı, uygulamaların bilinçsizce kullanılmasının veri toplama ve bu verileri üçüncü taraflara pazarlama gibi olumsuzluklarının olduğu belirtilmektedir. Benzer şekilde 20 Mart 2019 tarihinde Hürriyet yerel gazetesinde yayınlanan "Telefondan Hemen Silinmesi Gereken Uygulamalar" başlıklı haberde de Google'ın açıklamasına dayalı olarak How to Dress isimli çocuklar için geliştirilen Alan Eğitimi uygulamasının oldukça tehlikeli olduğu ve içerdiği virüslerin karşı tarafın kişisel bilgilerine kolaylıkla ulaşabileceği belirtilmektedir (Karabıyık, 2019, s. 51). Bu tür uygulamalar çocukların dijital güvenliği ve gizliliği açısından ciddi tehditler oluşturmakta, aynı zamanda ebeveynlerin de bu konuda daha bilinçli olmaları gerektiğini ortaya koymaktadır. Çocuklara yönelik geliştirdiği iddia edilen bazı uygulamalar, masum bir eğitim ya da eğlence aracı gibi görünse de arka planda kötü amaçlı yazılımlar içerebilir veya kişisel verileri yetkisiz kişilerle paylaşabilir.

Palmer'in Zehirlenen Çocukluk eserinde sunduğu veride, 2004 yılında Amerikan Pediatri Akademisi, internet sitelerinden "Her 6 çocuktan birine gelişim bozukluğu ve/veya davranış sorunu teşhisi konuyor," duyurusunu yaptı. Dünya üzerindeki en gelişmiş ülkede, her yarım düzine çocuktan birinde eğitimsel ve/veya sosyal faaliyet bozukluğu olduğu düşüncesi oldukça korkutucu (Palmer, 2017). Bu durum dijital düşkünlüğü ve teknolojiye aşırı bağımlılığın çocukların fiziksel, zihinsel ve sosyal gelişimlerini ciddi şekilde etkileyebileceğini göstermektedir. Özellikle ekran süresinin artması, çocukların çevrimiçi dünyayla olan bağlantılarının zayıflamasına, fiziksel aktivite seviyelerinin düşmesine ve sosyal becerilerinin gelişiminde gecikmelere yol

açabilir. Teknolojiye aşırı maruz kalan çocuklar yaratıcı oyunlardan, yüz yüze iletişimden ve gerçek dünyayla anlamlı bir bağ kurmaktan uzak kalmaktadır. Bu durum çocukların empati geliştirme, problem çözme ve grup içinde iş birliği yapma gibi temel sosyal becerilerde gerilemesine neden olabilir. Aynı zamanda sürekli dijital uyaranlara maruz kalmak, dikkat dağınıklığı ve odaklanma sorunlarını tetikleyerek eğitim performansını da olumsuz etkileyebilir.

Dijitalleşme bireyler arasındaki ilişkilerden aile yapısına, iş dünyasından eğitim sistemine kadar birçok alanı yeniden şekillendirmiştir. Ancak, bu hızlı dönüşüm aynı zamanda dijital eşitsizlik, mahremiyet kaygıları ve bireysel izolasyon gibi yeni sorunları da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla, dijitalleşmenin faydalarını maksimum seviyeye çıkarmak ve olumsuz etkilerini en aza indirmek için bilinçli bir yaklaşım geliştirilmesi gerekir. Bu durum, “ebeveyn teknoferansı” ve “ebeveyn sosyotelizmi” kavramlarını gündeme getirmiştir. Ebeveyn teknoferansı, ebeveynlerin çocuklarıyla etkileşimleri sırasında dikkatini ve ilgisini çocuğun yerine cep telefonuna odaklaması ve bunun sonucunda ebeveyn-çocuk etkileşiminde kesintinin ortaya çıkmasına işaret ederken, yine ebeveyn-çocuk etkileşiminde açığa çıkan ebeveyn sosyotelizmi de sosyal ortamlarda ebeveynin telefonuna dikkatini vererek çocuğu ihmal etmesi ve yok sayması olarak tanımlanmaktadır (Akbağ ve Sayiner, 2021, s. 756). Ebeveynlerin her ikisinin de çalıştığı bir aile yapısında, çocukların bakımının büyük ebeveynlere veya bakıcılara bırakılması, dijital ebeveynlik sorumluluğunun aktarılmasına ya da ihmaline neden olur. Bu durum dijital dünyada rehberlik edilmeden büyüyen çocuklar için belli başlı riskler taşımaktadır. Büyük ebeveynler ya da bakıcılar, dijital teknolojiler konusunda yeterli bilgiye ya da farkındalığa sahip olmadıklarında, çocukların internette sınırsız vakit geçirmelerine veya uygunsuz içeriklere erişmelerine engel olamayabilirler. Bu sonuçlara göre ebeveynlerin olumsuz model olma ve dijital ihmal düzeyleri yükseldikçe çocukların internet bağımlılık düzeyi de yükselmektedir. Ebeveynlerin risklerden koruma düzeyleri yükseldiğinde ise çocukların internet bağımlılığının düştüğü söylenebilir (Manap ve Durmuş, 2021, s. 148). Bu bulgu ebeveynlerin dijital dünyadaki rol modellerinin ve rehberliklerinin çocukların teknoloji kullanım alışkanlıkları üzerinde ne kadar etkili olduğunu açıkça göstermektedir.

Teknolojinin faydaları boyutunda yer alan ifadeler; teknolojik aletlerin kullanımı dikkat gelişimini arttırır, teknolojiyi kullanan çocuklar daha yaratıcıdır, teknolojiyi kullanan çocuklar dünyayı daha iyi tanır, şeklindedir (Oğuz ve Kutluca, 2020, s. 261). Bu

ifadeler, teknolojinin doğru ve bilinçli kullanıldığında çocukların gelişimine olumlu katkı sağlayabileceğini vurgulamaktadır. Teknolojik aletler, çocukların problem çözme becerilerini geliştirmelerine, analitik düşünme yeteneklerini artırmalarına ve farklı kültürler hakkında bilgi edinmelerine olanak tanır. Ayrıca dijital oyunlar ve uygulamalar, özellikle eğitim odaklı olanlar, çocukların mantık yürütme, stratejik düşünme ve takım çalışması gibi beceriler kazanmalarına yardımcı olabilir.

Sosyal medya kişilerin mevcut kimliklerini yeniden oluşturarak dijital bir kimliğe sahip olmasına imkân tanır. Oluşturulan dijital kimlikler kişinin kendini ya da çevresindekini görmek ya da göstermek istediği şekilde sunabilmesine fırsat sağlar. Günümüzde ebeveynler de kendi ebeveyn kimliklerini ya da çocuklarını beklentilerine cevap verebilecek formlarda sunabilmek için sosyal medyadan faydalanmaktadır (Kopuz, 2021, s. 28-29). Bu durum ebeveynlerin dijital platformlarda bir ‘ideal ebeveynlik’ imajı oluşturma çabasıyla çocuklarını bir nevi sosyal medya içeriklerine dahil ederek onların dijital kimliklerini de şekillendirdiğini göstermektedir. Çocukların başarıları, günlük aktiviteleri, özel anları ya da sosyal hayattaki deneyimleri sosyal medyada paylaşılırken, bu paylaşımlar hem ebeveynlerin kendi sosyal statülerini pekiştirmelerine hem de dış çevreden onay arayışına hizmet etmektedir. Ancak bu eğilim bazı riskleri de beraberinde getirmektedir. Çocukların mahremiyet haklarının ihlal edilmesi, sosyal medya paylaşımlarının çocuklar üzerinde baskı yaratması ve onların gerçek kimlikleri yerine ‘idealize edilmiş’ bir kimlik oluşturulması gibi sorunlar dikkat çekmektedir. Ayrıca bu durum ebeveyn-çocuk ilişkisinin samimiyetine zarar verebilir ve çocukların ‘görünürlük’ odaklı bir algıyla büyümelerine yol açabilmektedir.

Çocuğun gözlerini ekrandan alamadığı, kendisine defalarca yöneltilmiş olan sorulara hiç yanıt vermediği veya alakasız yanıtlar verdiği durumlar, dijital dünyaya aşırı yoğunlaşmanın bir sonucu olarak tanımlanan hiper odaklanma olgusuna işaret etmektedir. Bu durum, çocuğun çevresindeki uyarıcılara karşı duyarsızlaşmasına ve yalnızca ekranla kurduğu etkileşime odaklanmasına neden olabilmektedir (Biricik, 2022, s. 115). Bu tür hiper odaklanma durumu, çocuğun gerçek dünyadan koparak dijital ortamın hapsolmasıyla daha da belirginleşir. Çocuk ekran karşısında uzunca vakit geçirdikçe, çevresindeki dünyadan ve insanlar arasındaki etkileşimden giderek daha fazla uzaklaşabilir. Bu durum, sadece bireysel davranışları değil, aynı zamanda sosyal becerileri de olumsuz etkileyebilir. Çocuk, ebeveynleriyle ya da akranlarıyla yaptığı

sohbetlerde ilgisizleşebilir ve dikkati dağılabilir. Hiper odaklanma çocuğun duygusal düzenlemelerini zorlaştırabilir ve stresle başa çıkma becerilerini zayıflatabilir. Bu tür aşırı dijital bağımlılık, çocukların genel gelişimini olumsuz etkileyebilir ve sosyal becerilerinden ve öğrenme süreçlerinden geri kalmalarına neden olabilir.

Dijital teknolojilerin bireylerin yaşam alanlarıyla bütünleşmesiyle, bireysel ve sosyal rollerinde dönüşümler gözlenmektedir. Bireysel anlamda dönüşümlere bakıldığında Web 1.0'ın sağladığı olanaklarla bireyler, içerik üretimine katkı sağlayamayan, sadece dijital ortamlarda verilen bilgilere ulaşabilen dijital ortamların pasif alıcısı konumunda karşımıza çıkarken, Web 2.0'a geçişle birlikte pasif durumda olan bireyler, dijital ortamda etkileşimde bulunmaya, içerik üretimini gerçekleştirebilmeye başlayarak aktif bir hale gelmektedir. Bu yapıların sağladığı dönüşümler sadece bireysel anlamda değil, sosyal anlamda da gerçekleşmektedir (Zeybekoğlu Akbaş ve Dursun, 2020, s. 2248). Web 2.0 teknolojilerinin bireyleri pasif bir alıcı konumundan aktif bir içerik üreticisi haline getirmesi, toplumsal dönüşüm ve sosyal etkileşim dinamiklerini de köklü bir şekilde değiştirmiştir. Sosyal medya platformlarının yaygınlaşması, bireylerin kendi fikirlerini ifade etme gündem yaratma ve toplumsal hareketlere katılma süreçlerini hızlandırmıştır. Bu durum bireylerin yalnızca bilgi tüketicisi olmaktan çıkıp bilgi üreticisi, paylaşıcısı ve dönüştürücüsü olmalarına olanak tanımıştır. Aynı zamanda bu dönüşüm sosyal roller üzerinde de etkili olmuştur. Bireylerin dijital kimlikleri, fiziksel dünyadaki sosyal statülerini destekleyebilir veya yeniden şekillendirebilir. Dijital platformlar üzerinden yapılan paylaşımlar, bireylerin sosyal çevreleri ile olan etkileşimlerini arttırırken, aynı zamanda toplumun kültürel yapısında da önemli değişikliklere neden olmuştur. Artık bilgiye erişim, yalnızca bireysel düzeyde değil, toplumsal bilinçlenme ve kolektif hareketlerin oluşturulmasında da kritik bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte dijital ortamların sunduğu bu olanaklar, toplumda yeni eşitsizlik biçimlerini de beraberinde getirebilir. Dijital uçurum olarak adlandırılan, dijital teknolojilere erişim ve kullanım becerileri arasındaki fark, bireyler ve topluluklar arasındaki sosyal eşitsizlikleri derinleştirebilir.

Kısacası Goodwin'in "Dijital Dünyada Çocuk Büyütmek" (Goodwin, 2019) adlı çalışmasında da belirttiği gibi geçmişte çocukluk gökyüzüne bakarak hayal kurulan ve sınırlı teknolojik araçlarla geçirilen bir dönemdi. Oysa günümüzde ebeveynler, çocukların sürekli değişen dijital dünyayla olan ilişkisini yönetmek zorundadır. Geçmişte televizyon

gibi cihazlar sabit bir noktada ve sınırlı programlarla yer alırken, bugünün taşınabilir ve sonsuz içerik seçeneği, ebeveynlikte daha büyük bir meydan okumayı beraberinde getiriyor. Dijital cihazların hızla gelişmesi, ebeveynlerin hem kendi rollerini hem de çocuklarının bu ortamlarla olan etkileşimlerini doğru yönetme çabalarını giderek daha karmaşık hale getirmektedir.

1.6. Çocukluk Deneyimlerinin Tarihsel Serüveni

Toplum, coğrafya, nüfus, sosyal kurumlar, değerler, kültür gibi birçok bileşenden oluşan dinamik bir yapıya sahiptir. Bu yapı ise bileşenler arasındaki karşılıklı ilişkilerle şekillenir. Ancak toplumsal yapının herhangi bir bileşenindeki değişiklik, o bileşenin etkileşimde olduğu diğer unsurları da dönüştürür. Bu bağlamda toplumsal yapının evrimi, toplumda yaşayan bireylerin yaşam biçimlerini, önceliklerini ve alışkanlıklarını da değiştirir. Çocuk, bu yapının içinde dünyaya gelir ve yaşamını bu yapıya bağlı olarak sürdürür. Toplum değiştikçe, çocukluk da değişir; tarihsel süreç içinde çocuğun tanımı, toplumun ona dair beklentileri ve çocuk hakları gibi kavramlar sürekli evrilir.

Dolayısıyla çocukluk, sadece biyolojik bir süreç değil, aynı zamanda toplumsal ve tarihsel bir olgudur.

Çocukluğun tarihinin oyuncak tarihine dayanarak dahi yazılabileceğinin mümkün olduğu görüşü mevcuttur. Willis, “maddi kültür arkeolojisi” dediği alanda yaptığı çalışmayla oyuncakların çağının üretim teknolojisini ortaya koyduğu gibi, ideolojisini de yansıttığını göstermiştir (Onur, 2007, s. 19).

İnsanlığın varoluşundan itibaren çocuk, hem neslin devamını sağlayan hem de çoğalmanın yani yaşamın yenilenmesinin sembolü olarak kabul edilmiştir. Farklı kültür ve toplumlar, çocuğa kendine has anlamlar yükler. Birleşmiş Milletler’in 1989 tarihli Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde de belirtildiği üzere, 18 yaşına girmemiş her birey çocuk olarak, bakıma muhtaç bağımlı birey olarak kabul edilir. Çocuk, dünyaya gözlerini açtığı andan itibaren ailesi ve sosyal çevresi tarafından şekillendirilen toplumsal dinamiklerle etkileşime girer. Çevresindeki kurumlar, bireyler ve anlamlı sosyal unsurlarla kurduğu bağlantılar sonucunda bir kimlik geliştiren çocuk, bu kimlik üzerinden toplumda varlık gösterir ve çeşitli toplumsal roller üstlenir. Çocukluk, günümüzdeki durumuna bir gecede ulaşmamıştır; toplumsal tarih incelendiğinde, çocukluğun geçirdiği evrimsel süreçler açıkça gözlemlenmektedir. Bu perspektiften bakıldığında, çocukluk yalnızca biyolojik bir

olgu değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir inşadır. Çocukluğun bu toplumsal ve kültürel kurgusu, çocukluk sosyolojisinin temel varsayımlarından birini oluşturur ve bu alan, çocukluğu toplumsal bir yapı olarak ele alır (Postman, 1995’den akt: Şentürk, 2024, s. 106-107). Bu bağlamda çocukluğun tarihsel serüvenine şu şekilde yer verebiliriz:

1.6.1. Antik Çağda Çocukluk

İnsanlık tarihinin en uzun dönemlerinden biri olan avcı-toplayıcı yaşam tarzı doğanın belirleyiciliği altında şekillenmektedir. Tarım ve hayvancılığa henüz geçilmemiş bu dönemde insanlar basit av araçlarıyla geçimlerini sağlamaktadırlar. Zorlu iklim koşulları ve besin yetersizliği nedeniyle yaşlılar ve çocuklar açısından son derece dezavantajlı bir ortam oluşmaktadır. Antik döneme dair elimizdeki sınırlı bilgiler, bu çağda çocukluğun ayrı bir yaşam evresi olarak ele alınmadığını göstermektedir. Özellikle Eski Yunan’da çocuklara yönelik özel bir tanım ya da yaş kategorisine rastlanmamakta, kullanılan kavramlar ise bebeklikten yaşlılığa kadar geniş bir yaş aralığını kapsayan belirsiz ifadelerdir. Ayrıca bu döneme ait günümüze ulaşmış heykel ya da sanat eserlerinde çocuk figürlerine yer verilmemiş olması çocukluğun tarihsel olarak önemsiz bir konumda olduğunu göstermektedir (Şentürk, 2024, s. 108).

Çocuklara verilen değer, tarihsel süreçte toplumların kültürel kodlarına ve coğrafi koşullarına göre farklılık göstermektedir. Özellikle eski Türk toplumlarında, çocuk yalnızca bir aile üyesi değil, aynı zamanda geleceğin savaşçısı ve toplumun devamlılığının teminatı olarak görülmüştür. Hun İmparatorluğu’nda çocukların cesur ve sağlıklı yetiştirilmeleri çok önemsenmiştir. Çocuklar küçük yaşlardan itibaren ata binme, ok atma, avlanma gibi becerilerle donatılmışlardır. Çocuğun ismi bu becerileri sayesinde kazandığı başarılarla göre belirlenmiştir. Bu yaklaşım, çocuğun toplumsal rolünü erken yaşta şekillendiren güçlü bir kültürel geleneğe işaret eder. Göktürkler ise geliştirdikleri alfabe ile yazıya ve dile verdikleri önemi ortaya koymuşlardır. Bu durum eğitime önem verildiğini ve eğitimden en fazla faydalananların da çocuklar olabileceğini düşündürmüştür. Göktürklerden sonra kurulan Uygur Devleti ise yerleşik yaşama geçmeleri ve daha geçirgen bir toplumsal yapıya sahip olmalarından dolayı diğer topluluklardan ayrılırlar. Uygurlarda okuryazarlık hızla artmış, eğitimden yararlanan nüfus içinde çocuklar önemli yer tutmuştur (Şentürk, 2024, s. 111-112).

1.6.2. Orta Çağda Çocukluk

Çocukluğun toplumsal bir olgu olarak ele alınması, ilk kez Philippe Aries'in (1962) "Çocukluğun Yüzyılı" adlı eserinde sistematik biçimde tartışılmıştır. Aries, Orta Çağ'da çocukluğun, günümüzde anlaşıldığı biçimiyle özgün ve ayrı bir yaşam evresi olarak görülmediğini öne sürmektedir. Ona göre bu dönemde çocuklar, fiziksel olarak küçük ama sosyal anlamda yetişkin kabul edilmekteydi. Çocukluk bireyin özgün ihtiyaç ve özelliklerine göre tanımlanmak yerine, hızlıca geçilmesi gereken bir hazırlık süreci olarak değerlendirilmiş; birey bir an önce yetişkin dünyasına katılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, çocukluğun tarihsel olarak sonradan inşa edilmiş bir toplumsal kategori olduğu fikri Aries'in çalışmalarıyla akademik gündeme taşınmıştır (Özyurt, 2011, s. 156). Orta Çağ'da, günümüzdeki anlamıyla çocuğa özgü nitelikler taşıyan bir çocukluk anlayışının varlığından söz edilemez.

Orta Çağ'da din, toplumsal yaşamın her alanında belirleyici bir güç olarak varlığını sürdürmüş ve bu etkinin çocukluk kavramı üzerinde derin izler bıraktığı görülmüştür. Bu dönemdeki hâkim inanca göre çocuk, dünyaya günahkâr olarak gelmektedir. Bu anlayışa göre çocuk, vaftiz edilmediği takdirde cehenneme gitmeye mahkûm edilmiştir. Yüzlerce günahkâr kabul edilen çocuklar, ailelerinin yanlış inançları yüzünden öldürülmüştür (Özcan, 2019, s. 35).

Aries'in 'Ortaçağ sanatında çocuğun adı yoktur' sonucuna vardığı çalışmasında çocuk, 'küçük bir yetişkin' olarak tasvir edilmiştir. Özellikle 17. yüzyıla kadar çocuklara özel giysilere, oyuncaklara ya da onlara özgü bir yaşam alanının varlığına rastlanmamaktadır. Aries'e göre modern anlamda çocukluk, burjuva ve aristokrat ailelerin erkek çocuklarına özgü sınırlı bir fenomendir. Orta Çağ'da çocukların gelişimsel ihtiyaçlarına dair bir duyarlılığın gelişmemiş olması bu anlayışın bir yansımasıdır (Tan, 1994, s. 18). Nitekim bu döneme ait belgelerde çocukların tuvalet eğitimi ya da pedagojik gelişimiyle ilgili sistematik bir yaklaşıma rastlanmazken, cinsellik konusunda da benzer bir duyarsızlık söz konusudur. Çocukları cinsel içeriklerden koruma düşüncesi mevcut değildir; dönemi yansıtan bazı kaynaklardan edinilen bilgiye göre çocukların cinsel organlarıyla oynaması bir gelenek olarak kabul edilmiş ve herhangi bir mahremiyet eğitimi söz konusu değildir. Ayrıca yüksek çocuk ölümlerine bağlı olarak çocuklara ait kayıtlar sınırlıdır. Vasiyetnamelerde çoğunlukla çocuklara yer verilmez, yer verilse dahi

cinsiyetleri ile ilgili bilgiler yer almamaktadır (Postman, 1995’den akt: Şentürk, 2024, s. 119).

1.6.3. Yeni Çağda Çocukluk

Toplumsal tarihte Yeni Çağ, köklü dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olarak dikkat çekmektedir. Rönesans ve Reform hareketleri, coğrafi keşifler ve Aydınlanma düşüncesi gibi birbirini besleyen büyük ölçekli değişimler, yalnızca siyasal ve ekonomik yapıları değil, aynı zamanda toplumsal yapının temel bileşenlerini de derinden etkilediği görülmektedir. Bu dönemde burjuvazinin yükselişi, kapitalist üretim ilişkilerinin yaygınlaşması, ticaret yollarının değişmesi, köle ticaretinin hız kazanması ve bilim-teknoloji alanındaki ilerlemeler toplumların işleyişini yeniden şekillendirmiştir. Pusulanın ve matbaanın icadı gibi buluşlar bilgiye erişimi kolaylaştırmış, okuryazarlık oranının artmasına zemin hazırlamıştır. Bu yapısal dönüşümler sadece yetişkinlerin değil, çocukların da yaşam deneyimlerini doğrudan etkilemiştir. Erken modern dönemde üretimin sanayileşmeye kayması, makineleşmenin hız kazanması ve kol gücüne daha az ihtiyaç duyulmaya başlaması ile çocuk emeğine olan talep azalmış, nitelikli iş gücü ihtiyacı ön plana çıkmıştır. Bu gelişmeler önceki yüzyıllarda yaygın olan çocuk işçiliğinin yerini giderek eğitime yönelen bir çocukluk modeline bırakmasına zemin hazırlamıştır.

Rönesans’ın Avrupa’da ortaya çıkışıyla birlikte, birey ve topluma dair birçok alanda olduğu gibi çocukluk olgusunun da yeniden düşünölmeye başlandığı görölmektedir. Özellikle 16. Yüzyılda matbaanın icadı ve enformasyonun dolaşıma girmesiyle birlikte, çocukların daha önce yalnızca toplumsal alana gömölü olarak var olan bilgileri edinmeleri mümkün hale gelmiş ve çocukluk yeni bir anlam kazanmaya başlamıştır. Hristiyanlık düşüncesinde Orta Çağ boyunca egemen olan, çocuğun doğuştan günahkâr olduğı algısı bu dönemde sorgulanmaya açılmış; özellikle JeanJacques Rousseau ve John Locke gibi düşünürlerin ortaya koyduğı romantik ve doğacı çocukluk anlayışları, modern çocuk kavrayışının temellerini atmıştır. Bu dönüşüm süreci, çocukluğun Batı uygarlıklarında tanınması ve farklı bir toplumsal kategori olarak kabul edilmesi açısından yaklaşık iki yüzyılı bulan uzun bir zihinsel ve kültürel evrimle gerçekleşmiştir (Postman, 1995, s. 42).

Matbaanın yaygınlaşmasıyla birlikte, çocukların toplumda yer edinebilmeleri için okuma yazma becerileri kazanması gerektiğı düşüncesi güçlenmiş, bu da eğitimin çocuklukla özdeşleştirilmesini sağlamıştır. Böylece Avrupa’da çocukluk, okullaşma

süreciyle yeniden tanımlanmış ve modern anlamda bir çocukluk anlayışı inşa edilmiştir (Postman, 1995'den akt: Şentürk, 2024, s. 122-123).

1.6.4. Yakın Çağda Çocukluk

Çocukluğun tarihsel dönüşüm sürecinde en hızlı ve kapsamlı değişimlerin 19. yüzyılın başından itibaren gerçekleştiği görülmektedir. Viviana Zelizer(1985) gibi isimler, kapitalizmin yükselişi ile çağdaş çocukluk anlayışı arasında güçlü bir ilişki olduğunu öne sürmektedir. Zelizer (1985)'in Amerika'daki çocukluk dönüşümüne dair yaptığı çalışmalarda, çocukların ekonomik değerlerinin zamanla azaldığı, buna karşılık duygusal ve simgesel değerlerinin arttığını savunmaktadır. Bu bağlamda çocuk işçiliğine, çocuk ölümlerine, çocuk bakım pratiklerine yönelik tutumların büyük ölçüde değiştiği gözlenmektedir (Jenks, 2005, s. 52-53).

Modern döneme gelindiğinde, sanayi devrimi ve kentleşmenin de etkisiyle çocukluk, biyolojik büyümeden ziyade eğitimin ve korumanın merkezinde konumlandırılmış, çocuğun toplumsal yapı içerisindeki yeri yeniden tanımlanmıştır. Devletin çocuk üzerindeki denetimi artmış, zorunlu eğitim, çocuk hakları ve çocuk emeğinin sınırlandırılması gibi politikalarla çocukluk, korunması gereken özel bir evre olarak inşa edilmiştir. Endüstriyel devrimle birlikte çocukların eğitime yönlendirilmesi ve iş gücünden uzak tutulması gerektiği vurgulanmıştır. Değerli bir varlık olarak önemsenen çocuğun, toplumun kurucu öznesi olduğu bilinci oluşmaya başlamıştır. Her çocuğun kendine has olduğu, özel yetenekleri olduğu ve yeterli ilgi gösterilirse bu yeteneklerini ortaya çıkarabileceği farkındalığı oluşmaya başlamıştır.

Modern toplumlarda çocuğun sosyalizasyonu ilk ailede başladığı için aile de çok önemlidir. Çocuklar toplumun değerleri ve normları ile ilk burada tanışır, kimliklerini inşa eder ve duygusal bağlar kurarlar. İkinci olarak okullar çocukların toplumla entegrasyonunu sağlayan ve onları hem entelektüel hem de sosyal anlamda şekillendiren kurumlar olarak önem taşımaktadırlar.

Günümüz toplumlarında hızlı değişim ve dönüşüm dinamikleri, çocukluk üzerinde sarsıcı bir baskı yaratmakta ve zamanın kıymetli görülmesi ile birlikte çocukların gelişimi ve geleceğe hazırlanması bu süreçten doğrudan etkilenmektedir. Çocukların küçük yaşlardan itibaren çok başarılı olmalarını idealleri arasına koyan ebeveynler, çocuklardan sorunlarla baş etmelerini, her alanda en iyisi olmalarını beklemektedirler. Başarıya odaklı

bu yaklaşım, çocukların doğal gelişim süreçlerini zorlamakta ve onların psikolojik yükünü artırmaktadır. Netice itibari ile çocukluk, olması gerektiği gibi yaşanamamakta; çocuklar çocuk olmaktan çok, erken yaşta yetişkin sorumluluklarıyla karşı karşıya kalmaktadırlar.

Postmodern dönemde çocuk kavramı yeniden şekillenmeye başlamıştır. Modern dönemde çizilen sınırların yerine daha esnek ve geçirgen bir çocuk anlayışı oluşmuştur. Çocuk bu yeni dönemde, farklı sosyal bağlamlarda farklı kimlikler inşa edebilir; cinsiyet, etnik köken, sınıf gibi kategorilerde sınırlar silikleşmeye başlamıştır. Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere sabit, değişmez bir çocuk kavramı yoktur. Çocuk kavramı teknoloji ve dijitalleşmenin etkisiyle dönüşüme uğramış, Neil Postman (1995)'ın vurguladığı gibi, medya aracılığıyla yetişkin dünyasına erken yaşta erişim sağlayan çocuk, geleneksel çocukluk deneyiminden giderek uzaklaşmıştır. Artık çocuklar geçmişte ebeveynlerinden öğrenerek edindikleri bilgileri dijital platformlardan alırken, sosyal medya, oyunlar ve sanal topluluklar aracılığıyla kendine ait yeni bir kültürel alan yaratmaktadır. Bu süreç çocukluğun tamamen yok olması anlamına gelmese de 'dijital çocukluk erimesi' olarak adlandırabileceğimiz yeni bir formda varlığını sürdürmesine neden olmaktadır (Postman, 1995).

İlkel dönemde hayatta kalmaya odaklı olan çocuk, modern dönemin korunmaya muhtaç bireyi ve postmodern dönemin dijital tüketicisi arasındaki bu dönüşüm, çocukluk kavramının mutlak bir gerçeklik değil, toplumsal değişimle yeniden tanımlanan esnek bir yapı olduğunu ortaya koymaktadır. Toplumların değişimi, yeni çocuk algısını da beraberinde getirmektedir. Yaratıcılık, iyimserlik ve saflık gibi geleneksel çocukluk değerleri; ekranlara ve internete bağımlı, sürekli tüketen ancak tatminsiz bireylerin yetişmesine yol açmıştır. Çocuklar, yetişkinlerin kurguladığı bilgisayar oyunları, filmler ve reklamlardan oluşan bir medya dünyasında, evin 'güvenli sınırları' içinde büyümekte, bu süreçte bir zamanlar sokaklarda kurulan sosyal ilişkilerin yerini bireysel ekran deneyimleri almaktadır. Bu durum, çocukların bir araya gelerek oluşturdukları özgün çocuk kültürlerinin giderek yok olmasına neden olmuştur. Postmodern dünyanın kuşatıcı iletişim teknolojileri, çocuklar arasındaki etkileşimi azaltmış; onları yalnızlaşan, bireysel bir tüketime yönelen ve toplumsal bağları zayıflayan bireyler haline getirmiştir. Bu, çocukluğun sosyolojik anlamda yeniden tanımlandığı bir dönemin göstergesidir (Aşar, 2013, s. 1).

Çocuk merkezli aile yapıları, ebeveynlerin tüm hayatlarını çocuklarının etrafında şekillendirdiği, onların ihtiyaçlarını mutlak öncelik haline getirdiği bir düzen yaratırken; rekabetçi aileler ise çocuklarını erken yaşlardan itibaren başarı odaklı bir yarışın içine sokarak, onların bireysel ilgi ve yeteneklerini göz ardı etme eğiliminde olmuştur. Böylece, çocukluk kavramı doğal bir kendiliğindenlik sürecinden çıkıp, aşırı korunaklı bir fanusa ya da sürekli performans gösterilmesi gereken bir sahneye dönüşmüştür.

1.7. Literatürde Çocukluk Çalışmaları

Çocukluk, insanlığın varoluşundan bu yana devam eden, toplumsallığa göre farklı anlamlar kazanan bir olgu olması ile literatürün önemli çalışma konularından olmuştur. Başka bir deyişle, çocukluk yaşamın devamlılığının simgesi ve kültürün, toplumsal kodların geleceğe taşınmasındaki en önemli aktör olarak araştırmalara konu olmuştur ve bu bağlamda gelecekte de devam eden çalışmaların yer alacağı düşünülmektedir. Diğer yandan çocukluk olgusu; bilimsel kuramların, bilimsel yaklaşımların, ideolojilerin ve toplumda yaşanan dönüşümlerin etkisinde kalarak dönemsel farklılaşmalar yaşamaktadır. Yaşanan dönüşümler ve çocukluk pratikleri gözlemlenerek de her dönem yeni çalışmalar ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda yerli ve yabancı yazında çocukluk olgusunu ele alan kitap, makale, tez, deneme ya da bildiriler bulunmaktadır.

Çocukluk ve dijitalleşme çalışmaları özellikle 2000’li yılların sonlarından bu yana sosyal bilimler alanında ilgi odağı olmaya başlamıştır. Akademik literatürde son yıllarda değişen çocukluk pratikleri, toplumsal değişim, dijitalleşme ve medyanın çocukların sosyalizasyonuna etkisi gibi birçok konuda çocukluk üzerine araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Çocuk olmanın ve ‘çocukluk’ kavramının çağlara göre kazandığı anlamlar tarih, bilim, kültür, toplum, çalışma hayatı, aile ve sosyalizasyon gibi olgular karşısındaki konumu tartışılmaktadır.

Emile Durkheim’in (2004), ‘Ahlak Eğitimi’ adlı çalışmasında toplumsal kodlara göre çocuğun yetiştirilme şeklini ele almaktadır. Bu çalışmanın çocuk ve çocukluk neden her toplumda farklı anlam kazanır? sorusuna bir cevap niteliğinde olduğu söylenebilir. Durkheim, çocuğun toplumsal yapıya uyumlu bir şekilde yetişmesi gerektiğini belirterek ve bunu ‘ahlaklı’ olmasına bağlar. Çalışmanın birinci bölümünde disiplin ve çocuk psikolojisini ele alır. Ona göre ahlaklı çocuk ahlaklı toplum ile mümkündür. Birinci ahlaki unsur disiplin anlayışı. İkinci ahlaki unsur sosyal gruplara bağlılık, üçüncü ahlaki unsur

ise irade özerkliğidir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise, disiplin ve çocuk psikolojisini ele alır. Okulda disiplin, okulda paylaşma duygusunun öğretilmesi, tarih öğretimi, estetik kültürü, bilimsel bilginin öğretilmesi konuları ele alınarak ‘çocuk toplumsal yapının devamlılığı ve aktarılması için gereklidir’ savının nasıl gerçekleştirileceğinin yol haritasını çizmiştir, denilebilir.

Editörlüğünü Girilti İnceoğlu ve Akıner’in yaptığı ‘Medya ve Çocuk Rehberi’ kitabında Altan Kar’ın (2008) ‘Çocuk Tüketiciler ve Tüketilen Çocukluk’ çalışmasında çocuklar, enformasyon teknolojilerinin hedef kitlesi olarak çevrelerine tepki vermeye başladıkları bebeklik döneminden itibaren tüketici bireyler olarak algılanmaktadırlar. Kentleşme ve modernleşme ile birlikte çekirdek aile yapısındaki artış, anne ve babanın ikisinin çalışma hayatına dahil olmasıyla birlikte evde üçüncü ebeveyn olarak televizyon-tablet-telefon yani teknoloji ortaya çıkmıştır. Üçüncü ebeveyn çocukları oyalamakla, işteyken veya işten yorgun geldiği zaman ebeveynlerin yerine çocuklarla ilgilenmektedir. Teknoloji ve medya aracılığıyla yoğun bir enformasyona maruz kalan çocuk, hızla yetişkinler dünyasına geçmekte ve çocukların gelişiminde en büyük role sahip olan oyun ve oyuncakların içeriği boşaltılmaktadır. Çocuklarda yaş yükseldikçe teknolojiyi, reklamı anlama, etkilenme, kabullenme, tüketim için gerekli görerek harekete geçme aşamalarında olumlu yönde gelişmeler gözlenmektedir, tüketime yönelik kararlarda söz sahibi olmaktadır. Kitabın tanıtım bölümünde şu satırlara yer verilmektedir: Çocuklar medya endüstrisinin ürünlerinden etkilenmekte, bunun yanında mükemmel bir şekilde kurgulanan mesajlar sayesinde reklamı yapılan ürünü arzulamakta ve söz konusu ürüne karşı olumlu tutum geliştirmektedirler. İletişim araştırmaları için kaynak eser niteliği taşıyan “Medya ve Çocuk Rehberi”, iletişim bilimlerinin çocuk ve medya ilişkisini sorgulayan tüm çalışma alanlarını kapsayacak biçimde ülkemizin ve ABD’nin önde gelen üniversitelerinin akademisyenleriyle gerçekleştirilen sinerjinin ürünü. Erciyes, Galatasaray, İstanbul, İstanbul Aydın, Marmara, Mersin, Yeditepe, Utah ve Commonwealth Üniversitelerinin akademisyenlerinin eserlerinin yer aldığı “Medya ve Çocuk Rehberi”, toplumsal yapının en kırılgan ve korumasız kesimi çocuklarla ilgili çalışmalar konusunda gerek akademisyenlere gerekse öğrencilere gerçek bir rehber niteliği taşımaktadır.

Sormaz ve Yüksel’in (2012) ortak çalışması olan ‘Değişen Çocukluk, Oyun ve Oyuncakın Endüstrileşmesi ve Tüketim Kültürü’ adlı çalışmada toplumsal değişmeden

bağımsız olarak düşünölemeyecek olan çocukluk kavramının tarihsel süreçteki analizi yapılmıştır. “Neoliberal ekonomik küreselleşme, çocuk kültürünü derinden etkileyerek oyun ve oyuncakların ticarileşmesini beraberinde getirmiştir. Bu durum, çocukluk olgusunun küresel dinamikler çerçevesinde yeniden değeriendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Ekonomik küreselleşmenin etkisiyle uluslararası şirketler, pazarlama stratejilerinde çocukları doğrudan hedef almış ve bu durum, tek tipleşmiş, tüketim odaklı bir çocuk imajının oluşmasına yol açmıştır. Artık çocuklar yalnızca tüketici olarak yetişmemekte, aynı zamanda kentleşme ve dijitalleşme gibi süreçlerin de etkisi altına girmektedir. Bu bağlamda çocukluğu metalaştıran küresel düzene karşı alternatif, daha insan merkezli bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır.” (Sormaz ve Yüksel, 2012, s. 985).

Tezcan’ın (2012) ‘Çocuk Sosyolojisi’ kitabında çeşitli toplumlarda çocuk yetiştirme şekilleri ve kişiliğın oluşması, ölkemizdeki toplumsal değışimelerin ailede çocuk büyötmeye ve çocuk eğitime yansıması, çocuğın ve gencin saygın okullara girebilmesi için sınavlara hazırlanması gerekliliğı, bilgisayar oyunları, televizyonun çocuk eğitime etkisi, yeni toplumsallıklarda çocuklarla ilgili beklenti düzeyinin yükselişı, disiplin ve çocuk gelişimi, oyun ve çocuk arasındaki bağın çocuk gelişimine katkıları incelenmiştir. Bununla birlikte çocuk istismarı, ebeveyn boşanmaları, yoksulluk ve çocuk, çocuk intiharları, töre cinayetleri ve çocuk, tek ebeveynli çocuklar ve kaybolan çocuklar gibi toplumsal sorunlar çocuk ve çocukluk bağlamında ele alınmıştır.

Aşar’ın (2013) ‘Keşfedilen Çocuk, İletişim Teknolojileriyle Yitip Giden Çocukluk ve Çocuk Kültürü’ çalışmasında çocukluğın ortaya çıkış serüveninden medya, dijitalleşme, sanal gerçeklikler ve yeni iletişim teknolojilerinin ortaya çıkışı ile çocukluk ve yetişkinlik arasındaki sınırların gitgide kaybolmaya başlaması ve sonuçta çocukluğın yok oluşunu ele almaktadır. Televizyon karşısında büyüyen çocuklar için ‘yeni dadı: televizyon’ ibaresini kullanmaktadır.

Palmer, çocuk yetiştirmeyi bir mayın tarlasına basmaya benzetir, her ne kadar dikkatli olsalar da risk toplumunda çocuk yetiştirmekle ilgili tehlikelerden kaçmak çok zor görünmektedir. Çocuğın ebeveynlerini bıktırarak istediğini yaptırma gücü, fazla şeker tüketmekten enerji patlaması yaşayan ve çeşitli sağlık sorunlarıyla baş etmek zorunda kalan, eve hapsedilmiş pilli çocuklar, teknoeletler, elektronik dadılar ile dijitalin esiri olmuş çocukların günümüzde anne-baba olmayı zorlaştırdıklarına değinmiştir. Buna rağmen insanları çocuk sahibi olmaya yönlendiren şey nedir? Burada toplumsal kodların,

gerçek bir aile olabilmek için çocuk sahibi olunması gerektiğine olan inancın, soyun devamı için çocuk sahibi olunması gerektiği düşüncesi bireyleri etkilemektedir (Palmer, 2013, s. 19).

Editörlüğünü İçin Akçalı'nın yaptığı 'Çocuk ve Medya' (Akçalı, 2015) kitabında yer alan 'Tüketim Toplumunda Çocukluğun Yitişi' adlı çalışmada çocukların kapitalist sistemde bir nesne oldukları ve çocukluğun sistemin tüketim amacına hizmet eden bir araç olarak algılandığı üzerinde durulmaktadır. Tüketim toplumu bireyleri çocuk veya yetişkin diye ayırmadan pazarlamaya odaklanmakta, geliştirilen stratejide 'içinizdeki çocuğu keşfedin' sloganı ile farklı kitleleri tek bir amaç için bir arada toplamaktadır. Çocuklarla ilişkilendirilen oyuncaklar yetişkinler içinde süslenerek, ilgi çekici sloganlar eşliğinde sunulmaktadır. Kitabın genelinde tüketim toplumunun çocukluğu nasıl etkilediğini ve çocukluğun nasıl tüketildiği, Türkiye'de çocukluk kavramının değişimi ve çocukların medya tarafından nasıl temsil edildiği incelenmektedir. Çocukların tüketici kitleleri olarak nasıl kullanıldığı ile birlikte çocuk dergilerinin bu konuyu nasıl ele aldığı değerlendirilmektedir. Televizyonun çocuklar üzerinde bıraktığı etki ve çocukların televizyona olan bağımlılığı tartışılmaktadır.

Sue Palmer'in (2017) 'Zehirlenen çocukluk; Modern dünyanın çocuklar üzerindeki zararlı etkileri' adlı çalışmasında 20. yüzyılın ikinci yarısından beri içinde yaşadığımız modern dünyanın bir yandan bireylerin yaşamlarını renklendirip kolaylaştırdığını, bilgi, eşya ve eğlence gibi birçok şeye ulaşımın rahatlıkla sağlandığını, diğer taraftan ise inanılmaz derecede hızlanan temposuyla bireyleri strese maruz bıraktığını belirtmektedir. Ailelere karşı duyduğu sempatiyi de dile getirmektedir; çünkü ona göre bir sürü uzman tarafından ortaya konmuş inanılmaz boyutta bilgiyle baş etmek gerçekten zordur ve bu bilgilerden hangisinin daha önemli olduğunu anlamak oldukça zordur.

Yengin ve Bayrak'ın (2017) 'Sanal Gerçeklik' kitabında iletişim çalışmalarına, iletişim ve teknoloji ilişkisine, teknolojik olarak sanal gerçekliğe ve sanal gerçeklik uygulamalarına değinilmiştir. Teknolojiyi hayatımıza nasıl dahil ettik ve neden çıkaramıyoruz? sorularını yanıtlar nitelikte bir eserdir. Teknoloji yaşamımıza sağladığı kolaylıklarla dahil olmuştur; bilişim teknolojileri sayesinde bilgiye ulaşma, öğrenme, eğlenme, haberleşme, sosyalleşme hızlı bir şekilde gerçekleşebilmektedir. Ancak bununla birlikte teknolojinin tüketime hizmet ettiğini de aşıkardır. Her ne kadar tüketim ve üretim

bir biri için var olan iki kavram olsa da sosyal medya bağımlılık yapması nedeniyle vazgeçilmez bir tüketim nesnesi haline gelmiştir. Teknolojinin vazgeçilmez olması ve günümüzde konuşmayı bilmeyen bir çocuklardan yaşlı nüfusa kadar her kesimi çemberi içine almış olması McLuhan'ın da belirttiği global köy söyleminde olduğu gibi dünyanın teknolojik bir köy haline dönüşmesine neden olmaktadır. Çok kısa sürede dünyanın her noktasıyla etkileşimde olan insan, dijital dönüşüme dahil olmakta, gerçek ve sanal dünyanın iç içe geçtiği yeni ortamlarda varlığını sürdürmektedir (Yengin ve Bayrak, 2017, s. 11).

Mayall, 'Çocukluk Sosyolojisi Tarihi' adlı kitabında, çocuğun gelişim süreçlerini, farklı kültürlerde çocukluk sosyolojisini ve çocuk haklarını incelemiştir. Parsons'un analizinde bireylerin topluma uyumlu ve işlevsel birer yetişkin haline gelmelerini sağlayan, tutarlı ve yapılandırıcı sosyal kurumların etkisi ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda Parsons, özellikle aileyi ve ardından gelen eğitim kurumlarını, bireyin toplumsallaşma sürecindeki en temel yapılar olarak konumlandırmaktadır. Çünkü hem aile hem de okul çocukların bilgilenmesini sağlamakla kalmaz, onları toplumsal normlara uygun, aktif ve sorumluluk sahibi bireyler olarak biçimlendirir (Mayall, 2019, s. 22).

Akbaş ve Dursun'un (2020) yazmış oldukları 'Teknolojinin Aileye Etkisi: Değişen Ailenin Dijital Ebeveyn ve Çocukları' eserlerinde yazarların amacı toplumsal değişme ve dijitalleşmenin aile yapısındaki değişime etkisiyle, dijital ebeveyn(lik) ve dijital çocuk(luk), çevrimiçi riskler, çevrimiçi olanaklar kavramlarının incelenmesi, ortaya çıkan bu kavramların ilişkiselliğinin ortaya koyulmasıdır. Avrupa Çevrimiçi Çocuklar (EU Kids Online) Projesi (2010) kapsamında çevrimiçi olanaklar ve riskler ayrıntılı olarak aşağıdaki gibi belirtilmektedir:

- Çevrimiçi olanaklar; küresel enformasyona erişim, eğitim kaynakları, eski ve yeni arkadaşlar için toplumsal ağlar, eğlence, oyunlar, kullanıcı tarafından yaratılmış içerik üretimi, yurttaş katılımı/politik katılım, kimliğin ifadesinde mahremiyet, topluluklarla bağlar/aktivizm, teknoloji uzmanlığı ve okuryazarlığı, kariyer gelişimi veya istihdam, kişisel/sağlık/ cinselliğe dönük tavsiye, uzman grupları ve fan siteleri, uzaktakilerle deneyim paylaşımı olarak belirlenmiştir.
- Çevrimiçi riskler ise; yasadışı içerik, pedofiller, sahte damatlar, yabancılar, aşırı veya cinsel şiddet, diğer zararlı veya saldırgan içerikler, ırkçı/nefret söylemi aktiviteler, reklam/ticari ikna, taraflı/yanlış enformasyon (tavsiye, sağlık), kişisel bilginin

istismarı, siber kabadayılık, taciz, kumar, finansal suçlar, kendine zarar (intihar, anoreksiya, vd.), mahremiyetin ihlali, yasadışı aktiviteler (korsanlık, izinsiz dosya yükleme vd.) olarak belirlenmektedir” (EU Kids Online, 2010’dan akt: Akbaş ve Dursun, 2020, s. 2253). ‘Riskler ve olanaklar incelendiğinde hangisi daha ağır basmaktadır? Riskler önlenebilecek düzeyde mi? ‘Sorularına literatürden ve istatistiksel verilerden yararlanılarak yanıt bulunmaya çalışılmış.

Vatandaş’ın (2020) ‘Oyun ve Oyuncak: Teknolojik ve Toplumsal Dönüşüm Sürecinde Oyun ve Oyuncanın Anlamsal ve İşlevsel Değişimi’ çalışmasında oyun, oyuncak, dijital oyun, toplumsallaşma, sokak kavramları temelinde bireylerin ilk toplumsallaştıkları mekânlar olarak sokakların oyun kültürünün dijitalleşme ile birlikte değişmesiyle nasıl farklılaştığını, sosyalizasyonun sekteye uğradığını ve daha bireysel bakış açısına sahip bireyler yetiştiğini anlatan bir çalışma olmuştur. Doğal oyuncakların yerini tüketimi aşıl原因an kapitalist sistemin ürettiği oyuncaklar almıştır. Toprakla, taşla oynanan oyunlarda oyuncak iletişimi sağlayan bir araçtı. Yeni sistemde pille çalışan ve pili sürekli bittiği için ya da çabuk kırıldığından dolayı sürekli yenilenmeye ihtiyaç duyan oyuncaklar icat edilmiştir. Burada oyun oynamaktan çok oyuncak almaya odaklanmış tüketimi destekleyen bir sistem olduğu dikkat çekmektedir. Daha önce temasa dayanan, duygusal bağlar içeren oyunlar vardı ve sokakta bir araya gelmek için heyecanlanan oyunlar vardı; günümüzde kentleşmeyle oyun alanları inşaatlara, betonlara dönüşmekte yeni oyun alanları dijital oyunlar, internet üzerinden oynanan sanal oyunlara dönüşmüştür. Bu noktada toplumsal aidiyetler, ritüeller, grup ruhu yerini bireysel ve duygudan uzak, kazanma odaklı ilişkilere dönüşmüştür.

Atik ve Biricik’in (2021) ortak çalışması olan ‘Gelenekselden Dijitale Değişen Oyun Kavramı ve Çocuklarda Oluşan Dijital Oyun Kültürü’ adlı çalışmada oyun kültürünün varoluş sebebi ve toplumsal yapıya göre şekil değiştirebildiği, bu değişimin gerçekleşmesi aşamasında dijitalleşmenin konumu irdelenmiştir. Çalışmada dijital kültürün hâkim olduğu teknoloji çağında yeni nesil çocukların geleneksel oyun kültüründen daha çok dijital oyun kültürü olarak tanımlanan, kendilerini daha fazla içinde hissettikleri ve yeni bağlar geliştirdikleri dijital oyun kültürünün oyuncularını olmaktadır. Dijital oyun kültüründe çocukların temas kurabildikleri somut oyuncaklarla ve yüz yüze oyun oynamak yerine ekran karşısında sanal ortamlarda oyun

oynamayı tercih ettikleri, yeni oyun kültürüne hızla adapte oldukları görülmektedir (Sevinç, 2009, s. 50 akt: Atik, Biricik, 2021, s. 447).

Durmuş ve Övür'ün (2021, s. 138-139) 'Medya Etkileri Bağlamında Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Yeni Medya Kullanımının Analizi' makalesinde yeni medya araçları, okul öncesi çocukluk dönemi, anne ve babaların yeni medya ve etkileri üzerine görüşmeleri çalışılmıştır. Çalışmada medyanın dışarıya filtresiz olarak sunulmasının çocukların yaşlarına uygun olmayan her türlü içerikten haberdar olmalarına neden olduğunu ve bunun çocukluğun yok oluşuna zemin hazırladığı çıkarımında bulunmaktadır. Çocuklar toplumsal yapının belirlediği çocukluk modeline uygun bir şekilde değil medyanın yarattığı içeriklere, algıya göre bir çocukluk yaşamaktadırlar. Şiddet içerikli diziler, filmler, haberler, oyunlar veya belgeseller çocukların ve yetişkinlerin arasındaki sınırları yok ederken çocukluk kavramına da zarar vermektedir. Bu durumun toplumsal normların, geleneksel yapının izlerinin silinmesine; modern ve postmodern bakış açısının daha makbul kabul edilmesine neden olmaktadır.

Biricik (2022) 'Dijital Bağımlılıklar ve Dijital Bağımlılıklardan Kurtulma Yolu Olarak Dijital Minimalizm' eserinde genç neslin özgürleşmek ve hayatlarını kolaylaştırmak için dijital araçlara ihtiyaçları olduğunu; ancak dijital bağımlılığın oluşmaması için dijital kullanımın minimize edilmesi gerektiği ve bunun nasıl olabileceği üzerine bir çalışma yapmıştır. Yazar, dijital bağımlılığı sonlandırmak için dijital detoks, dijital diyet gibi kavramların karşılığı olan teknolojiden uzak kalma yöntemlerinin denendiğinden bahsetmektedir. Buna çözüm olarak, dijital araçları daha bilinçli ve sınırlı kullanmayı sağlamaya yönelik geliştirilen dijital minimalizmi önermekte ve bu kavramlara açıklık getirmektedir (Biricik, 2022, s. 898).

Dijitalleşmenin son yıllarda popüler olduğunu ancak dijitalleşmenin geçmişinin çok eskiye dayandığını; serbest piyasa ve küreselleşmenin dijital teknolojilerin aynı anda her yerde kullanımını mümkün kıldığı için ve bunu bir ihtiyaç olarak gösterdiği için günümüzde yaygınlaştığını dile getirmektedir. Dijitalleşmenin geliştirilerek devam etmesi ve bir alışkanlık, bir ihtiyaç olarak görülmesinden dolayı kültür haline geldiğini dile getirmektedir. Bu da çalışmamızdaki dijitalleşme ve toplumsal değişim konusuna farklı bakış açıları sunmaktadır. Dijitalleşme, toplumların siyasi, toplumsal ve sosyal süreçlerin geçirdiği dönüşümleri etkilemektedir ve bizim için önemli olan teoride alana

kazandırılan yeni kavramlardır ve pratikte de çocukluk pratiklerinin bu noktada nasıl değiştiği ve toplumsal yapıyı nasıl etkilediğidir.

Tunçer (2023), ‘Kentte Çocuk Yetiştirmek’ isimli kitabında; çocuk, ebeveyn ve çocukluk kavramları etrafında çocuğun yetişmesi, çocukluğun yaşamın bir evresi olarak farklı bir kategoride ele alınması, tüketici olarak çocuk, kent ve çocuk başlıkları incelenmiştir. Çalışmanın kuramsal çerçevesi, küresel ölçekte çocukların büyük bir kısmının yaşam alanı haline gelen kentlerin, çocukların ihtiyaçlarını ve haklarını önceleyen biçimde yeniden planlanması gerekliliğine dayanmaktadır. Mekânsal adalet ve kapsayıcı kent politikaları bağlamında, çocuk duyarlılığı taşıyan kent hizmetlerinin geliştirilmesi yalnızca bir tercih değil, toplumsal yapının sürdürülebilirliği açısından da zorunluluk arz etmektedir. Kitapta ayrıca, çocuk yetiştirme pratiklerinin çok katmanlı sosyo-kültürel dinamikler çerçevesinde belirlendiği; bu nedenle çocuklara ilişkin sorunların yüzeysel değil, derinlikli bir bağlamda ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır (Tunçer, 2023, s. 242).

Şentürk, ‘Çocukluk Sosyolojisi’ eserinde, çocuk kavramının temel bileşenleri, çocukluğun tarihsel evreleri, farklı toplum ve kültürlerde çocukluk sürecinin nasıl geliştiği ve çocukluğa ilişkin ortaya atılan kuramlar ele alınmıştır. Kitapta, toplumsal yapı, bireyin dışında yer alan ve onu belirli düşünme, hissetme gibi davranış kalıplarına yönlendiren bir güç olarak ele alınmaktadır. İnsan, doğduğu andan itibaren bu yapının içinde yer alır ve yaşamını onun sunduğu normlar, değerler ve kurumlar doğrultusunda biçimlendirir. Çocuk da toplumsal bir varlık olarak, yalnızca anne ve babasının etkisi ile değil, bulunduğu tarihsel ve toplumsal bağlamda çocuğun gelişim sürecini etkilemektedir (Şentürk, 2024, s.104).

Aksoy ve Dere Çiftçi’nin (2024, s. 2-7) ‘Erken Çocukluk Döneminde Oyun’ adlı çalışmasında oyun, çocuğun bilişsel, duygusal, sosyal ve fiziksel gelişimini destekleyen temel bir etkinlik olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde oyunun gelişimsel katkıları, oyunun tarihsel gelişimi, oyun kurallarının kazanımı, çocuğun yaş ve gelişim düzeyine bağlı olarak değişen oyun evreleri ve çeşitleri, oyun alanlarının önemi, kullanılan oyuncaklar ve oyun materyallerinin niteliği gibi unsurlar okul öncesi eğitimde dikkate alınması gereken başlıklar arasında yer almaktadır. Çalışmada, “oyun çocuk için ne ifade eder ve çocuğun gelişimi, çocukluk sürecinin şekillenmesinde nasıl bir işleve sahiptir?”

sorusuna yanıt aranmaktadır. Çalışmada oyun olgusunun çocukları sosyolojik, psikolojik ve fiziksel yönden nasıl geliştirdiği ele alınmaktadır.

Çamalan ve Demirbaş'ın (2024) 'Çocuklarda Teknolojinin Getirdiği Risklerden Kaçınma ve Bilinçli İnternet Kullanımını Destekleyen Çalışmalar' da ise dijital okuryazarlık ve teknolojinin yetkin kullanımı kavramları ele alınmıştır. Çocuklara dijital empati kavramı çerçevesinde, çevrimiçi saygı ve iyi davranışlar hakkında eğitim vermek, internetin arkasındaki insanların da gerçek insanlar olduğunu anlamalarını sağlamak amaçlanmalıdır. Bununla birlikte açık iletişim kurmalarını desteklemek, internet deneyimleri hakkında açık ve dürüst bir iletişim kurmak, karşılaştıkları sorunları ve endişeleri paylaşımlarını teşvik etmek gerektiği belirtilmektedir (Çamalan ve Demirbaş, 2024, s. 50). Günümüz teknoloji okuryazarlığı ve çocukluk arasındaki bağı anlatan bu çalışmada teknolojinin eğitimden sağlığa, eğlenceden ulaşımaya kadar hayatın her alanında yer aldığı belirtilmektedir. Onalar göre çocukluk perspektifinde ele alındığı zaman önemli olanın nasıl kullanılması gerektiği bilincine sahip bireyler yetiştirmektir. Çalışmada eğitimde nasıl verimli bir şekilde teknoloji kullanılır? ve aşırı teknoloji-ekran maruziyetinin neden olacağı sağlık ve psiko-sosyal sorunlardan çocukları korumak, bilinçlendirmek nasıl mümkün olabilir? sorularının cevapları aranmaktadır (Çamalan ve Demirbaş, 2024, s. 35-36).

İKİNCİ BÖLÜM

2. Toplumsal Değişme ve Çocuk

2.1. Toplumsal Değişme Kavramı

Toplumsal değişme, toplumun temel kurumlarında sosyal ilişkiler ağında ve yapısal düzenlemelerinde yaşanan kapsamlı dönüşümleri ifade eder. Bu dönüşüm, yalnızca bireysel tutum ve davranışlarla sınırlı kalmayıp; aile, eğitim, din, ekonomi ve siyaset gibi kurumsal yapılarda da gözlemlenen, mevcut durumdan farklı bir yapıya geçiş sürecini içermektedir. Bu süreç, zamanla meydana gelen değişimlerin birikimli etkisiyle şekillenmekte ve toplumun genel işleyişini yeniden tanımlamaktadır. Toplumsal değişme kavramı, toplumsal yapının durağan değil, dinamik bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Sosyal kurumlar arasındaki etkileşimin farklılaşması, yeni norm ve değerlerin ortaya çıkması, mevcut yapının dönüşmesine zemin hazırlamaktadır. Bu

bağlamda toplumsal değişme, toplumun kendini yeniden üretme ve uyum sağlama kapasitesini gösteren önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toplumsal yapı, bireyler, etnik gruplar, inanç toplulukları ve toplumsal cinsiyet gibi unsurlar arasında kurulan sistematik ilişkiler bütünüdür. Toplumsal değişme ise, bu ilişkiler bütününde meydana gelen dönüşüm ve yeniden yapılanmaları tanımlamak için kullanılan bir kavramdır (Sarıçiçek, 2018'den akt: Akıncı, 2023, s. 40).

Toplumsal değişmeyi etkileyen faktörlere bakıldığında ise iç faktörler ve dış faktörlerden oluşan bir sınıflamadan söz etmek mümkündür. İç faktörler toplumun içinde bulunan gruplardan baskın olanların etkileriyle dış faktörler toplumun ilişki içinde olduğu diğer grupların etkileri olarak görülmektedir (Kazancıoğlu, 2019, s. 19).

Toplumsal değişim kavramı, bir toplumda meydana gelen dönüşümleri iyi ya da kötü, olumlu ya da olumsuz olarak değerlendiren normatif bir anlam taşımaz. Bu kavram, herhangi bir değer yargısı içermeksizin, toplumsal yapıda gözlemlenen nesnel değişimleri ifade eder. Dolayısıyla toplumsal değişim, ilerleme ya da gerileme gibi yargılardan bağımsız olarak, toplumsal gerçekliğin dönüşen yönlerine işaret eden analitik bir çerçeveye sunmaktadır (Okumuş, 2003, s. 135).

Toplumsal değişim, bir toplumun sosyal yapısında veya işleyişinde kalıcı etkiler yaratan ve tarihsel sürecin yönünü değiştiren dönüşümleri ifade eder. Belirli bir zaman diliminde meydana gelen bu değişimler, toplumların evrensel bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim, değişim olgusu birçok düşünür tarafından varoluşun ve tarihselliğin temel unsuru olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda her toplumun, farklı şekillerde de olsa toplumsal değişimi deneyimlediği söylenebilmektedir. Bireyler arasındaki ilişki ve etkileşimler zamanla farklılaşırken, bu farklılaşmalar toplumsal yapının dönüşümüne ve dolayısıyla toplumsal değişimin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır (Gürhan, 2017, s. 562).

18. yüzyılın sonlarında meydana gelen Fransız Devrimi ve ardından gelen Sanayi Devrimi, toplumsal yapı ve toplumsal değişim kavramlarının birbirlerinden etkilendiği bir süreci ifade etmektedir. Bu iki devrim, toplumsal yapının dinamik bir süreç olduğunu ve değişimin toplumsal ilişkilerin temel bir özelliği olduğunu ortaya koymaktadır.

İçinde bulunduğumuz yüzyıl, hızla değişen toplumsal dinamikler ve iletişim teknolojilerinin etkisiyle 'değişim ve iletişim çağı' olarak nitelendirilmektedir. Bu

dönemde, toplumların temel karakteristiği sürekli bir dönüşüm içinde olmalarıdır. Özellikle 19. ve 20. Yüzyıllarda yaşanan sanayileşme ve kentleşme süreçleri, toplumsal yapının yeniden şekillenmesine neden olmaktadır. Bu süreçler, demokratik cumhuriyet rejimlerinin benimsenmesini teşvik etmiş ve toplumun tüm kurumlarında, özellikle aile yapısında, köklü değişikliklere yol açmaktadır.

Sanayileşme ve kentleşme, geleneksel geniş aile yapısının yerini, modern çekirdek aile modeline bırakmasına neden olmuştur. Kırsal alanlarda, aile üyeleri birlikte çalışarak üretim yaparken, kentleşmeyle birlikte bireyler farklı işlerde çalışmaya başlamış ve aile üyeleri arasındaki ekonomik bağlar zayıflamıştır. Bu durum, aile içi rollerin yeniden tanımlanmasına ve bireysel bağımsızlığın artmasına yol açmıştır. Ayrıca, kadınların eğitim seviyesinin yükselmesi ve iş gücüne katılımın artması, aile içindeki geleneksel rollerin dönüşmesine katkı sağlamaktadır. Sonuç olarak toplumsal değişim süreçleri, aile yapısında ve işlevlerinde önemli dönüşümlere neden olmaktadır (Bayer, 2013, s. 104).

Tarihsel süreç ve kültürel bağlam içinde çocuk kavramı, farklı dönemlerde ve farklı toplumlarda çeşitli anlamlar kazanmıştır. Günümüzde ise toplumsal değişimlerin hız kazanmasıyla birlikte aile yapısı da dönüşüme uğramıştır. Geleneksel geniş aile yapısından çekirdek aile modeline geçiş, çocukların toplumsal rollerini ve ifade ettikleri anlamları etkilemiştir. Çocuklar artık yalnızca ailenin bir parçası değil, aynı zamanda bireysel haklara sahip, toplumsal alanda aktif roller üstlenen bireyler olarak değerlendirilmektedir. Bu dönüşüm çocukluk kavramının yeniden tanımlanmasına ve çocukların toplumsal statülerinin güçlenmesine katkı sağlamaktadır.

Toplumun bütün kurumlarında dengeli bir şekilde yaşanan değişim, teknolojiideoloji sarmalında da yaşanmaktadır (Sarıçiçek, 2018, s. 20). Yaşanan bu değişim ve dönüşümden yola çıkılarak ailenin tarihsel süreç içerisinde araştırmalara konu olduğu görülmektedir. Örneğin ailenin tarihi üzerine yapılan ilk çalışma “Analık Hukuku” adıyla 1861’ de J. J. Bachefen tarafından yapıldığı bilinmektedir. J.F. Mac Lenan ve Morgan eserleriyle onu takip etmişlerdir. Ayrıca 1877 yılında Morgan’ın “Anciefily Society” ismiyle yayınladığı eseri ailenin geçirdiği dönüşüm konusunda başvurulacak en eski kaynaklar arasında yer almaktadır. Aile sosyolojisi Türkiye’ de yapılan çalışmalara konu olduğunda ise Batı sosyolojisinin değişimi ile paralel olarak ele alınmaktadır. Özellikle geleneksel-modern sınıflama açısından değerlendirilen aile kurumunda yaşanan dönüşüm ile çekirdek ailenin oluşum aşamaları ortaya konmuştur.

Ancak ülkemizde ve doğu toplumlarında tamamen bu değişim yaşanmamakla birlikte geleneksel geniş ailenin izlerine halen rastlanmaktadır (Can, 2013'den akt: Akıncı, 2023, s. 41).

Modernitenin aile yapısında meydana getirdiği radikal dönüşüme bağlı olarak bireyselleşmenin de ortaya çıktığı görülmektedir. Gelenek ve dinden soyutlanan insanın bireyselleşmesi aile yapısı ve ilişkilerinde değişiklikler meydana gelmesine neden olmuştur. Böylece birbirine karşı sorumluluğu olan ve sadakate dayalı birincil ilişkilerle sarmalanan aileden aile aidiyetinin kaybolduğu ailelere doğru bir dönüşüm gerçekleşmiştir (Gürhan, 2017, s. 564).

Geleneksel dönemde çocuk, bağımlı ve ihtiyaçlarını tek başına gideremeyen bir varlık olarak görüldüğü için çocukluk serüveni yaşamsal faaliyetlerinin sürdürülmesini desteklemek üzere kuruludur. Modern çocukluk anlayışının ortaya çıkmasında ise özellikle iki kurum önemli rol oynamıştır: aile ve okul. Özellikle “okula başlama ve ücretli işten çocukların uzaklaştırılması” modern bir çocukluk idealini inşa ederek çocukları kamusal alanda belirli mekanlarla sınırlayan çocukluk algısını değiştirmiştir. Çocukların okul ve aile ile sınırlanan mekânları, çocukların yetişkinlerden farklılıklarının bir sonucudur (Demir Gürdal, 2013'den akt: Atilla Demir, 2022, s. 9). Çocukların görmezden gelindiği ilkel çağdan sonra yeni toplumsal düzen çocuğu bir birey olarak kabul etmiştir. Bu anlamda toplumsal gelişmeler ülkemizde de görülmeye başlamıştır.

2.2. Toplumsal Değişme ve Çocukluk İlişkisi

Çocukluk, bireyin yaşadığı biyolojik bir gelişim evresi olmanın ötesinde, içinde bulunulan sosyo-kültürel yapı tarafından şekillendirilen toplumsal bir deneyim alanıdır. Bu nedenle çocukluk, tekil veya evrensel bir olgu olmaktan çok, her toplumun tarihsel, kültürel ve ahlaki referanslarına göre farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Çocukluk algılarını kuşatan, kültürel normlar, sosyal ilişkiler ağı ve ahlaki değerler sistemi, çocukluk deneyimini toplumsal bağlamlarda yeniden üretmektedir. Böylece çocukluğa dair anlamlar, toplumsal değişimin etkisiyle dönüşen bir yapı haline gelmektedir.

Karşılıklı etkileşimin var olduğu her konuda olduğu gibi değişim konusunda da tek yönlü bir ilişkiden bahsedilemez (Gürhan, 2017, s. 563). Bir yandan toplum çocukluk evresini şekillendirirken, diğer taraftan çocukluğun geçirdiği dönüşümler de toplumsal yapıyı, kurumları ve ilişkileri dolaylı biçimde yeniden şekillendirme potansiyeline sahiptir.

Toplumsal yapıda çeşitli nedenlere bağlı olarak yaşanan değişimin hızlı olduğu ve bu değişimlerin en görünür taraflarından birinin toplumsal rollerdeki değişim olduğu görülmektedir. Ailenin bu değişimlerden ciddi olarak etkilendiği ve çocukların, özellikle de anne babaların, toplumsal rollerinin ve çocuğa bakma biçimlerinin önemli değişimlere uğradığı ortadadır. Çocukluk kavramı, toplumun en küçük birimi olan ailenin ve bireylerin değişiminden etkilenen bir toplumsal kavramdır. Bu kavram, değer ve normlardan ve yaşanan tüm değişimlerden etkilenmektedir (Sağlam ve Aral, 2016, s. 44).

16. yüzyılda yaşanan önemli olaylar, çocukluğun günümüze yansıyan sonuçlarını önemli ölçüde etkilemiştir. Ulus devletlerin yükselmesi, sanayileşme, nüfus hareketleri, işbölümü, kentleşme, özel mülkiyet ve kapitalizm gibi gelişmeler, çocukları önceki dönemlerden farklı bir şekilde etkilemiştir. Bu gelişmeler, modern bilim ışığında çocuk pedagojisinin ve sağlığının önemini artırmış, çocukların kendine özgü doğalarını kazanmalarını sağlamıştır. Teknolojik gelişmeler ise insan emeğinin üretkenliğini artırarak çocukların işgücünden çıkarılmasına ve okula kayıtlarının artmasına yol açmıştır. Bu durum, çocukların aileye olan bağımlılığını artırmış ve onların modern anlamdaki çocukluk anlayışını şekillendirmiştir (Karakuş, 2017, s. 265).

18. ve 19. yüzyıllarda çocukluk kavramı yeni bir bakış açısıyla ele alınmaya başlamış, bu durum çocuklarla ilgili akademik çalışmaları arttırmıştır. Birinci ve ikinci dünya savaşlarının yol açtığı toplumsal travmalar, özellikle savaşın çocuklar üzerindeki tahrip edici etkileri, bilim insanlarının çocuk refahına ve gelişimine olan ilgisini arttırmıştır. Savaş sonrasında, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok devlet, çocukları koruma amaçlı yasal düzenlemeler ve sosyal politikalar geliştirmiştir; böylece çocukların kimlik kazanmaya yönelik süreci ile korunma stratejileri eş zamanlı bir ivme kazanmıştır. Bu evrilme, ‘çocuk yetişkinden farklıdır’ anlayışını güçlendirerek çocukluk dönemine özgü davranış ve tutumların tanımlanmasına zemin hazırlamış ve geç 20. yüzyılda modern çocuk algısının temelini oluşturan çocuk hakları perspektifinin yeşermesine katkıda bulunmuştur (Karadoğan, 2019’dan akt: Dünder Zeypak, 2021, s. 50).

Çocuklara yönelik bir farkındalık uyandırmak için 1959’da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda Çocuk Hakları bildirgesi kabul edilmiştir. Bu bildirgeyle çocukların sağlık, eğitim ve korunma gibi haklarına yer verilmiştir. 1979 yılı tüm dünyada “Uluslararası Çocuk Yılı” ilan edilmiştir. Bu çabaların en önemli adımı şeklinde ortaya

ıkan 20 Kasım 1989 tarihinde “ocuk Hakları Sözleşmesi” Birleşmiş Milletler tarafından kabul edildiğı görölmüşür (Sağlam ve Aral, 2016, s. 51).

Evrensel ocukluk anlayışı, çocukların temel haklarına ve ihtiyaçlarına vurgu yaparken, kültürel farklılık bu kavramın uygulanabilirliğini sınırlandırır. Her toplumun kendi değeri ve normları çerçevesinde çocukluk dönemi farklı biçimlerde yaşanır ve algılanır. Bu durum evrensel bir eğitim modeli oluşturma nın zorluklarını da beraberinde getirir. Bununla birlikte fırsat eşitliği, evrensel ocuk haklarının bir gerekliliğı olarak sunulsa da, ekonomik ve sosyal eşitsizlikler bu idealin gerçekleşmesini zorlaştırır.

Özellikle sanayileşme, kentleşme ve eğitim politikaları gibi modernleşme süreçleriyle birlikte çocukluğun anlamı yeniden tanımlanmıştır. Günümüzde dijitalleşmenin hız kazanması, çocukluk deneyimlerini yeni bir boyuta taşımakta ve dijital araçlar, medya içerikleri, çevrimiçi etkileşimler çocukluğun hem anlamını hem de yaşama biçimini derinden etkilemektedir. Bu bağlamda, dijitalleşmenin çocukluk üzerindeki sosyo-kültürel etkilerini irdelemek, çağdaş çocukluk pratiklerini anlayabilmek açısından önem taşımaktadır.

Türkiye; geleneksel, kırsal, geniş ve bağımlılığı vurgulayan bir sistemden Batılı, şehirli, bağımsızlığı ve bireyciliğı vurgulayan bir sisteme geçişin yaşandığı dinamik ve genç bir ülkedir. Genel kabul, sosyoekonomik gelişmeye bağılı olarak değışimin gelenekselden moderne doğru olacağı biçimindedir (Ahioğlu, 2012, s. 9).

Toplumsal yaşam alanlarındaki değışimler, mahallede ortak paylaşma ve yaşam kültürünü giderek ortadan kalkmıştır. Böylece yüz yüze ilişkiler kaybolmuştur. Bu değışimin önemli sonuçlarından biri çocukların toplumsallaşamamasıdır. Anne ve baba dışındaki bireylerin çocuğun yetişmesindeki etki ve rolü giderek azalmış ve internet gibi başka toplumsallaşma faktörleri devreye girmiştir (Onur, 2007, s. 195).

Modernlik herhangi bir ayırım gözetmeksizin, evrensel bir çocukluk anlayışı sunarken, postmodernizm farklılıkları kabul ederek özgün bir çocukluk anlayışı sunmaktadır. Farklılıkları kabul etmek yeteneklerin ortaya çıkarılmasını sağlarken, diğer taraftan çocukların yetişkinler gibi davranmaya başlaması ocuk ve çocukluk kavramlarının silikleşmesine neden olmuştur. Postman, “ocukluğun Yok oluşu” (1995) adlı çalışmasında bu konuya değinmiştir. Çocuklar için ayrılan oyun alanları, sosyalleşme mekânları ve hatta çocuklara özgü olduğu düşünölen lisanslı kıyafetler, yiyecek-içecek türleri ayrıştırıcı-belirleyici özelliğini yitirmeye başlamıştır. ocukluğun yetişkinlik

döneminden ayrılmasında en belirleyici faktör olan çocuk oyunları teknolojinin gelişmesiyle birlikte sanal mecralara kaymıştır. Böylece çocukluk pratikleri sokaklardan sosyalleşmenin en yoğun gerçekleştiği mekânlar olarak okullara, oradan da teknolojinin gelişmesiyle sanal ortamda kurulan sanal arkadaşlık ilişkileri ve oyunlar üzerinden değişerek devam etmiştir.

Günümüzde teknolojinin gelişmesi, dijital okuryazarlığa her yaştan bireylerin kolayca sahip olabilmesi ve bundan keyif alıyor olması, ilgi alanlarını ve boş zaman aktivitelerini bir ortak noktada birleştirmeyi sağlamıştır; telefon, televizyon, tablet, oyun konsolu ve özellikle sosyal medya bireyleri aynı noktada buluşturan bir oluşum olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreç toplumsal yapı içindeki statü ve rollerde de bir hareketlilik meydana getirmiş, çocuklar ve yetişkinler arasındaki farklılıklara yeni boyutlar kazandırmıştır.

Son on yılda çocuk giyim endüstrisi öyle büyük bir dönüşüm geçirmiştir ki, artık çocuklara özgü kıyafet anlayışı neredeyse ortadan kalkmıştır. Eskiden çocuklar ile yetişkinlerin farklı giyim tarzlarına sahip olmaları gerektiği düşünülürken, günümüzde bu ayırım giderek silinmiş, çocuk modası da yetişkin modasına benzemeye başlamıştır. Benzer şekilde çocukların geçmişteki sosyal yaşamında önemli bir yeri olan sokak oyunları da yok olmaktadır. Günümüzde birçok çocuk, geçmişte doğal bir şekilde oynanan oyunları ne bilmekte ne de deneyimlemektedirler. Zamanında sokaklarda yankılanan çocuk sesleri, yerini dijital ekranların sessizliğine bırakmış; çocukluk, fiziksel hareketten çok dijital etkileşime dayalı bir hale gelmiştir (Postman, 1995, s. 1011).

Bir kentin sosyal ve kültürel yapısı, çocukluk pratiklerini derinden etkiler. Tarihi ve kültürel olarak geçmiş yaşanmışlıklar, arka plandaki toplumsal ve kültürel birikim, aile yapıları, eğitim sistemi ve değişen sosyo-ekonomik koşullar, çocukluk deneyimlerinin zamanla dönüşmesine yol açan temel unsurlardır. Çocuklar içinde doğdukları kültürün normları ve kültürü ile şekillenirken, bu kültürle toplumsal hayata katılmaları oyun, eğitim ve sosyal etkileşim gibi araçlar aracılığıyla gerçekleşir.

Aile, okul ve toplum, çocukların temel eğitim süreçlerini şekillendiren başlıca unsurlardır. Çocuklar, bu süreçler sayesinde yalnızca bilgiyle donatılmakla kalmaz; aynı zamanda sosyal becerilerini, kimliklerini ve topluma uygun rollerini geliştirme fırsatı bulurlar. Eğitim, çocuklara bireysel bir perspektif kazandırırken, aynı zamanda onları birer toplumsal birey olarak güçlendiren kritik bir araçtır. Günümüzde değişen

sosyoekonomik yapılar ve teknolojik yenilikler, çocukluk dönemine dair alışkanlıkları ve beklentileri de yeniden tanımlamaktadır. Çocukların oyun alanları, eğitim sistemindeki yenilikler ve dijitalleşme, çocukluk pratikliklerini dönüştürmekte; çocukları hem bireysel hem de toplumsal düzeyde farklı bir geleceğe hazırlamaktadır. Bu süreçte eğitimin çocukların sadece bilişsel gelişimine değil, duygusal dayanırlıklarına, problem çözme yeteneklerine ve yaratıcılıklarına olan katkısı da giderek önem kazanmaktadır.

Yeni iletişim teknolojilerinin ortaya çıkışı, yalnızca bireysel yaşam pratiklerini değil, aynı zamanda toplumsal yapıyı da köklü biçimde dönüştürmüştür. Dijital çağ olarak adlandırılan bu dönem, bireylerin günlük yaşamdan sosyal ilişkilere, eğitimden eğlenceye kadar pek çok alanda dijital bağlantılı bir yaşantıya geçmesine neden olmuştur. Kitle iletişim araçlarının tarihsel süreçte kültürü biçimlendirme gücüne sahip olduğu bilinmekteyken, dijital teknolojiler bu etkiyi daha hızlı bir şekilde yeniden üretmiş; böylece toplumsal yapı ve kültürel kodlar dijital ekseninde yeniden şekillenmiştir. Bu dönüşümden çocukluk olgusu da bağımsız kalmamış, geleneksel çocukluk biçimleri yerini dijital ortamda büyüyen, teknolojiyle iç içe sosyalleşen ve eğlenen, toplumsallaşan yeni bir çocukluk modeline bırakmıştır. Dijital doğan çocuklar, yalnızca bu teknolojileri kullanmakla kalmayıp, dijital kültürün üreticisi ve taşıyıcısı haline gelmektedirler. Oyun, öğrenme, arkadaşlık ve iletişim gibi çocuklukla özdeşleşen kavramlar, yeni dönemde büyük ölçüde dijital ekranlar aracılığıyla yaşanmakta; bu durum çocukluk kültürünü fiziksel mekândan ve yüz yüze ilişkilerden uzaklaştırarak sanal bir zemine taşımaktadır (Demircioğlu ve Biricik, 2022, s. 121).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. Metodoloji

3.1.Araştırmanın Konusu

Yeni yüzyılda çocukların aile içinde sahip oldukları anlam, aldıkları görev ve sorumluluklar, bireysel çocukluk pratiklerini ortaya çıkarmıştır. Toplumsal yapının zaman içinde geçirdiği dönüşümler, bireylerin yaşam pratiklerinde olduğu kadar çocukluk deneyimlerinde de köklü değişimlere yol açmaktadır. Bu bağlamda çocukluk, pasif ve evrensel bir evre olmaktan çok, toplumsal koşulların, kültürel kodların ve tarihsel süreçlerin şekillendirdiği dinamik bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mardin, etnik, dini ve kültürel çeşitliliği ile Türkiye'nin özgün toplumsal yapılarından birini temsil etmektedir. Geleneksel değerlerin, modern yaşam pratikleriyle iç içe geçtiği bu çok katmanlı yapıda, çocukluk algısında da değişimler yaşanmaktadır. Kırsal yaşamın belirleyici olduğu dönemlerde çocukluk daha çok ailevi sorumluluklar ve toplumsal roller ekseninde şekillenirken, günümüzde dijital araçların yaygınlaşması, eğitim olanaklarının artması, bireyselleşme eğilimleri, çocukluk deneyimlerini yeniden tanımlamaktadır. Bu bağlamda araştırma, Mardin'deki çocukluk pratiklerinde meydana gelen dönüşümü hem tarihsel bir perspektifle hem de güncel sosyolojik kuramlar ışığında değerlendirilmeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışmanın temel konusu, son yıllarda çocukluk pratiklerindeki değişim ve dönüşüme paralel olarak çocukluğun kuşaklararasıda geçirdiği değişimi açığa çıkarmaktır. Başka bir ifadeyle toplumsal değişimle birlikte çocukluk pratiklerindeki değişim ve dönüşümün ortaya çıkarılmasıdır. Kuşaklar arasında çocukluğa ilişkin tutum ve algılar, çocukluk deneyimleri ve pratikleri üzerindeki farklılaşmalar çalışmanın ele aldığı diğer konulardır.

Yeni dünya düzeninde dijitalleşme bilinen en üst seviyeye ulaşmış, her yaştan bireyi içine çekmeyi başarmıştır. Çevrimiçi bireyler, çevrimiçi çocuklar belki de bu çağın en iyi tanımlayan dijital yerlileri doğurmuştur. Yeni kültürel sistemde çocuklar, geleneksel olarak bilinen çocukluk kültüründen yeni iletişim teknolojileri ile değişen dijital çocukluk kültürüne geçiş yapmaktadır. Dijital çocukluk kültüründe, çocukların oyun oynama, sosyalleşme, öğrenme ve eğlenme pratikleri, geleneksel çocukluğa göre farklılık göstermekte ve dijital araçların egemenliği altında bir yaşam sürmektedirler. Bu bağlamda da çalışmada, yeni iletişim teknolojileri ile değişen kültürel yapı, kültürel yapının değiştirmiş olduğu çocukluk kültürü ve bu kültürel sistem içerisindeki çocukluğun dijital çocukluğa dönüşümü irdelenmiştir (Biricik ve Zeynep, 2022, s. 5).

Bu araştırma modernleşme, dijitalleşme, küreselleşme ve risk toplumunun ortaya çıkması gibi faktörlerin, toplumsal değişim ekseninde çocukluk algısını nasıl şekillendirdiğini ele alır. Çocukluk toplumsal bir inşa olarak, her toplumda farklı bir biçimde deneyimlenmekte ve bu bağlamda toplumsal değişim süreçleri çocukluk pratiklerini yeniden tanımlamaktadır. Araştırma çocukluk kavramının, geleneksel değerlerle modern yaşam arasında nasıl bir değişim geçirdiğini sosyolojik bir perspektifle incelemektedir. Mardin gibi kültürel çeşitliliği ve tarihsel dokusu yoğun olan bir şehirde, toplumsal değişimlerin çocukların oyun, eğitim, aile içindeki konum ve toplumsal rolleri üzerindeki etkileri bu araştırmanın odak noktalarını oluşturmaktadır. Araştırma çocukluk pratiklerinin gelenekselden moderne ve postmodern döneme doğru nasıl bir geçiş süreci yaşadığını ve bu süreçte yerel kültür ile modern yaşamın bir arada nasıl şekillendiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmada, çocukluğun kuşaklar arasında geçirdiği dönüşümün ardında yatan toplumsal, kültürel, ekonomik ve teknolojik etkenler ile çocukluk ideolojileri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Birinci bölümde çocuk, çocukluk, toplumsal değişim, dijitalleşme kavramı çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır.

Çocukluğun toplumsal bir inşa süreci içinde şekillendiği vurgulanarak; sosyal, ekonomik, politik ve kültürel söylemler çerçevesinde çocukluğun nasıl yeniden üretildiği sorunsallaştırılarak, bu süreçte rol oynayan temel argümanlar analiz edilmiştir.

3.2.Araştırmanın Önemi

Bu çalışma değişen çocukluk kültürünü anlamak ve bu değişimlerin gelecekteki toplumsal yapı üzerindeki etkilerini görmek önemli için bir zemin oluşturmaktadır. Çalışmamızda gelenekselden moderne geçişte çocukluk döneminin dönüşümü ele alınacaktır. Dönüşümün sebebi olarak dijitalleşen çocuk yani dijital yerli kavramı üzerinden bir çalışma yürütülecektir. Mardin kentinin çok kültürlü toplumsal yapısının içinde çocukluk pratiklerinin geçirdiği dönüşümün sosyolojik açıdan yeterince incelenmemiş olması, bu çalışmanın literatürdeki önemli bir boşluğunu doldurmaya imkân tanımaktadır. Geleneksel değerlerin, özellikle kırsal kesimlerde hala güçlü bir şekilde varlığını sürdürdüğü bu kentte, modernleşme ve dijitalleşme gibi süreçlerin etkisiyle çocukluk deneyimlerinin nasıl dönüştüğü üzerine yapılacak bu inceleme, çocukluk kuramları bağlamında anlamlı bir tartışma zemini sunmaktadır. Bu yönüyle çalışma, çocukluk sosyolojisi literatürüne hem güncel oluşumları hem de kültürel çeşitliliği gözetmesi, literatüre özgün bir katkı sağlamayı amaçlaması bakımından önem taşımaktadır.

Literatürde değişen çocukluk pratikleri ile ilgili çalışmaların sayısı oldukça azdır. Bu çalışma, alanda az çalışılan bir konuyu daha güncel yönleriyle ele almayı amaçlamaktadır. Çocukluk, toplumun aynasıdır; onun gelenekleri, değerleri ve gelecek umutlarını yansıtır. Ancak, değişen dünya ile birlikte, bu ayna bulanıklaşmakta ve çocukluk, yeni bir anlam kazanmaktadır. Çocuklar toplumun geleceği ve dönüşümünün taşıyıcılarıdır. Çocukluk pratiklerindeki değişimler, toplumsal yapıların gelecekte nasıl şekilleneceğine dair önemli ipuçları sunmaktadırlar.

3.3. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı toplumsal, kültürel ve politik yapıların etkisiyle şekillenen çocukluk deneyiminin nasıl yeniden üretilip dönüştürüldüğünü anlamaya çalışmaktır. Ayrıca kuşaklar arasındaki çocukluk pratiklerine ilişkin farklılıkların ortaya çıkarılması ve çocukluğun aktarımında yaşanan değişim ve dönüşümlerin açığa çıkarılması çalışmanın amaçlarındandır. Bu bağlamda farklılaşan çocukluk pratiklerine neden olan

arka planın ortaya çıkarılması araştırmanın amaçları arasındadır. İnsan neslinin devamı için elzem olan çocukluk olgusu yaşanan toplumsal ve kültürel değişimlerle birlikte günümüzde farklı bir boyuta girmiş görünmektedir. Özellikle iletişim teknolojilerindeki değişimlerin çocukluk algısında ve farklı çocukluk pratiklerinin deneyimlenmesinde önemli bir kırılma noktası olduğu söylenebilir. Ayrıca çocuğun toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algılardaki değişimler de çocukluğa ilişkin algıları değiştirmiştir. Bu nedenle değişen çocukluk üzerine yapılan bir çalışma çocuğun değişiminin doğasını ele almak bakımından önemlidir. Ayrıca çocuğa ait bir deneyim olan çocukluk üzerine bir çalışma yapmak, çocukluğun sadece kişisel bir deneyimden öte toplumsal ve politik boyutlarına da dikkat çekilmesi bakımından önemlidir (Akıncı, 2023, s. 47).

Bu çalışmanın amacı, dijital toplumunun dinamiklerini açıklamak, toplumların nasıl bir tarihsel süreçten geçtiğini ortaya koymak, dijital toplumunun bu dinamiklerinin toplumsal yapı ve sosyal ilişkilerde meydana getirdiği dönüşümü izah ederek değişen çocukluğa olan etkisini incelemektir. Aynı doğrultuda çalışmanın amacı, dijital toplumunun değiştirici temel unsurlarının hayatımızı nasıl etkilediği, neleri değiştirdiği ve bunların çocuğa ve çocukluk dönemine nasıl ve ne yönde yansıdığını izah etmeye çalışmaktır (Kılınç, 2018, s. 5).

3.4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş ve veri toplama aracı olarak literatür taraması ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler bir arada kullanılmıştır. Araştırmanın ilk aşamasında konuya ilişkin kuramsal çerçeveyi oluşturmak amacıyla kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte çocuk, çocukluk, toplumsal değişim, dijitalleşme gibi temel kavramlara odaklanan kitaplar, makaleler, tezler ve süreli yayınlardan yararlanılmış; çeşitli kaynaklara çevrimiçi erişim sağlanarak veri çeşitliliği artırılmıştır. Çalışmanın yapılabilmesi için Mardin Artuklu Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından 14.11.2024 tarihli ve 12. Oturum 11 nolu karar ile gerekli etik kurul izni alınmıştır.

Nitel araştırmalarda araştırmacı aktif olarak yer almaktadır. Aynı zamanda katılımcı konumundadır. Araştırmacı görüşmecilerle doğal ortamlarında vakit geçirmekte ve yüz yüze ilişkiler kurmaktadır. Bu sayede katılımlı gözlemin sağladığı yararlar, gözlem

konusu “olay” ya da “bireylerin” gözlemden etkilenme olasılığını en aza indirmesini ve gözlemciye olaya katılma ve gözleme vurulan kümeyle özdeşleşme olanağı vermesidir (Sencer, 1989, s. 69). Araştırmanın yöntemi olarak yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış görüşmeler kullanılmıştır. (Punch, 2005, s.132).

Araştırmanın ikinci aşamasında ise saha çalışması yürütülerek farklı yaş gruplarından bireylerle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler, çocukluk deneyimlerinin kuşaklar arası farklılaşmasını ve toplumsal değişimin çocukluk algısı üzerindeki etkilerini anlamaya yönelik olarak yapılandırılmıştır. Katılımcılar çocukluk dönemlerini farklı toplumsal bağlamlarda deneyimlemiş bireylerden seçilmekte; böylece geleneksel, modern ve dijital toplum dönemlerini temsil eden yaş grupları arasında karşılaştırmalı analiz yapılabilmesine olanak sağlanmaktadır. Görüşmeler, belirlenen tematik çerçeve doğrultusunda yürütülmüş olup; dijitalleşmenin gündelik yaşam pratiklerine, aile yapısına, çocukluk algısına ve çocukların sosyalleşme süreçlerine etkileri detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Elde edilen veriler, betimsel analiz yöntemi ile çözümlenmekte; ortak temalar, farklılaşan bakış açıları ve kuşaklar arası geçişler dikkate alınarak yorumlanmaktadır.

Nitel araştırma yönteminin tercih edilmesinin nedeni, toplumsal değişimin, Mardin’deki çocukluk pratiklerine etkisini anlamaktır. Nicel verilerin sunduğu genel eğilimlerden ziyade, bireysel anlatılar ve özgün deneyimlerin izini sürmek, bu araştırmanın temel odak noktasıdır. Nitel veri analizi, içerik analizi olarak değerlendirilmektedir. Başka bir yaklaşıma göre ise içerik analizi nitel veri analizi türlerinden biri olarak görülmektedir (Kabakçı, 2021’den akt: Bozdağ, 2023, s. 195).

Nitel yöntem, bireylerin yaşadıkları dönüşümleri anlamlandırma biçimlerini ve toplumsal değişim süreçlerinin çocukluk pratiklerine nasıl yansıdığını anlamak için en uygun araştırma yaklaşımıdır. Mardin gibi kültürel ve tarihsel zenginliğe sahip bir şehirde, çocukluk pratiklerinin toplumsal, ekonomik ve teknolojik değişimlere nasıl adapte olduğunu anlamak sayılarla ifade edilemeyecek kadar derindir. Bu bağlamda nitel yöntem ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniği aracılığıyla katılımcıların anlatıları, geçmişle bugün arasındaki bağlantıyı kurmamıza ve değişim dinamiklerini daha iyi analiz etmemize olanak sağlamaktadır. Bu yöntem ve teknik, araştırmacının belirlediği temel sorular çerçevesinde ilerlerken katılımcıların yorumlarına göre yeni sorular eklenmesine ve derinlemesine bilgi edinilmesine olanak tanır. Görüşme sırasında, katılımcıların

çocuklarına ve çocukluklarına dair hatıraları, günlük yaşam pratikleri, oyun alışkanlıkları, dijitalleşme ile değişen yaşamları ve toplumsal normlara dair algıları ortaya çıkmıştır.

Özetle, çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden ‘görüşme’ yöntem olarak kullanılırken, elde edilen veriler gerçekliğinden ve doğallığından ödün vermeden söylem analizi ile çözümlenmiştir. Çalışmada veri toplama süreci için yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılması planlanmıştır. Çalışmanın yapılabilmesi için Mardin Artuklu Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından gerekli izin alınmıştır. Örneklem grubumuz 25 kişiden oluşan 18 yaşından büyük bireylerden oluşturularak, çocukluğun değişen doğası ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Örneklem, araştırmanın amacına uygun olacak şekilde değişen çocukluk pratiklerini inceleyebilmek için farklı yaş gruplarından ve farklı kültürlerden gelen çocuklardan oluşturulmuştur. Veri toplama tekniği olarak farklı yaş gruplarında ve farklı kültürlerden gelen bireylerin düşünce, fikir, bakış açısı ve deneyimlerinin alınmasına olanak sağlayan “derinlemesine görüşme” tekniği tercih edilmiştir. En az 30 dakika süren görüşmelerin, görüşmecilerin etraflarındaki kişilerden etkilenmemeleri için yalnız kalabilecekleri ortamlarda yapılmıştır. Araştırmanın yöntemi kapsamında çocukların dijital dünyada edindikleri alışkanlıkların toplumsal normlar ve kültürel değerlerle nasıl bir etkileşim içinde olduğu, nitel analiz yöntemiyle çözümlenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma bulguları, dijitalleşmenin çocukluk kültüründe yarattığı dönüşümün hem bireysel hem de toplumsal düzeyde incelenmesini sağlamaktadır.

Araştırma verilerinin toplanması sırasında bazı katılımcılar ile yüz yüze görüşme yapılmış olup bazı katılımcılar ile online görüşmeler sağlanmıştır. Yapılan görüşmeler deşifre edilerek katılımcı bireylerin deneyimlerine kendi ifadeleri ile yer verilmiştir. Katılımcıların kimliklerinin gizli tutulacağı önceden belirtilmiş ayrıca yapılan görüşmelerin gizlilik esasına dayalı olarak gerçekleştirileceği bilgisi dahilinde görüşmeler sağlanmıştır. Ayrıca örneklemde yer alan kişi sayısı sınırlı ve her bireyin çocukluk deneyimi farklı olduğundan çalışma ekseninde keskin ve net bir sınır çizilmemiştir (Akıncı, 2023, s. 51).

3.5. Evren ve Örneklem

Araştırmanın sınırlılıkları, araştırmanın Mardin Kentinde yaşayan 18 yaşından büyük bireyler oluşmasıdır. Farklı kültürel kökenlere sahip kişilerle dil, din, ırk cinsiyet

ayrımı yapılmadan örneklem grubunu zenginleştirmek planlanmaktadır. Araştırmanın evrenini temsil edeceği düşünülerek örneklem büyüklüğü 25 kişi olarak seçilmiştir. Araştırmamızda nitel araştırma yöntemi kullanılacaktır. Veri toplama süreci için yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme yapılmıştır.

Bu araştırma, değişen çocukluk pratikleri, dijitalleşme ve toplumsal değişim ekseninde bir inceleme yapmak amacıyla belirli sınırlılıklar çerçevesinde tasarlanmıştır. Araştırmanın, toplumun genelini kapsayacak şekilde geniş bir uygulama alanına sahip olmasının zorluğu göz önüne alındığında, bir il düzeyinde gerçekleştirilmesi uygun görülmüştür. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde özellikle dijitalleşme ve toplumsal değişim çocukluk pratikleri üzerindeki etkilerine yönelik az sayıda çalışma yapılmış olması ve araştırmacının bu bölgeye hâkimiyeti, çalışmanın Mardin ili özelinde yapılmasını tercih sebebi kılmıştır.

Mardin, farklı kültürel yapıların bir arada bulunduğu, göç alan ve bu nedenle toplumsal değişimin yoğun olarak gözlemlenebileceği bir il olmasıyla dikkat çekmektedir. Bu çeşitlilik, değişen çocukluk pratiklerini daha kapsamlı bir şekilde anlamaya olanak sağlamıştır. Araştırma kapsamında, çocukluk sürecini Mardin'de geçirmiş, dijitalleşmenin etkisini deneyimlemiş bireylerden derinlemesine bilgi edinmek amacıyla 25 katılımcı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar araştırmanın amacına uygun olarak amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilmiş, farklı yaş gruplarından, sosyo-kültürel kökenlerden ve toplumsal statülerden bireylerle görüşmeler yapılmıştır. Bu çeşitlilik dijitalleşmenin farklı gruplar üzerindeki etkilerini anlamak açısından önemli bir katkı sağlamıştır. Katılımcılara ulaşmak ve onların rızasını almak öncelikli bir hassasiyet olmuştur. Ayrıca araştırmanın örneklemi, hem geleneksel çocukluk pratiklerini deneyimlemiş yaşça daha büyük bireyleri hem de dijitalleşmenin etkisiyle büyüyen genç bireyleri kapsamış, böylece 'geleneksel çocukluk' ve 'dijital çocukluk' arasında bir karşılaştırma yapılabilmesine olanak tanımıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. Araştırmanın Bulguları

Bu bölümde Mardin kentinde seçilmiş 18 yaş üstü bireylerin kendi çocukluk tecrübeleri ve çocuklarının, çevrelerindeki çocukların nasıl bir çocukluk yaşadığı, teknolojinin ve dijitalleşmenin toplumsal yapıyı ve çocukluk pratiklerini ne şekilde etkilediği ile ilgili görüşlerinin incelendiği fenomonolojik araştırmadan elde edilen bulgular değerlendirilmektedir. Çalışmada genel olarak çocukluğun bir kavram olarak ortaya çıkışı, toplumsal yapılara göre ifade ettiği anlam, toplumsal gelişmeler ve değişimler sonucunda nasıl şekillendiği üzerine çalışılmıştır. Çocukluk, toplumsal değişimler, kültürel yapıdaki değişimler, teknolojiye ilerlemeler, eğitime katılımın artmasıyla bilinçli insan sayısının artması gibi etkenlerle değişime uğramıştır. Bu değişim çocukluğu bir yandan önemli kılarken diğer taraftan çocuğa yeni sorumluluklar yükleyerek zorluklarını da beraberinde getirmiştir. Araştırma bulgularını değerlendirilirken çocukluk, sosyo-demografik özellikler, değişen çocukluk algısı, değişen çocukluk pratikleri, çocukluk ve teknoloji çağı, çocukluk ve toplumsal-kültürel

değişmeler, toplumsal cinsiyet kavramı, eğitimde yenilikler, risk toplumu gibi kavramsal çerçeveler temelinde ele alınmıştır.

4.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Çocuk, biyolojik bir varlık olarak doğumdan ergenlik dönemine kadar geçen süreci yaşayan bireydir. İnsanlığın var oluşundan günümüze kadar çocuk ve çocukluk hep var olmuş ancak çağlara ve dönemlere göre farklı anlamlar yüklenmiştir. Değişen çocukluk algısı, değişen çocukluk pratikleri ve dijitalleşme ile toplumsal değişimin konuşulduğu çalışmamızda konuyu daha iyi tahlil edebilmek için katılımcıların demografik özelliklerini bilmek gerekmektedir.

Çalışmamızda katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini ele almak araştırmanın kapsamını daha iyi anlamak için kritik bir aşama olduğundan; yaş, meslek ve çocuk sayıları gibi faktörleri ayrıca inceleyerek bunun üzerinden analizler yapılmaya çalışılmıştır. Böylece bireylerin sosyal, kültürel ve ekonomik bağlamda sahip oldukları benzerlikler ve farklılıkları yansıtarak çocukluk pratiklerinin Mardin kenti özelinde nasıl değiştiği ve şekillendiği analiz edilmeye çalışılmıştır.

4.1.1. Katılımcıların yaş grupları

Görüşmelere katılan bireylerin yaşları 18 ile 60 yaş arasında değişmektedir. Buna göre katılımcılar dört yaş grubuna ayrılmaktadırlar:

Genç yetişkinler(18-25 yaş),

Orta yaşlılar (26-45 yaş) ve İleri yaş (45-70 yaş).

Yaş Grupları	Sayı	Oran
18-25 Yaş	1	4,00%
26-45 Yaş	22	88,00%
45-70 Yaş	2	8,00%

TOPLAM	25	100%

Tablo 1. Katılımcıların Yaş Grupları

Araştırmaya katılan katılımcıların yaş ortalamalarına genel olarak bakıldığında 18-25 yaş bireyler araştırmaya katılanların %4,00'lik kısmını, 26-45 yaş aralığının %88,00 oranlık kısmını ve 45-70 yaş aralığının %8,00 oranlık kısmını oluşturduğu görülmektedir. 26-45 yaş grubu(%86,96) katılımcıların büyük bir çoğunluğunu bu yaş grubu oluşturmaktadır. Bu grup genellikle aktif çalışma hayatında olan ve ebeveynlik döneminde bulunan bireylerden oluşmaktadır. Geçiş sürecindeki bir nesilden oluştuğu görülmektedir. Bu da geleneksel çocukluk ve modern çocukluk pratiklerinin karşılaştırılması konusunda araştırmayı pozitif yönde etkilemektedir. Hem kendi çocukluk dönemlerine hem de şu anki çocukluk pratiklerine dair karşılaştırmalar yapabilecek durumda oldukları düşünülmektedir. 45-70 yaş grubunun (%8,69) çalışmayı temsil eden azınlık oldukları görülmektedir. Bu yaş grubundaki katılımcıların dijitalleşme ve modern çocukluk algısı üzerine daha az deneyim sahibi oldukları düşünülmektedir. Bunun yanında geçmiş dönem çocukluk deneyimlerini aktarmalarını durumunda araştırmaya önemli bir tarihsel perspektif sunmuş olurlar. 18-25 yaş grubu (%4,36) katılımcılar en düşük katılımı temsil etmektedirler. Bu grup 'dijital yerli' olarak tanımlanan bireylerden oluşmaktadır. Modern dönemlerdeki çocukluk algısına ve dönüşümlere şahitlik etmeleri konusunda araştırmaya katkı sağlamış olurlar; ancak geleneksel çocukluk pratikleri konusunda yeterli deneyime sahip oldukları söylenemez.

4.1.2. Katılımcıların Mesleki Durumu

Meslekler	Sayı	Oran
Ev hanımı	10	40,00%
Öğretmen	3	12,00%
Mühendis	3	12,00%

Hemşire	1	4,00%
Online satış danışmanı	2	8,00%
Memur	5	20,00%
Çağrı merkezi operatörü	1	4,00%
TOPLAM	25	100%

Tablo 2. Katılımcıların Mesleki Durumu

Araştırmada katılımcıların çeşitli mesleklere sahip oldukları görülmektedir. Katılımcıların meslek gruplarına ilişkin veriler incelendiğinde, ağırlıklı olarak ev hanımlarının (%40,00) araştırmada yer aldığı görülmektedir. Bu oran özellikle ev hanımlarının çocuklarıyla daha fazla vakit geçirme olasılıklarının araştırmanın çocukluk pratiklerine dair daha detaylı veri sunmasını sağladığını göstermektedir. Memurlar %20,00 oranıyla ikinci büyük grubu oluştururken, mühendislik mesleği %12,00 ile üçüncü sırada yer almıştır. Öğretmen, hemşire, online satış danışmanı, çağrı merkezi operatörü gibi meslek grupları ise toplamda %28’lik oranıyla daha küçük bir dilimi temsil etmektedir. Katılımcıların meslek gruplarındaki farklılıklar toplumsal değişimin çocukluk pratiklerine etkisinin mesleklerle ilişkili olarak da değerlendirilebileceği bir çerçeve sunmaktadır. Özellikle ev hanımlarının dijitalleşme sürecine dair çocuklarıyla daha yakın gözlemler yapabileceği, çalışan kesimin ise çocuklarının teknolojiyle ilişkisinde farklı yönler gözetilebileceği çıkarımı yapılabilir. Mesleklerin çocukluk pratiklerine etkisi, dijitalleşme ile yeniden tanımlanmaktadır. Ev hanımları çocuklarıyla birebir vakit geçirme fırsatına sahipken, bu gözlem süreçlerinde dijital cihazların çocukların günlük rutinine nasıl entegre olduğunu daha yakından fark edebilir. Öte yandan, mühendislik ve online satış danışmanlığı gibi dijital dünyaya daha entegre mesleklerdeki ebeveynler, çocuklarının teknolojiyle olan etkileşimine farklı bir bakış açısı sunabilir. Özellikle öğretmenler ve memurlar gibi eğitim temelli meslek gruplarının çocukların dijitalleşen dünyada nasıl toplumsallaştığını daha analitik bir gözle değerlendirilebileceği söylenebilir. Bir öğretmenin dijital dünyaya dair çocuklarına kazandırdığı eleştirel bakış açısı veya bir çağrı merkezi operatörü ebeveynin çocuklarının

teknolojiyle erken yaşta tanışmasını sağlama eğilimi gibi örneklerle daha zengin bir analiz yapılabilir.

4.1.3. Katılımcıların Çocuk Sayısı

Çocuk sayıları	Sayı	Oran
2	13	52,00%
3	9	36,00%
4	2	8,00%
7	1	4,00%
TOPLAM	25	100%

Tablo 3. Katılımcıların Çocuk Sayıları

Araştırmaya katılan bireylerin çocuk sayısına ilişkin veriler incelendiğinde, katılımcıların çoğunu (%52,00) 2 çocuğu olan ailelerin oluşturduğu görülmektedir. Üç çocuğu olan katılımcılar ise %36,00 oranıyla ikinci sıradadır. Daha geniş aile yapısını temsil eden 4 çocuğu olan katılımcılar %8,00' lik bir dilimi kapsarken, sadece bir katılımcının 7 çocuğu olduğu ve bu durumun %4,00 oranında yer aldığı gözlemlenmiştir. Bu veriler daha küçük aile yapılarının tercih edildiğini ve geleneksel geniş aile anlayışının azaldığını göstermektedir. Tablo, modernleşme ve toplumsal değişim sürecinin aile boyutları üzerindeki etkilerini ortaya koyarken, 2-3 çocuklu ailelerin dijitalleşen dünyadaki deneyimlerine ağırlık verilmesine işaret etmektedir.

4.2. Değişen Çocukluk Algısı

Çocukluk, biyolojik ve psikolojik bir süreç gibi görünse de toplumsal yönü ağır basan, toplumsal yönden sürekli değişen ve yenilenen bir olgu olarak var olmaya devam etmektedir. Tarihsel, kültürel, toplumsal ve teknolojik gelişmelerle birlikte çocukluğun ifade ettiği anlamda değişmektedir. 'coğrafya kaderdir' tabirinde olduğu gibi çocukta içinde doğduğu kültüre bürünür ve onun taşıyıcısı, bir sonraki nesle aktaranı olur. Zamana

bağlı olarak toplumlara, bölgelere göre değişik anlamlara sahip olan çocukluk algıları günümüzde bilimin ve teknolojinin gelişmesiyle yeni bir hal almıştır.

Çocukluk, son yüzyıllarda hızlı bir şekilde değişmiş, toplumsal bağlamdaki değişimlerle doğru orantılı olarak farklı algılara sahip olmuş, bunun neticesinde çocukluk algısı ve çocukluk pratikleri değişmiştir. Çocukluk geçmişten günümüze kadarki değişen süreçte korunması ve eğitilmesi gereken bir dönem olarak görülürken, diğer yandan bireysellik, özgürlük ve dijital dünyada varlık gösterme gibi yeni anlamlarla şekillenmiştir. Bu dönüşüm çocukların gelecekteki sosyal rollerini, kimliklerini ve toplumsal yapıda konumlandıkları yeri yeniden şekillendirmektedir.

Mardin kentinde çocukluk algısı da Türkiye’de ve hatta dünyada olduğu gibi yaşanan toplumsal ve dijital dönüşümden etkilenmiştir. Mardin tarihsel, kültürel ve coğrafi olarak çok zengin bir geçmişe sahip, çağlardan beri farklı etnik ve dini grupların bir arada yaşadığı her anlamda çeşitliliğe sahip zengin bir mirası içinde barındıran bir kettir. Bu zenginlikler çocukluk algısını şekillendiren, son yüzyılda dijitalleşme ve toplumsal değişimle birlikte yeni bir toplumsal mekân olan teknolojinin bünyesinde yeni bir çocukluk algısının oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Mardin’deki değişen çocukluk algısını anlayabilmek için; aile yapısına, eğitime bakış açısına, toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl kabul edildiğine, dijitalleşmenin hangi düzeyde geliştiği ve kontrol edilebilirliğine, çocuklukta toplumsal sorunlar ve çözümlerinin nasıl gerçekleştiğine bakmak gerekmektedir. Çalışmamızda Mardin’in kırsal kesimlerinde geleneksel aile yapısının hala güçlü olduğunu ancak kentleşme ile birlikte bu yapılarda bazı değişiklikler olduğu görülmektedir.

Katılımcılara yönelttiğimiz kendi dönemlerindeki çocukların nasıl olduğu ve günümüzde değişen çocukluk ile ilgili sorulara şu yanıtları vermişlerdir:

“Kendi dönemimdeki çocuklar daha özgür ve daha bireyseldi. Bizim dönemimizde. Hem ebeveynlerin bu kadar bilinçli olmaması hem de çok çocuk sayısından kaynaklı çocukların üzerine bu kadar düşülmezdi. Çoğu konuda kararlarımızı kendimiz verdik. Ailelerimize de her konuda yardımcı olurduk, ben okuldan kalan vakitlerimde babamla pastanesinde çalışırdım, evde olduğum zamanlarda da küçük kardeşlerime bakardım anneme yardım ederdim böylece arkadaşlarımla oynamak istediğim zaman da annemden rahatça izin alabilirdim.

Çocuğum ekran maruziyeti fazla olan bir çocukluk geçiriyor maalesef ama ben elimden geldiğince ekran süresini kısaltıp beraber veya arkadaşları ile vakit geçirmesi için desteklemeye çalışıyorum. Bazen oluyor, bazen olmuyor. Çocuğum boş zamanlarında televizyon, telefon veya arkadaşları ile dışarıda oyun

oyunarak zaman geçiriyor, eğer ben ve babası evde isek beraber oyun oynayarak geçiriyoruz Müdahale etmek zorunda bazen kalabiliyoruz. Çünkü televizyon veya telefon oyun oynamanın önüne geçebiliyor. Dikkatli ve ölçülü kullanıldığında olumlu etkileri çok yüksek ama maalesef biz ebeveynler ölçüyü tutturamadığımızdan daha çok zararları ile başa çıkmak zorunda kalıyoruz’’ (A3, 33, Hemşire).

Katılımcının ifadeleri, değişen çocukluk pratiklerini geçmiş ve günümüz arasında bir karşılaştırma yaparak çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. Geçmişte çocukların daha özgür ve bireysel olduğu vurgusu, çocukluk pratiklerinin büyük ölçüde sosyal ve ekonomik koşullarla şekillendiğini göstermektedir. Özellikle çok çocuklu aile yapılarında, çocukların sorumluluk alması hem bireysel hem de aile içi dayanışmayı pekiştirmiştir. Katılımcının okul dışındaki vakitlerini babasına yardım ederek ve ev işlerinde annesine destek olarak geçirdiğini belirtmesi, geçmişte çocukların aile yaşamına aktif bir şekilde dahil olduğunu ve erken yaşta sorumluluk bilinci geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Bunun sonucunda çocukların arkadaşlarıyla vakit geçirme özgürlüğünü daha rahat bir şekilde elde ettikleri de anlaşılmaktadır. Günümüz çocukluk pratiklerinde ise dijitalleşme ve teknoloji kullanımındaki artış dikkat çekmektedir. Katılımcının televizyon ve telefon gibi dijital araçların olumlu etkilerinin ölçülü kullanımına bağlı olduğunu ifade etmesi, teknolojinin doğru rehberlik ve sınırlarla faydalı bir araç olabileceğini göstermektedir. Ancak bu ölçünün sağlanamaması durumunda teknolojinin, geleneksel oyunlar ve çocukların sosyal etkileşimlerini gölgelediği ifade edilmektedir. Bu durum, çocukların doğal çevreyle ilişkisini sınırlarken, onların fiziksel ve duygusal gelişiminde olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Ayrıca ebeveynlerin geçmişteki düşük bilinç düzeyine yapılan atıf, o dönemde çocukların kendi kararlarını alarak bireysel gelişimlerini desteklemesine olanak tanıyan bir boşluk yaratmış olabilir. Ancak günümüzde ebeveynlerin bilinç düzeyinin artmasıyla birlikte, çocuklar üzerindeki denetim ve kontrolün de arttığı, bu durumun bazen çocukların özgürlüğünü kısıtladığı ve dijital araçlara daha fazla yönelmesine neden olduğu görülmektedir.

Postman, analizlerini televizyonun yaygınlaştığı bir dönemde yapmış ve bilgisayar teknolojisinin gelişiminin önemli sorunlar içerdiğini de kabul etmiştir. Televizyonun çocukların eğitime nasıl katkıda bulunabileceği sorusu devam ederken insanların doğrudan kendilerinin de dahil oldukları sosyal medya platformları oluşmaya başlamıştır. Bilgisayarlar, tabletler ve akıllı telefonlar sayesinde çocuklar da bu platformları kullanmaktadır. Postman’ın çocukların “yetişkinleştirilmesi” iddiası başka

bir boyut kazanmıştır. Hatta televizyonla kıyaslanamayacak yönleri de olan yeni bir boyut ve gerçeklik söz konusu olduğu söylenebilir (Akın, 2023, s. 9-10).

Kültür, her dönemin ve toplumun kendi duygularını ve zihniyet yapısını oluşturur. Duygu yapıları, sadece bireyin hissettikleri ya da düşünceleri üzerinde etkili olmakla kalmaz, aynı zamanda belirli bir dönemde ve kültürde yaşayan bireylerin kişiliğinin oluşumunda da belirleyici rol oynar. Ayrıca kültür, iletişim araçları ve ilişkileri ile toplumsal yeniden üretimi gerçekleştirir (Biricik, 2022, s. 108). Geldiğimiz noktada katılımcıların da paylaştıkları bilgilere baktığımızda, teknoloji ile vakit geçirmeyi tercih eden çocukların, dijital kültür serüveni içinde kayboldukları, aile, arkadaşlık, birliktelik gibi önemli kavramlarının içeriğinin boşaltılarak anlamını yitirmeye başladığı görülmektedir.

“Stres oyuncağı çıktı telefonlarda uygulamalarda hangi siteye girseniz en çok satan ya da en çok tercih edilen başlıkları altında bu oyuncağı pazarladılar ve herkes bunu almaya başladı. Sonra ismini bildiğim kadarıyla popit olarak isimlendirilmiş bir oyuncak çıkardılar ve bunu da aynı şekilde piyasaya sürüp reklamını yaptılar ve bunu almayan çocuk neredeyse kalmadı, son olarak zekâ küplerini gördüm çocuklar deli gibi bunlardan almaya başladılar ve kısa süre sonra bunun da çözümünün hilesini çıkardılar ve youtube da içerik üreticiler bunu marifetmiş gibi anlattılar ve böylece bunun da ömrü doldu. Yani demek istiyorum ki bir şey çıkarıyorlar alakalı alakasız her gönderinin altına ya da alışveriş yaptığınız platformlarda sana özel içerikler kısmı oluşturularak oralarda paylaşıyorlar ve tabii ki hedef kitleye ulaşınca yeni bir şey üretilip büyüklere ve çocuklara bunu pazarlıyorlar. Sistem çocukları kullanıyor, çocuklarda farkındalığı yüksek olan çocuklar ve ebeveynler dışında bu tuzaklara kolayca düşüyorlar.”(A20, 40, Memur).

Katılımcının aktardığı ifadeler, geçmişteki çocukluk pratikleriyle günümüz çocuklarının deneyimleri arasındaki derin farkları çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir. Geçmişte çocukluk, sokakta oyun oynama, arkadaşlarla vakit geçirme, sosyal ilişkiler kurma ve bu ilişkilerden öğrenme odaklıyken günümüz çocuklarında bu pratikler büyük ölçüde değişmiştir. Ekranların hayatın merkezine yerleşmesiyle birlikte, çocukların fiziksel ve sosyal aktivitelerden uzaklaştığı, dijital dünyadan izole bir şekilde vakit geçirdiği görülmektedir. Görüşmecinin üzüntüyle dile getirdiği bu durum, modern çocukluk pratiklerinin yalnızca dijitalleşmeyle değil, aynı zamanda sosyo kültürel bağlamda değişen normlar ve çocukluk algısıyla da nasıl etkileşim halinde olduğunu gözler önüne sermektedir.

Aile birçok fonksiyonu yerine getiren önemli bir sistemdir. Bu fonksiyonların başında da çocuğun toplumsallaşma (sosyalizasyon süreci) gelir. Toplumsallaşma süreci

bireyin içinde yaşadığı toplumun bir üyesi haline gelme sürecidir. Bu sürecin ilk ve en önemli kısmı ailede yaşanır. Aile üyeleri arasındaki dayanışma ve bütünleşmenin gücüyle sağlanan etkin bir aile içi-sosyal kontrol mekanizması sorunsuz, olumsuzluklara karşı dirençli bir çocukluk sağlar (Canatan ve Ergün, 2011, s. 186). Katılımcıların aktardıkları doğrultusunda hem dijitalleşmenin artması hem de değişen sosyal yapı ve kültürel normlar ve değerler tahayyül edilen çocukluk modelini mümkün kılacak düzeyde görülmemektedir.

“Ben çocukken annem, babam, kardeşlerim tarlaya giderdi ben evde kalır yemek pişirirdim onlara, hayvanlara bakardım, arkadaşlarımızla, komşularımızla bir araya gelir hem iş yapar hem oyun oynardık, çoğunlukla vaktimiz ailelerimize yardım etmekle geçerdi çünkü köy yerinde iş bitmezdi. Torunlarım Allah hep onları korusun hiçbir şey beğenmiyorlar hep ellerinde telefon, yoksa birbirleriyle kavga ediyorlar, yemek yemiyorlar annelerini üzüyorlar. Parka götürseler çok seviniyorlar oyun oynuyorlar ama kızım nasıl sabahtan akşama kadar götürsünler dışarı çıkarıyorlar eve girdikleri gibi kavga kıyamet bırakmıyorlar anneleri otursun. Bide bu büyük oyun yerleri AVM ler var onlarda da herkes her yere dokunuyor, çocuklarda hep oraları istiyor. Her şeyleri var ama hareketlerine baksan sanki hiçbir şeyleri yok, çocukturlar ne diyelim.” (A23, 55, Ev Hanımı).

Bu görüşme, modern çocukluk pratiklerinin toplumsal değişimle nasıl farklılaştığını ve ebeveynlerin bu süreçte yaşadığı karmaşık duyguları anlamamıza ışık tutmaktadır. Katılımcının ifadeleri, geçmişte çocukların dışarıda özgürce oynadığı, sokak ve park gibi mekânların çocukluk dünyasının doğal bir uzantısı olduğu bir dönemle, günümüz çocuklarının yapılandırılmış ve kontrol altındaki oyun alanlarına sıkıştığı bir dönem arasındaki farkı açıkça ortaya koymaktadır. Bugünün çocukları için parka gitmek veya oyun alanlarında vakit geçirmek hala bir mutluluk kaynağıdır; ancak bu mutluluk genellikle ebeveynlerin planladığı ve sınırları belirlenmiş bir etkinlikle sınırlı kalmaktadır. Katılımcının ‘anneler otursun, her şeyleri var ama hareketlerine baksan sanki hiçbir şeyleri yok’ ifadesi, günümüz çocuklarının fiziksel olarak pek çok imkâna sahip olsalar da, toplumsal bağların ve özgür oyun deneyiminin eksikliğini hissettiklerini vurgulamaktadır. Bu durum, çocukluk pratiklerinin dijitalleşme ve kentleşme gibi süreçlerle yapaylaşmasına neden olmaktadır. Ayrıca katılımcının ‘oyun alanı yerleri’ ve ‘herkes dokunuyor onlara’ ifadeleri, modern ebeveynlik kaygılarının bir yansımasıdır. Çocukları mutlu etmek için parklara veya oyun alanlarına götüren ebeveynler, hijyen ve güvenlik gibi endişelerle de mücadele etmek zorundadır.

‘Eskiden çocuklar bağda bahçede oynayan, saf temiz küçük insanlardı, bir hataları olsa çocuktur der geçerdik, ama şimdi ders çalışacağız diye bilgisayarların başına oturup daldan dala her yere giriyorlar, şimdi artık ‘çocuktur ne yapsa normaldir’ demiyor kimse, ‘bilgisayardan, televizyondan her şeyi öğreniyorlar akılları bizimkinden büyük’ diye çocuklara farklı gözle bakılıyor, istemeden de olsa hepimiz yapıyoruz.’ (A25,38, Matematik öğretmeni)

Yüz yüze iletişimin yerini sanal oyunların, internetin almasının olumsuzluklarından biri de bağımlılığa varan aşırı odaklanmadır. Hiper odaklanma çok özel bir kuşatılmış durumudur ve odaklanma o kadar fazla bir hal almıştır ki çocuklar çevrede ne olup bittiğinden habersiz hale gelmektedir (Kilbey, 2019’dan akt: Biricik, 2022, s. 110). Duyarsızlık her geçen gün artmaktadır. Aileler için panik konusu olan hijyen kuralları, hızla akan zaman içinde çocukların bu sorumluluklarını unutmalarına neden olmaktadır. Ayrıca teknolojiye ayak uyduran çocuklar, ekran başında çok fazla vakit geçirerek derslerini, ödevlerini, çalışmalarını sürekli erteleyerek akademik başarılarını sekteye uğratmaktadır. Bu sürecin sonunda ‘‘akranlı oyun kültürü’’nden ‘‘ekranlı oyun kültürü’’ne geçiş başlamıştır. Zamanla çocuğun sanal mekânlarda, kaygan zeminlerde hesap vermeden kendini özgür hissettiği yerde dijital yerleşmesi somut mekânlarla bağının kopmasına neden olmuştur.

Geçmişte çocuklar, sokakta oyun oynayarak toplumsallaşmayı öğrenirken, bugün bu pratiklerin yerini dijital oyunlar ve yapılandırılmış oyun alanları almıştır. Ancak bu değişim, çocukların oyun oynarken özgürce kendilerini ifade etme ve sosyal ilişkiler kurma fırsatlarını sınırlandırmıştır. ‘İple boncukla oynamayı sever’ gibi geçmişe dair geleneksel oyun örneği, çocukluk deneyimlerinin daha somut, yaratıcı ve sosyal bir yapıya sahip olduğunu hatırlatmaktadır. Buna karşın günümüz çocukları ekran bağımlılığı ve sınırlı fiziksel oyun alanları nedeniyle hem fiziksel hem de duygusal olarak daha pasif bir çocukluk deneyimi yaşamaktadır. Bu dönüşüm dijitalleşmenin ve kentleşmenin, çocukluk pratiklerinin doğasını nasıl şekillendirdiğini ve aynı zamanda çocukların sosyal ve duygusal gelişimlerini nasıl etkilendiğini anlamaya yardımcı olmaktadır.

Çalışmada yer verilen bu ve benzeri ifadeler çocukluk algısında yaşanan değişimleri göstermektedir. Toplumda yaşanan değişimler sonucunda çocukluğun bir dönüşüm geçirdiğinden bahsedilirken bunun çocukluk pratiklerine etkisi de göz ardı edilmemektedir. Bu bakımdan katılımcıların ifadeleri ile değişen çocukluk incelenmiştir.

4.3. Değişen Çocukluk Pratikleri

Toplumsal değişimin etkisiyle çocukluk pratiklerinde de belirgin değişimler yaşanmaktadır. Bu değişimler, çeşitli toplumsal ve yapısal etkenlere dayandırılabilir. Özellikle, modernleşme, sanayileşme, kentleşme gibi makro düzeydeki gelişmeler; çocukların daha görünür hale gelmelerini, iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişme ve sosyal medyanın yaygınlaşması gibi faktörler, çocukluk deneyimlerinin biçim ve içerik açısından farklılaşmasında etkili olmaktadır.

Sosyal medya günümüz çocuklarının sosyalleşme ve oyun pratiklerini yeniden şekillendiren güçlü bir araç haline gelmiştir. Geleneksel oyun alanlarının yerini dijital platformların alması, çocukların fiziksel ve yüz yüze iletişimden uzaklaşarak çevrimiçi bir dünyaya adapte olmalarına neden olmuştur. Çocuklar artık sosyal medya aracılığıyla sanal kimlikler oluşturulmakta, farklı içeriklerle etkileşime geçmekte ve çoğu zaman kendi yaşantılarından daha geniş bir toplulukla bağlantı kurmaktadır. Ancak bu durum, çocukların duygusal ve bilişsel gelişmeleri üzerinde çift yönlü bir etki yaratmaktadır. Bir yandan sosyal medya bilgiye erişim ve farklı kültürleri tanıma fırsatı sunarken, diğer yandan bağımlılık, dijital zorbalık ve gerçeklik algısının bozulması gibi sorunlara yol açabilmektedir. Özellikle erken yaşta sosyal medya ile tanışan çocuklar, henüz gelişimlerini tamamlamadan dijital dünyanın karmaşıklığıyla başa çıkmak zorunda kalmaktadırlar.

Sosyal medya çocuklar için yalnızca bir eğlence alanı değil aynı zamanda kişisel kimliklerini inşa ettikleri, beğenilme arzularını besledikleri ve sosyalleşmeyi öğrendikleri bir platform haline gelmiştir. Ancak bu dijital oyun alanı, çocukları sadece tüketici değil, aynı zamanda bir ürün haline de getirmektedir. Kişisel verileri, alışkanlıkları, hayalleri dahi birer veri noktası olarak işleyerek dijital ekosisteme dahil etmektedir. Bu durum çocukluk kavramını maddi bir meta boyutuna taşıyarak, toplumsal değerlerin yerini bireysel ve kısa vadeli tatminlere bırakmasına yol açmaktadır. Dijital dünyanın yarattığı bu yeni gerçeklikte, çocuklar ‘dijital sahnede’ izleyici kadar birer aktör de olmaya zorlanmaktadır. Ebeveynler ve toplum için asıl mesele, bu sahneyi ahlaki değerler ve sağlıklı sınırlarla nasıl şekillendirecekleridir. Sosyal medyanın dijitalleşen çocukluk üzerindeki bu hegemonik etkisi, çocukların bireysel gelişimine olduğu kadar, toplumsal dayanışma ve aidiyet duygusuna da meydan okumaktadır.

TÜİK verilerine göre, ülkemizde hane halkının internet kullanım oranı 2007 yılında %27 iken, 2018 yılında %73 ve 2019 yılında %75' tir (TÜİK, 2007; TÜİK, 2018; TÜİK, 2019 akt: Zeybekoğlu Akbaş ve Dursun, s. 2252). TÜİK tarafından 2013 yılında gerçekleştirilen Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, ilk defa 06-15 yaş grubunu dahil ederek, bilgisayar, internet ve cep telefonu kullanımı, kullanım sıklığı ve kullanım amaçları yanında medya ile ilişkileri de irdelemektedir. Araştırma verilerine göre, 06- 15 yaş grubundaki bilgisayar kullanan çocukların bilgisayar kullanmaya başlama yaşı ortalama 8; internet kullanmaya başlama yaşı ortalama 9; çocukların %24,4'ü kendi kullanımına ait bilgisayara, %13,1'i cep telefonuna ve %2,9'u oyun konsoluna sahip; bilgisayar kullanım oranı %60,5, internet kullanımı %50,8 ve cep telefonu/akıllı telefon kullanım oranı %24,3'tür. Araştırmaya katılan çocuk ve ergenlerin %45,6'sı interneti hemen her gün kullandığını ifade etmektedir. İnternet kullanımı bilgisayar ve akıllı telefon aracılığıyla, en fazla ödev yapma (%84,8), oyun oynama (%79,5), bilgi arama (%56,7) ve sosyal medya platformlarına katılma (%53,5) amaçlı kullanılmaktadır (TÜİK, 2013 akt: Zeybekoğlu Akbaş ve Dursun, s. 2252). Yine TÜİK tarafından hane halkı temel alınarak yapılan araştırma sonucuna göre, 16-74 yaş grubundaki bireylerde 2017 yılı itibarıyla bilgisayar ve internet kullanım oranları sırasıyla %56,6 ve %66,8 iken 2018 yılında %59,6 ve %72,9'a yükselmektedir (TÜİK, 2017; TÜİK, 2018'den akt: Zeybekoğlu Akbaş ve Dursun, s. 2252). 0-6 yaş arasındaki çocukların teknoloji kullanımıyla ilgili resmi veriler olmasa da araştırmalar bu yaş grubunun günde ortalama bir buçuk saat bilgisayar, tablet ve akıllı telefon kullandıkları saptanmaktadır. Benzer şekilde, bu yaş grubu çocuklarda Amerika'da ortalama bir buçuk saat, İngiltere'de orta sınıfa mensup ailelerin 3 yaş altı çocukların %66'sının tablet ve akıllı telefon kullandığı, Fransa'da ise sadece çocukların %76'sının teknolojiyle iç içe olduğu belirtilmektedir. Bu sonuçlar dijital araçlarının kullanımlarının arttığını işaret etmektedir (akt: Işıkoğlu Erdoğan, 2019: 3-4 akt: Zeybekoğlu Akbaş ve Dursun, s. 2252).

“Çocukluk deyince benim aklıma direk bayramlar geliyor. Ben zaten Suriye'de yetiştim, büyüdüm ama şu an Mardin'de yaşıyorum ve burada yaşayan insanların da kendi çocukluklarını çok güzel yaşadıklarını duydum ama çocuklarının telefona, ekrana bağımlı bir çocukluk geçirdiğini duyuyorum ve üzülüyorum. Bizim dönemimizde bayramlar için çok özeniyoruz, heyecanlanıyoruz. Şimdiki çocukları bayrama göndermek için çok uğraşıyoruz ama bir şey ifade etmiyor. Ekrandan uzak tutmak için kursa göndermek istiyorum, evde kızlarımla pasta yapmak gibi etkinlikler yapıyorum katılıyorlar ama sonra

hemen televizyon önüne geçiyorlar. Allah var televizyondan güzel şeyler de öğreniyorlar, deneyler yapıyorlar ama o kadar çok telefon ve televizyon önünde vakit geçiriyorlar ve sağlık sorunları yaşamalarından endişe ediyorum. “(A12, 35, Ev Hanımı). Katılımcının aktardıkları da göstermektedir ki dijitalleşmeyle sekteye uğrayan sosyalizasyonu yeniden kurmak için çabalamak, çocukları akranları ile bir araya getirmek sosyalizasyonun gerçekleşmesi için yeterli olmamaktadır. Çünkü toplumsal ve kültürel değişim, oyun kurma alışkanlığını da değiştirmiş, birliktelik algısına, toplumsallığa, temasa ve duygusal bağlara dayanan akran birliktelikleri, ekran birlikteliklerine dönüşmüş ve burada duygu varlığını yitirmiş, bireysellik önem kazanmıştır.

“Şimdiki çocuklar çekingen, sosyalleşmeyen çocuklar, eskiden söylemeye gerek kalmadan çocuklar arkadaşlarıyla bir araya gelmek istiyorlardı. Şimdiki dönemin çocuklarında iletişimsizlik var. Hem oynamak istemiyorlar hem de birbirleriyle iletişim kuramıyorlar. Sek sek, evcilik, saklambaç, ip atlama gibi oyunlar oynardık biz, şimdiki çocukların oyunları, tabletler, modern oyuncaklarla geçici oyalanmalar. Bağlama kursuna gönderiyorum, sosyalleşmeye teşvik etmeye çalışıyorum. Çocuklar bir araya gelirken ekrandan öğrendikleri kötü şeyleri birbirlerine anlatıyorlar.” (A12, 35, Ev Hanımı).

Katılımcı, günümüz çocuklarının hem sosyalleşme konusunda daha çekingen olduğunu hem de iletişim kurmakta zorlandıklarını belirtmektedir. Ayrıca çocukların dijital içerikler yoluyla edindikleri olumsuz bilgi ve davranışları akran gruplarına aktarmaları, ebeveynleri endişelendirmektedir. Katılımcının çocuğunu sosyalleşmeye teşvik etmek için bağlama kursu gibi sanatsal etkinliklere yönlendirmesi ise geleneksel değerlerin ve yüz yüze etkileşim ortamlarının yeniden yapılandırılmaya çalışıldığını göstermektedir. Bu durum, dijitalleşmenin çocukluk pratikleri üzerindeki etkisini ortaya koymakta ve ebeveynlerin bu dönüşüme verdikleri tepkileri ve çözüm arayışlarını da yansıtmaktadır.

Baudrillard’a (2003) göre dijitalleşme, gerçekliği temsil eden araçları çoğaltmakla kalmaz; aynı zamanda gerçekliğin yerini alan bir ‘hipergerçeklik’ üretir. Bu bağlamda, çocukların dijital oyunlar aracılığıyla kurdukları ilişkiler ve ekranlardan edindikleri davranış kalıpları, gerçek sosyal etkileşimin bir taklidi haline gelmiştir. Gerçek oyunlar ve yüz yüze ilişkiler, yerini sanal ortamlarda yaşanan, ancak sosyal beceri gelişimine katkı sunmayan yüzeysel deneyimlere bırakmaktadır. Katılımcının çocuğunu bağlama kursuna gönderme motivasyonu da bu dijital kopuşa karşı bir tepki olarak, çocuğun yeniden toplumsal bir bağ kurabileceği fiziksel bir ortama yönlendirme çabasıdır.

“Roblox oyunu ve tik tok videolarını çocuklarım arkadaşlarından öğrendiler. Mesela fark etmemiştim oğlum telefona alarm kurmuş saat 9’da kuzeniyle anlaşmışlar oyuna gireceklermiş, çocukların dikkatinin ne derece telefona

odaklandığını böyle örneklerle görmek mümkün. Bir de tik tokta tehlikeli videolar çekilip takipçi toplanmaya çalışılıyor, bunu da kızımın arkadaşları yapınca kızım anlatmıştı ve çok endişelenmişim, bu konularda okul rehberlik servislerinin ve öğretmenlerin çocuklara yardımcı olacak sunular hazırlamaları ve öğrencileri daha dikkatli gözlemlemeleri gerektiğini düşünüyorum. Evde oturup tik toktan gördükleri videoları uygulamaya çalışıyorlar. Dışarı çıkmak istemezler. Kısa videolardan noodle-kahve tarifleri yapmayı seviyorlar. Hafta sonu çocuklar ve babaları evde oldukları için ortak yerlere gideriz, köye, babaannelerine, görüşmek istedikleri akrabalarımıza götürüyoruz. Genelde de yaşlıları olan yerleri tercih ediyoruz. Babaanneleri de çocukları görünce çok mutlu oluyorlar, canımın canı geldi, çocuk cevize torun ceviz içidir gibi tabirlerle torunlarına olan sevgilerini dile getiriyorlar. Bu arada çocuklarda akraba ziyaretinin önemini, büyükleri ziyaret etmenin aradaki muhabbeti korumanın önemli olduğunu canlı örneklerle görmüş oluyorlar. Çünkü günümüzde bu tarz ilişkilere de çok yer verilmiyor, önemsenmiyor. Anne ve baba ikisi çalışıyorsa büyük anne veya anneanne akla geliyor, bir yardımcı tutmaktan daha güvenilir geliyor. Onun dışında pek önemsenmiyor geleneksel aile bağları. Tabi çocuklara izin vermediğimiz şeyleri aile büyükleri bir araya gelince çocuklara abur cubur verme, gizliden telefon verip oyun oynamalarına izin verme gibi davranışlarda bulunuyorlar. Bu da maalesef can sıkıcı oluyor ama anne-babalar olarak biz bile bir şey diyemiyoruz çünkü çocuklardan daha hızlı alınıyorlar” (A12, 35, Ev Hanımı).

Dijital çağda ebeveyn olmak birtakım sorumlulukları beraberinde getirmektedir. Dijitalleşen çağda ihtiyaç duyulan teknolojilerin çocuklara sunulması, çocukların dijital dünyada iyi oluşlarının sağlanması açısından yeterli değildir. Ebeveynler, çocuklarına dijital teknolojileri sağlamakla birlikte, çocuklarının bu teknolojileri güvenli, etkili ve bilinçli bir şekilde kullanmalarını sağlamakla da görevlidir (Zeybekoğlu Akbaş ve Dursun, s. 2256).

İnternet, cep telefonları ve wi-fi bağlantılı cihazların yayılmasıyla çocuklar ve gençler, platformlara ve içeriğe hemen hemen her saatte, bağlı oldukları her yerden erişebilmektedir. Çoğu zaman bu internet bağlantısı çocuklara ödevlerini yapmak, arkadaşlarıyla sohbet etmek, sosyal ağ oluşturmak, fotoğraf paylaşmak, müzik videoları yapmak, video yüklemek, oyun oynamak, sohbet odalarını ziyaret etmek, dosya paylaşımını kullanmak gibi olumlu fırsatlar ve avantajlar sunmaktadır. Ancak çocukların cinsel imgeleri görme, cinsel mesaj alma, pornografiye maruz kalma, cinsel sömürü ve istismar gibi çevrimiçi risklerle karşılaştıkları da bilinmektedir (Milovidov, 2017’den akt: Zeybekoğlu Akbaş ve Dursun, s. 2252). Bunun önüne geçmenin yolu dijital çocukların yanında dijital okuryazar ebeveynler olmaktan ve teknolojiye çocuktan daha fazla hâkim olmaktan, çocuğu doğru yönlendirmekten, doğru bir bilinç oluşmasını sağlamaktan geçmektedir. Çocukların dijital dünyada yaratıcı, üretken ve sağlıklı ilişkiler

geliştirebilmesi için ebeveynlerin teknolojiyi sadece bir eğlence aracı değil, öğrenme, keşfetme ve kendini ifade etme platformu olarak sunmaları gerekmektedir. Bu yalnızca çocukların dijital dünyada iyi oluşlarını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda onların dijital vatandaşlık bilinci geliştirmelerine de katkı sunar.

“Eskiden ip atlar, yakan top oynar evcilik oynardık, telefonları elimize vermezlerdi, sınırsız internet olayı falan yoktu, şimdi ellerinde telefon internete bağlanıyor sıkılmadan saatlerce izleyebiliyor çocuklar. Küçükler yemek yerken izlemek istiyorlar, kavga gürültü çıkarmasınlar diye aileler bilinçli veriyorlar büyükler de ders çalışacak araştırma yapacak diye götürüyorlar saatlerce getirmiyorlar. Hele anne iş gücü arasında telefonu verdiğini unutursa vallaha da o telefon şarjı bitmeden geri gelmiyor. Yaşlarından büyük cevaplar veriyorlar, bir çocuğun öğrenmesi gerekenden fazla şeyi zamansız öğreniyorlar. Oğlum hırçın olduğu için çocuklarla pek anlaşıyor sonuç olarak gittiğimiz yerde de telefon vermek zorunda kalıyoruz. Oğlumu geçen sene okula gönderdiğimde arkadaşlarına vurduğu için ve eşyalara zarar verdiği için öğretmen okuldan almamız gerektiğini söylemişti, bir önceki sene de arkadaşlarıyla kavga vurma olayları sık oluyor diye öğretmeni okuldan almamızı söylemişti ve almıştık bu defa farklı okula gönderdik ve ısrarımızla öğretmen devam etmesine izin verdi. Telefon çok vermemeye çalışıyorum etkiliyordur diye ama genel itibarıyla çok hareketli” (A18, 31, Öğretmen).

Katılımcının belirttiği gibi, bilimsel çalışmalar da aşırı ekran bağımlılığının çocuklarda hiperaktiviteyi tetiklediği, agresif, tutarsız ve dikkat dağınıklığı yaşayan çocuk profilinin oluşmasına neden olduğu gözlemlenmektedir. Görüşmeci oğlunun şiddet uyguladığını ve bunu durdurmak için telefon verdiklerini söylerken nasıl bir kör döngü içine gittiğini fark etmemekte, sorunun çözümünde ebeveynlerin de seminerler, eğitimler yoluyla destek almaları, bilinçlenmeleri gerektiği görülmektedir.

Çocukluk pratiklerinin, zamanın kullanımının, sosyal etkileşim alanlarının değişmesi ile değişime uğradığı gözlemlenmektedir. Katılımcıların aktardıkları deneyimlerden yola çıkıldığında, çocukluk pratiklerinin geçmişe kıyasla büyük ölçüde ev içi etkinliklere kaydığı ve dijital ekranlara bağımlı bir hale geldiği görülmektedir. Çocukların sokakta, akranlarıyla fiziksel temas kurarak oyun oynadığı zamanlar yerini, ev içinde sessiz ve bireysel ekran temelli faaliyetlere bırakmıştır. Bu durum, çocukluk dönemine özgü hareketlilik, yaratıcılık ve toplu etkileşim gibi temel pratiklerin yerini daha durağan, gözetim altında ve teknolojik çocukluk modeline bıraktığını göstermektedir. Özellikle televizyon, tablet ve telefon gibi araçlarla geçirilen sürenin artması, çocukluk deneyiminin hem fiziksel mekanını daraltmakta hem de sosyalleşme biçimlerini yeniden şekillendirmektedir. Dolayısıyla, çocukluk artık geçmişte olduğu gibi açık alanlarda geçirilen, fiziksel aktiviteyle iç içe bir dönem olmaktan çıkmakta; daha çok

kapalı, bireyselleşmiş ve dijital içerik odaklı bir yapıya evrilmektedir. Bu değişim, çocukluk pratiklerinin toplumsal dönüşüm karşısında nasıl farklılaştığını somut bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda yapılan görüşmelerde değişen çocukluk pratikleri üç ana temada değerlendirilmiştir. Öne çıkan başlıklar ise “değişen oyun algısı, dijital sosyalizasyon, tüketim kültürünün ana öznesi olarak çocuk” başlıklarıdır. Konunun devamında bu başlıklar sırasıyla ele alınacaktır.

4.3.1. Değişen Oyun Algısı

Toplumsal değişme, özellikle kültürel değişme, bireylerin düşünme ve davranış biçimlerini şekillendirirken, bu dönüşüm çocukluk deneyimlerini ve oyun kültürünü de derinden etkiler. Oyun çocuklar için yalnızca bir eğlence aracı değil, aynı zamanda toplumsal normların ve değerlerin öğrenildiği bir araçtır. Çocuk, yaşadığı sosyal çevredeki görev ve sorumluluklarını oyun aracılığıyla deneyimler ve içselleştirir. Geleneksel toplumlarda oyunlar genellikle toplumsal rollerin ve yerel değerlerin yansıtıldığı bir alan iken, modern toplumlarda bu oyunlar teknolojinin ve küreselleşmenin etkisiyle değişime uğramaktadır. Örneğin sokak oyunlarının yerini dijital oyunların alması, çocukların toplumsal bağlarını ve fiziksel hareketliliklerini sınırlarken, aynı zamanda bireysel ve küresel bir kültürle tanışmalarını sağlamaktadır.

Toplumsal değişimle birlikte oyunların içeriği, biçimi ve işlevi de dönüşmektedir. Geleneksel oyunlarda çocuklar grup içinde paylaşmayı, iş birliğini ve liderlik gibi becerileri öğrenirken, modern dijital oyunlar bireysel başarı, rekabet ve sanal dünyada var olma gibi kavramları ön plana çıkarmaktadır. Bu durum bir yandan çocukların teknolojiyle erken yaşta tanışmalarına ve farklı kültürlerle etkileşim kurmalarına olanak sağlarken, diğer yandan toplumsal bağların zayıflamasına ve çocukların sosyal-duygusal gelişiminde bazı eksikliklerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Güngör, 2021, s. 305).

İlkçağdan günümüze kadar farklı oyun tanımları yapılmıştır. Bu durum, oyunun ne olduğunun bilinmesine rağmen oyunu tanımlamanın zor olduğunu gösterir. Oyunla ilgili görüşlerden bazıları şunlardır:

Aristoteles: “Oyunlar, çocukların daha sonra ciddi olarak yapacakları şeylerin provası olmalıdır.”

Rousseau: “Oyun çocukluk dönemindeki gelişimin doğal bir parçasıdır, çocukları sevmeliyiz, oyun oynamalarına ve eğlenmelerine izin vermeliyiz. Oyun ve neşe çocukların doğal hakkıdır.”

Locke: “Derslerin daha çekici olmasını istiyorsanız çocuğun oyun istegiinden faydalanınız.”

Montessori: “Oyun çocuğun işidir. Daha uygun bir iş bulamadığında oyun oynar.” (Ramazan, 2013, s. 2).

Oyun kuramları, insan davranışlarını ve gelişimini anlamak için önemli bir araçtır. Bu alandaki ilk teorilerden biri, 19. yüzyılın sonlarında Alman filozof Lazarus tarafından öne sürülen Rahatlama ve Enerji Tüketimi Kuramıdır. Bu kurama göre oyun insanın, insanın birikmiş enerjisini tüketmesini ve aynı zamanda zihinsel ve fiziksel rahatlama sağlamasını amaçlayan kendiliğinden bir aktivitedir. Lazarus, oyunu herhangi bir dışsal hedefi olmayan, tamamen mutluluk ve keyif veren serbest bir faaliyet olarak tanımlamıştır. Bu yaklaşım, oyunun çocuklar ve yetişkinler için bir tür kaçış ve yenilenme alanı sunduğunu vurgular. Bu teoriye göre oyun bireyin içsel bir ihtiyacından kaynaklanır ve herhangi bir fayda ve zorunluluk olmadan kendiliğinden gerçekleşir (Ramazan, 2013, s. 4).

Toplumsal değişmelerde gözlemlediğimiz; oyunun her zaman var olduğu fakat nasıl ve ne şekilde oynandığının değişmesidir. Oyun ve oyuncaklar ilk zamanlarda doğadan gelen taş, toprak olurken; teknolojinin gelişmesiyle tabletler, bilgisayarlar veya eğlence merkezi gibi yerler olmuştur. Oyun ve oyuncaklar değişse de amaç aynıdır, eğlenmek zaman geçirmektir. İnsanın doğasına ilişkin verilen tanımlardan biri, insanın ‘Homo Ludens’ yani oynayan varlık olduğu fikridir. Oyun, bir toplumsal varlık olarak insanın toplumsallaşmasına ve bu toplumsallığın somut bir hale gelmesine yardımcı olan temel bir etkinliktir. Oyun, insanlık tarihi kadar eski olup, sonradan edinilmiş bir alışkanlık değildir. Hem çocuklar toplumsal becerilerini oyun yoluyla geliştirir, hem de yetişkinler, oyun aracılığıyla bilgi ve deneyimlerini aktarma imkânı bulurlar (Vatandaş, 2020, s. 915).

Oyun bireysel bir eğlence alanı olarak kalmaz, aynı zamanda çocuğun toplumsal hayatının odak noktalarından biridir. Çocuk, oyun yoluyla toplumun değerlerini, normlarını ve kurallarını öğrenir. Bir arada oynanan oyunlar, paylaşma, empati ve iletişim gibi sosyal becerileri pekiştirirken, bireysel oyunlar ise çocuğun hayal gücü ve problem çözme yeteneğini geliştirir. Örneğin saklambaç gibi grup oyunları, strateji geliştirme ve iş birliği yapma gibi yetkinlikleri kazandırırken, yapboz ya da boyama gibi bireysel oyunlar ise odaklanma ve yaratıcılığı artırır. Oyunun insanın doğasında var olması, gelişim ve öğrenmenin en etkili yöntemlerinden biri olması nedeniyle, çocuğun oyun oynamaya teşvik edilmesi ve kendisine bu konuda alan açılması oldukça önemlidir. Çocuklar için bu süreç, gündelik hayatın doğal bir parçası olarak, hem bireysel, hem toplumsal yaşama hazırlanmanın en etkili yollarından biridir. Oyunun bu çok yönlü işlevi, yalnızca eğlenceden ibaret olmadığını, aynı zamanda çocuğun tüm yaşamını şekillendiren bir deneyim olduğunu ortaya koyar.

Değişen toplumsal yapı, kültür ve dijitalleşme bağlamında yaşanan değişen oyun algısı konusunda katılımcıların görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

“Hep kapı önünde oynardık, evcilik çamurdan çanak çömlek yapardık, ip atlardık, çok mutluyduk. Küçük şeylerden mutlu olan çocuklardık. Çok farklı memnuniyetsiz bir nesil yetişiyor. Söz dinlemeyen, bir eleştiriye on tane cevap sıralayan çocuklardırlar. Kendi çocuğumun çocukluğunun bile sürekli değiştiğini gözlemliyorum. Küçükken dışarıdan geldiğimizde tekrar dışarı çıkmak isterdiler. Anne nereye gideceğiz? Diye soru sorardılar. Şu an ise evden dışarı çıkmak istemiyorlar. Bu tabiki büyümekle de alakalı ancak teknoloji de çok etkili. Eskiden dışarıda oynanan oyunlar vardı ama şimdi evin içinde ekrana telefon oyunları çok arttı. Evin içinden çıkmak istemiyorlar. Oyunlarını telefonda kurup arkadaşlarıyla oynuyorlar “(A9, 31, Ev Hanımı).

Katılımcının bu ifadesi, geleneksel çocukluk pratiklerinin doğaçlama ve yüz yüze etkileşime dayalı bir şekilde sokakta gerçekleştiğini, bu durumun çocuklar için sosyalleşme ve mutluluk kaynağı olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak günümüzde çocukların oyun anlayışı dijital ortama kaymakta, arkadaşlık ilişkileri ekran üzerinden kurulmaya başlamaktadır. Bu durum, yalnızca oyun pratiklerinin değil, aynı zamanda çocukların iletişim ve sosyalleşme biçimlerinin de dönüşmesine işaret etmektedir. Katılımcının, çocuğunun halen dışarıda fiziksel oyunlar oynamasını desteklemesi, bu dönüşüme karşı geleneksel çocukluk değerlerini koruma çabası olarak okunabilir. Bununla birlikte dış mekânlara dair güvenlik endişeleri (kavga, küfür gibi nedenlerle) hem ebeveynlerin hem de çocukların oyun alanı tercihlerini etkileyen toplumsal koşulları

yansıtmaktadır. Katılımcının görüşleri, dijitalleşmenin getirdiği imkânların çocukluk pratiklerini dönüştürmesinin yanında, toplumsal yapıdaki değişimlerin de bu süreci nasıl yönlendirdiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, oyun yalnızca bir eğlence aracı değil; aynı zamanda kültürel, toplumsal ve teknolojik dönüşümlerin bir yansıması olarak ele alınmalıdır.

“Biz çocukken dışarıda vakit geçirir oyun oynardık, anne-babamız eve çağırmasınlar diye dua ederdik. Yemeğimizi yanımıza alır çıkardık, yemek için eve dönmek için. Küçükken arkadaşlarımda dışarda yediğimiz salçalı ekmeklerin tadı hala ağızda. O kadar eğleniyorduk ki her şeyin tadı daha güzel geliyordu. Ayrıca küskünlük olmazdı ya da saniyeler sürdüğü için hatırlamazdık. Dışarıda oynayan çocuklara göre benim çocuklarım daha evcimenler. Beni dinlemiyorlar. Ekran çok bağımlı, yeni oyuncak televizyon oldu, oyunlarda oyun konsollarıyla oynanır oldu. Ben erken yaşta evlendim. 15 yaşındaydım evlendim. Çocukluğumu yeterince yaşayamadan, doyamadan çocuk sahibi oldum. Çocuklarım bizim çocukluklarımızı görse bence pişmanlık duyar, yaşayamadıkları her anı değerlendirmek isterlerdi ama maalesef onlara söylediklerimiz yeterli olmuyor, bunun için çok üzülüyorum” (A11, 31, Ev Hanımı).

Bisiklete binmek, hayvan yürüyüşlerini taklit etmek, ip atlamak, tırmanmak ve top oyunları çocukta büyük kas gelişimini hızlandırır. Özellikle okul öncesi dönemde bu oyunların yanı sıra bloklarla oynama, çeşitli el faaliyetleri küçük kas gelişimine katkıda bulunur. Açık havada oynanan oyunlar sayesinde güneş ışınlarından yararlanarak D vitamini alır, oksijen ve temiz hava sayesinde iştahı artar ve daha rahat uyur. Denge oyunları, top oyunları ve benzer çalışmalar çocuğa gücünü yerinde ve zamanında kullanma alışkanlığı kazandırır (Özer, Gürkan ve Ramazanoğlu, 2006, s. 55). Ancak dijitalleşme ile birlikte, çocukların bu tür fiziksel aktiviteler yerine ekran başında daha fazla zaman geçirdikleri görülmektedir. Tabletler, akıllı telefonlar ve bilgisayarlar, çocukların oyun alanlarını dijital platformlara taşımış ve geleneksel oyunların yerini dijital oyunlar almıştır. Bu durum özellikle küçük yaşlardaki çocukların fiziksel gelişimini olumsuz etkileyebilmekte, hareketsiz yaşam tarzına zemin hazırlayarak obezite ve kas gelişimindeki gerilik gibi sorunlara yol açabilir.

“Biz akrabalarla, arkadaşlarımızla bir araya gelmek isterdik ama çocuğumu sokağa gönderdiğim zaman hemen geri dönüyor. Neden oyun oynamadığını arkadaşları ile vakit geçirmediğini sorduğumda. Onlar gibi küfür etmediği için dışlandığını söylüyor. Anne küfür etmediğim için bizimle oynama oynayacaksan senin de aynı küfürleri söylemen aynı şekilde davranman gerekiyor diyorlar. Eğer bunu kabul ediyorsan gideyim diyor ben de bu durum karşısında çaresiz kalıyorum ve çocuğumu dışarı gönderemiyorum. Çocuklarım boş zamanında telefon izliyor, oyun etkinlik teklif ediyorum. Genelde kabul etmiyorlar. Oğlum

top oynamak istiyor ya da telefonda oyun oynamak istiyor. Kızım da telefonda sosyal medyadan bir şeylere bakmak istiyor. Onu da mutfakta yemek, pasta yapmaya, birlikte bir şeyler yapmaya davet ediyorum ama genelde sıcak bakmıyorlar. Şimdiki çocuklar Barbie gibi para tuzağı, özentili oyuncağa eğilimliler, odalarını barbielerle, lisanslı oyuncağlarla dolduruyorlar ve maalesef oynamıyorlar” (A11, 31, Ev Hanımı).

Katılımcının görüşü, içinde çocuk oyun algısı, arkadaşlık ilişkileri, ahlaki normlar, tüketim kültürü ve ebeveynlerin yönlendirme çabaları gibi birçok konuyu barındırmaktadır. Katılımcı, çağdaş çocukluk pratiklerinin yalnızca dijitalleşme ile değil, aynı zamanda sosyal ilişkilerdeki değişimle de şekillendiğini göstermektedir. Çocukların küfür eden akranlarıyla oynamak istememeleri, oyun ortamlarının artık eğlenceden ibaret olmadığını; aynı zamanda ahlaki ve toplumsal normların da yeniden müzakere edildiği alanlar haline geldiğini ortaya koymaktadır. Katılımcının çocuğunun ‘onlar gibi küfredersen oynayabiliriz’ şeklindeki ifadesi, çocuğun sosyal kabul görme adına kendi değerleri ile çatıştığını göstermektedir. Ailede ebeveynlerin öğretmiş olduğu ahlaki değerler ve sokak oyunları içinde, çocuğun bir çatışma yaşayabildiği görülmektedir.

Çocuğun yalnız hissetmemesi ve akranlarıyla oyun oynayabilmesi, kendi sosyal çevresini kurabilmesi için ebeveynlerin de bazı girişimlerde bulunmaları gerekebilmektedir. Çocuğun anne, baba ve kardeşler arasındaki rolü, yakın çevresindeki büyüklerine, arkadaşlarına yönelik davranışları oyun içinde belirginleşir. Toplumsal kuralları öğüt vererek veya baskıcı bir biçimde öğretmeye çalışmak çoğu zaman sonuç vermez. Çocuğun ailesi ve toplum içinde verimli, yararlı bir kişiliğe sahip olabilmesi için sosyal gelişimine katkıda bulunacak oyunlar, doğum günü, yılbaşı kutlamaları, çeşitli meslekleri canlandırma oyunları etkili olabilmektedir (Özer, Gürkan ve Ramazanoğlu, 2006, s. 56).

Bu tür oyunlar çocuğun empati kurma, iş birliği yapma ve farklı roller üstlenme becerilerini geliştirmesine olanak tanır. Örneğin bir doğum günü kutlaması sırasında çocuk, paylaşmayı ve arkadaşlarına karşı nazik olmayı öğrenirken, meslekleri canlandığı oyunlarda ise yetişkin dünyasının dinamiklerini anlamaya başlar. Bu süreçte, çocuğun toplumsal kuralları doğal bir şekilde öğrenmesi ve içselleştirmesi mümkün olur. Ayrıca grup oyunları çocuklara ekip çalışmasını öğretirken, bireysel oyunlar ise yaratıcılık ve problem çözme yeteneklerini geliştirir. Çocuğun oyun sırasında edindiği bu deneyimler yalnızca bireysel gelişimini değil, aynı zamanda toplum içinde etkili bir birey olma yolunda gerekli olan sosyal becerileri kazanmasını sağlar. Bu nedenle

ebeveynlerin ve eğitimcilerin çocuklara, onların gelişim düzeyine uygun sosyal oyunlar sunmaları büyük önem taşır. Bu tür oyunlar, çocuğun aile ve arkadaş ilişkilerini güçlendirirken, özgüvenini artırır ve toplumsal yaşama uyum sağlamasına katkıda bulunur.

Çocuklar oyun oynarken sorumluluk sahibi olmayı, becerilerini keşfetmeyi, yardımlaşmayı ve onları hayata hazırlayacak pek çok şeyi öğrenirler. Çocuk, oyun ortamında özgür olmalıdır, oyundaki bütün problemleri kendi başına çözmelidir. Çözemediği takdirde dışarıdan birinin değil, oyun arkadaşlarının yardımcı olmasını ister. Bu davranışlar çocuğun büyüdüğünde karşılaştığı güçlükleri kendi kendine çözmesi için hazırlıktır. Çocuğun oyunu, oyun içindeki davranışları büyükler tarafından kısıtlanır ve engellenirse büyüdüğünde özgürce davranamayan, pısrık, kararsız bir kişilik ortaya koyar (Özer, Gürkan ve Ramazanoğlu, 2006, s. 56-57).

“Çocuklar arasında internet, telefon, tablet kullanımı yüz yüze iletişimleri. Olumsuz etkiliyor, Çocuklar bir araya gelmek için birbirlerine ihtiyaç duymuyor ve oyunlarını internet üzerinden telefonla oynuyorlar. Kontrolsüz kullanırlarsa yanlış arkadaşlıklar kurmalarından çekiniyoruz. Çocuğumun sokakta oynamasına izin veriyorum. Biraz sosyalleşmesini istiyorum. Çıkınca genelde bisiklet sürüyor ya da arkadaşlarıyla maç oynuyor. Ama dışarıda çok fazla küfür edildiğini ve kavga olduğunu söylediği için de bazen endişeleniyorum” (A9, 31, Ev Hanımı).

Elektronik kültür ve sonrasında ortaya çıkan bilgisayar ve internet teknolojisinin medyaya eklemlenmesiyle son otuz yıldır hayatımızda yer alan yeni iletişim teknolojileri, geleneksel çocukluğun yok oluş sürecini hızlandırırken; yeni bir çocukluk modeli olan dijital çocukluğu ortaya çıkarmıştır (Biricik, 2022, s. 17). Bu durum çocukların oyun oynama, öğrenme, sosyalleşme ve eğlenceye erişim biçimlerini köklü bir şekilde değiştirmiştir. Geleneksel sokak oyunları ve yüz yüze etkileşimlerin yerini dijital oyunlar, sosyal medya platformları ve çevrimiçi içeriklerle dolu bir dünya almıştır.

“Çocuğum boş zamanlarını yakın zaman önce Telefon ve tablet karşısında geçiriyordu. Benim müdahalem ile onu kreşe verdik. Tablet ve telefonu ise hafta sonları vermeye başladık. Tablet ve telefon yüzünden agresifleşmişti. Var bizim dönemde oyun olarak lego topraktan çamur sokakta topladığımız sopalarla oyunlar yapıyorduk teknolojimiz ise atari ve gameboy du şimdi ise telefon ve tabletlerden dolayı aldığımız oyuncaklarla oynamıyorlar. Telefon ve tablet kullanmadan yemek yemez oldular. Telefonlarda gördüklerini ister oldular. Genellikle çocuklara göre yaparız, oyun parkları, eğlence merkezleri gibi mekanları tercih ederiz. Kafeye gittiğimiz zaman da vakit harcaması için oyun parkı olan mekanları tercih ederiz” (A15, 30, Memur).

Bugünün çocuklarına baktığımız zaman, bebek arabalarından dijital cihazların sarktığı, restoranlarda eline telefonların tutuşturulduğu ve yastıklarının altında dokunmatik ekranların saklandığı bir dünyada büyümektedir. Gece uyku masallarının yerini artık dijital oyunlar ya da videolar almaktadır (Shapiro, 2020, s. 99). Toplumsal değişim ekseninde bakıldığında, dijitalleşme yalnızca çocukların bireysel yaşamlarını değil, aynı zamanda aile içi ilişkileri, eğitim sistemlerini ve sosyal yapıları da etkilemektedir. Geleneksel oyunların yerini dijital oyunların alması, ebeveyn-çocuk etkileşimini azaltabilirken, aynı zamanda çocukları bireysel odaklı bir dünyaya itmektedir. Dijitalleşmenin bir sonucu olarak, çocukların yaratıcılık ve hayal gücü geliştirme süreçleri ekran içeriklerinin yönlendirdiği bir biçime dönüşmekte, bu da dijital kültürün çocukluk üzerindeki hegemonik etkisini artırmaktadır.

Çocukların çoğu için dijital ekranlar ya da araçlar günlük yaşamlarının bir parçası olmaktadır. Birçok çocuk bisiklete binmeyi ya da ayakkabıyı bağlamayı öğrenmeden önce ekranlara tıklamayı, sürüklemeyi, büyütüp küçültmeyi, Youtube'dan video açmayı öğrenmektedir. Bu da çocukların çoğunun geleneksel ve fiziki dönüm noktalarına erişmeden dijital dünyanın dönüşüm noktalarına eriştiğini göstermektedir (Goodwin, 2018, s. 15).

Mardin gibi geleneksel toplumsal yapılarla dijitalleşmenin bir arada var olduğu bölgelerde, çocukların dijital araçlarla erken yaşta tanışması, sadece bireysel gelişimleri değil, aynı zamanda toplumsal dönüşüm süreçlerini de etkilemektedir. Geleneksel oyunların ve sosyal etkileşimlerin yerini dijital ekranlar alırken çocukların yerel kültür ve değerlerle bağları zayıflayabilir. Örneğin sokak oyunlarının, masal anlatımlarının ya da aile içi etkileşimlerin yerini dijital platformlarda geçirilen bireysel zamanlar aldığında, geleneksel değerlerin aktarımı sekteye uğrayabilir. Mardin'deki çocuklar, bir yandan teknolojiyle global bir kültüre entegre olurken, diğer taraftan yerel değerleri ve toplumsal bağları koruma mücadelesi vermektedir. Bu durum özellikle sosyal medyanın ve dijital oyunların yaygınlaşmasıyla birlikte, çocukların kimlik inşası süreçlerinde önemli bir çelişki yaratmaktadır. Geleneksel normlar ve dijital dünyanın sunduğu bireyselleşme arasında kalan çocuklar, bu iki dünya arasında bir denge kurma konusunda zorlanmaktadır.

“Sokakta oyun oynardık, evcilik oynardık, böyle şimdiki gibi her yer inşaat beton değildi, her yer bağ bahçeydi, yemeğimizi alır toprakta, bahçelerde piknik yapardık. Düşünün ki yemeğimizi, ipimizi, evcilik eşyalarımızı, topumuzu alır piknik yapar akşama kadar eve dönmezdik ve sanki o günü hiç yaşamamış gibi sonraki gün aynı heyecanla aynı şeyleri yapmak için beklerdik. Eve dönünce

yorgunluğumuzla nasıl uyuduğumuzu bilmeden dalardık uykuya. Çocuklarım suyla oynamayı çok seviyor, telefonla oynuyor, telefonda uzak tutmak için parka götürüyorum ama bu da sürekli mümkün olmuyor. Telefonda şiddet içerikli videolar izliyor, zaten bir tane açtı mı yetiyor maşallah arkasından yirmi tane arkaya çıkıyor” (A18, 31, Öğretmen).

Günümüzde yaşanan teknolojik gelişmeler oyunların gelenekselden dijitale doğru değişim göstermesine ve çocukların arkadaşları ile dışarıda oynadıkları geleneksel oyunların git gide azalmasına yol açmıştır. Şehirleşmenin artması, ebeveynlerin dışarıyı tehlikeli bulmaları ve oyun alanlarının azlığı gibi nedenlerden dolayı da çocukların geleneksel oyun kültürü ortadan kalkmaya, yerine daha güvenilir bulunan evde ekranlarla oyun oynama kültürünün doğmasına neden olmuştur. Sosyalleşme, etkileşimde bulunma, problemlere çözüm bulma gibi oyunların çocuklara sağladığı kazanımlar dijital oyun kültürü ile yön değiştirmiştir. Çocuklar artık yüz yüze değil ekranlarda arkadaşlarıyla oynamakta, sosyalleşmeyi gerçek hayatta değil sanal ortamlarda gerçekleştirmeye başlamışlardır.

Oyun sırasında elde edilen deneyimler, çocuğun gelecekteki kişiliğini ve problem çözme becerilerini şekillendirir. Örneğin bir arkadaş grubunda oyunu kurma ya da yönetme sorumluluğunu üstlenen bir çocuk, liderlik yeteneklerini erken yaşta geliştirme fırsatı bulur. Aynı şekilde iş birliği gerektiren bir oyunda farklı fikirleri bir araya getirerek ortak bir çözüm üreten bir çocuk, toplumsal hayatta etkili bir birey olma yolunda önemli adımlar atar. Oyun ortamında sağlanan özgürlük ve bağımsızlık, çocuğun kendine olan güvenini artırır ve gelecekte karşılaşacağı sorunlara daha cesur ve yaratıcı yaklaşımlar sergilemesini sağlar. Ancak çocukların bu doğal öğrenme süreçlerini yaşaması, yetişkinlerin onları destekleyici ve anlayışlı bir tutum sergilemesine bağlıdır. Çocuğun oyun sırasında karşılaştığı zorluklara müdahale etmek yerine ona zaman tanımak, çocuğun yeterlilik duygusunu geliştirmesine yardımcı olur. Aşırı korumacı ya da müdahaleci bir yaklaşım, çocuğun özgüvenini zedelerken, sağlıklı bir şekilde sorumluluk almasını ve karar vermesini de engelleyebilir. Bu nedenle oyun ortamında çocuklara fırsat tanımak ve onları cesaretlendirmek, hem bireysel gelişmeleri hem de toplum içinde kendilerini ifade edebilmeleri açısından kritik bir öneme sahiptir.

İnsan yaşamında sosyalleşmenin tamamlayıcı unsurlarından biri olan oyun, tarih boyunca tüm toplumlarda kültürel bir olgu olarak var olmuştur. Toplamların kültürel özelliklerine göre oyun türleri farklılıklar gösterse de oyun oynamak evrensel bir etkinliktir. Ekonomik, kültürel, siyasi ve teknolojik gelişmeler oyun alanını da etkilemiş

ve kùltùrlerdeki oyun anlayışını da değiştirmiştir. Özellikle teknolojinin gelişmesi, bireylerin oyun oynama biçimlerinde önemli değişikliklere yol açmış ve bu değişimlerin büyük bir kısmı çocukları etkilemiştir (Biricik ve Atik, 2021, s. 451).

Geleneksel sokak oyunlarının yerini büyük ölçüde dijital oyunların alması, çocukların hem fiziksel aktivitelerinde hem de sosyal etkileşimlerinde önemli değişmelere yol açmıştır. Artık çocuklar oyunlarını sanal dünyada kurarak küresel düzeyde diğer oyuncularla iletişim kurabiliyor ve ortak stratejiler geliştirebiliyor. Ancak bu değişim, çocukların dış mekanlarda fiziksel aktivite yapma fırsatını azaltırken, dijital oyunlar aracılığıyla yeni beceriler kazanmalarını da mümkün kılıyor. Örneğin, problem çözme ve hızlı karar alma gibi bilişsel beceriler dijital oyunlar aracılığıyla gelişebilirken, bu süreç aynı zamanda ekran bağımlılığı ve sosyal izolasyon gibi olumsuz sonuçlar da doğurabilmektedir. Bu bağlamda teknolojik oyunların olumlu ve olumsuz yönlerini dengelemek, çocukların sağlıklı bir oyun deneyimi yaşamaları için önemlidir.

Ebeveynler ve eğitimciler, geleneksel oyunları ve fiziksel aktiviteleri teşvik ederek çocukların oyun alışkanlıklarında bir denge kurmalarına yardımcı olabilir. Böylece, oyun hem çocukların kişisel gelişimlerine hem de toplum içinde etkin bireyler olmalarına katkı sağlayan bir araç olarak işlev görmeye devam edebilir. Dijital oyunlar, çocukların küresel ölçekte bağlantı kurmasına olanak tanıyarak, farklı kùltürlerden bireylerle iletişim kurmalarını sağlamaktadır. Ancak bu yeni oyun biçimi, toplumsal bağların zayıflamasına ve bireylerin çevrimdışı etkileşimlerden uzaklaşmasına da neden olabilmektedir. Örneğin, sokak oyunlarında birlikte sorun çözme, iş birliği yapma ve liderlik gibi beceriler doğal bir şekilde öğrenilirken, dijital oyunlar bu becerileri daha bireysel bağlamda sunmaktadır. Bunun sonucu olarak toplumsal dayanışma ve fiziksel sosyalleşme süreçleri dijital ortamların gölgesinde kalmaktadır.

Bu sürecin temelinde, dijital oyunların bireyler üzerinde oluşturduğu psikolojik ve toplumsal etkilerin derinleşmesi yatmaktadır. Oyun artık yalnızca eğlence aracı olmaktan çıkıp, bireylerin, sosyal, duygusal ve hatta ekonomik bağlamda kimliklerini şekillendiren bir platform haline gelmiştir. Özellikle çevrimiçi oyunlar, bireyleri bir yandan küresel bir topluluğun parçası yaparken, diğer yandan gerçek hayattaki ilişkilerden kopararak yalnızlık ve soyutlanma duygularını arttırmaktadır. Bu bağlamda bireyin oyun aracılığıyla kurduğu dijital kimlik, gerçek hayatta karşılaşılan zorluklardan bir kaçış mekânı haline gelmektedir. Çoğu zaman bu kaçış, bireylerin sorunlarını çözmesine yardımcı olmak

yerine, onları daha da derinleştiren bir döngüye neden olmaktadır. Bağımlılık, zaman yönetimi sorunları, fiziksel sağlık problemleri ve sosyal izolasyon gibi sonuçlar, oyun dünyasının cazibesine kapılan bireylerin sıklıkla karşılaştığı meselelerdir. Bu süreci olumsuzlukları minimize etmek adına, oyunların sağlıklı kullanımını teşvik eden rehberlik çalışmaları ve eğitim programları hayata geçirilmelidir.

Küresel oyun alanının oluşumunu sağlayan yeni medya, geniş kitlelerin birbirleriyle etkileşim ve iletişim kurabilmesine olanak tanımıştır. İnteraktif yapısı sayesinde, dijital oyunlar, oyunculara dünyanın farklı köylerinde bulunan bireylerle çevrimiçi olarak oyun oynama, grup oluşturma ve bu gruba karşı zafer kazanma veya mağlubiyet yaşama imkânı sunmaktadır. Bu etkileşim sırasında oyuncular, çevrim içi ortamda duygusal durumlarını –kırgınlık, öfke, mutluluk- diğer katılımcılarla paylaşmaktadırlar. Önceden tek oyunculu bilgisayar oyunları ile sınırlı kalan bu deneyim, internetin ve mobil teknolojilerin yaygınlaşmasıyla, bireyler arasındaki etkileşimi güçlendirip, dijital oyunları insanlar ve topluluklar arasında birlikte oynanan bir etkinlik biçimine dönüştürmüştür (Biricik ve Atik, 2021, s. 452).

Dijital oyunların kültürel değerleri değiştirdiği açıktır. Küresel oyun endüstrisinin ürettiği içerikler, yerel kültürlerin oyun geleneklerini yavaş yavaş aşındırarak tek tip oyun kültürünü yaygınlaştırmaktadır. Örneğin, yerel sokak oyunlarının unutulması, bir yandan kültürel mirasın kaybolmasına yol açarken, diğer yandan küresel bir oyun dilinin ve kültürün oluşmasını hızlandırmaktadır. Bu durum, bireylerin kültürel kimliklerini yeniden tanımlamalarına neden olmakta ve toplumsal yapıyı oldukça etkilemektedir. Yani, oyun alışkanlıklarının dijitalleşmesi, bireylerin günlük yaşamından kültürel yapıya, toplumsal normlardan bireysel kimliklere kadar pek çok alanda geniş kapsamlı etkiler yaratmaktadır. Bu nedenle oyunların geleneksel ve dijital biçimleri arasında bir denge sağlanması hem kültürel mirasın korunması hem toplumsal uyumun devamlılığı açısından önem taşımaktadır.

‘Çocukken aile büyüklerimizden çekinirdik, saygıda kusur etmezdik, bu yaşında bile babamın yanında ayak ayak üstüne atmaya ya da yanında sigara içmeye utanırım ama çocuklarımız çok rahatlar ve etrafındaki çocuklardan da gördüğüm kadarıyla aşırı bir rahatlık var, sokakta oyun oynamak yerine dibimizde oturup bizi dinliyorlar, eleştiri kabul etmiyorlar, bizim büyüklerimize karşı haklı da olsak saygımızdan sustuğumuz şeyler vardı, şimdiki çocuklar ise sınır bilmeden cevap yetiştirmeye odaklı bir iletişim dili kullanıyorlar. Özellikle sınıfta iki yıl boyunca anasınıfına gitmiş çocuklar çoğunlukta, anneler çalıştığı için ya da yetişemedikleri için çocukları kreşlere, anasınıflarına yolluyorlar ve bu çocuklar inanılmaz baş etmesi zor çocuklara dönüşüyorlar. Şahsen birinci sınıftaki çocukları okutmak artık eskisinden

çok daha zor. Eskiden çocuğun utangaçlığıyla baş etmeye çalışırdık, artık sınır tanımaz-çekilmezlikleri ile baş etmeye çalışıyoruz. Telefonlardan izledikleri şeylerin onlarda şiddet yanlısı duygular uyandırdıkları da çok açık ortada.’ (A24, 41, Öğretmen).

Günümüzde teknolojinin gelişmesiyle oyun, sunulan etkinliğin taklit edildiği bir hal aldı. Çocuklar oyun kurma becerilerini kaybetmeye başladılar. Telefon, tablet, televizyon gibi teknolojik aletler oyun için ayrılan vaktin yerini almaya başladı. Zamanla kontrol edilemeyen ekran maruziyeti çocukların yetişkin dünyasıyla erken tanışmasına neden oldu ve oyun oynamak için bir araya gelmeye gerek kalmadan telefonlarda çok kişili oyunlar açarak oradan oyun oynamaya başladılar. Yüz yüze birliktelikler, oyunlar, eğlenceler, saygıyı zorunlu kılıyordu, ekrana maruz kalan çocuklar iyi ve kötü bütün yönleriyle yetişkin diline şahit olmaya başladılar. Çocuklardan sır gibi saklanan, yaşlarına uygun olmadan karşılaşmaları istenmeyen içerikler zamanla çocuk lügatinde de yer almaya başladı ve korkunç olan ise bunun zararlarını fark edip önlem alınması gerektiğini düşünenler kadar, bunun rahatlığından faydalanıp ‘çocuk yeter ki oyalanacak bir şey bulsun’ diye düşünerek uzun vadede oluşabilecek tahribatı görmezden gelen bir ebeveynlerin de mevcut olmasıdır.

Günümüzde yetişkin dili sırları, sadece çocuklar tarafından tümüyle bilinmekle kalmamakta, fakat çocuklar tarafından yetişkinler kadar serbest biçimde kullanılmaktadır. Bu olgu önemlidir, çünkü bu gerçek, çocuklar ile gençler arasındaki geleneksel aynının aşıldığının ve görgü kuralları kavramında bir yitişi göstermektedir. Aslında dil, giyim, zevk, yemek alışkanlıkları vs. giderek türdeş, birbirine benzer hale gelirken, toplumsal hiyerarşi düşüncesinde köklenen uygarlığın hem uygulamasında hem de anlamında benzer bir çöküş ortaya çıkmaktadır. Günümüz koşullarında yetişkinlik, otorite ve havasının çoğunu kaybetmiştir ve yaşlı olan insana saygı fikri, gülünç hale gelmiştir. Okullarda “disiplin sorunları” denilen olaylarda artış, toplumsal olaylarda artan güvenlik zorunluluğu, kamusal yerlerde mümkün olan en yüksek sesle radyo müziğinin fuzuli işgali, “teşekkür ederim” ve “lütfen” gibi geleneksel nezaket ifadelerinin azlığı verilebilecek örneklerden bazılarıdır (Postman, 1995, s.130-131).

“Eskiden çocuklar seksek, misket, boncukla kolye-bileklik yapmak vs. oynarlardı. Çatallatik gibi oyunlar eğlenceliydi. Benim çocuğumda köy ortamında, doğallığın içinde böyle büyüdü. Dışarı çıkmayı ve misafirlerle vakit geçirmeyi çok severdiler. Kapı önlerinde komşularla oturur saatlerce sohbet ederdik ve çocuklarda bundan keyif alırdılar. Zaten şimdiki gibi on tane çocuk odası da yoktu, bir ailecek oturduğumuz oturma odamız vardı bir de misafir ağırlamak için misafir odası.” (A13, 69, Emekli ev hanımı).

Oyun ve sosyal medya, çocukların ve gençlerin sosyalleşme süreçlerinde merkezi bir rol oynar hale gelmiştir. Ancak, dijitalleşme ile birlikte gelen bu yeni sosyalleşme biçimleri, geleneksel nezaket kuralları ve disiplin anlayışını da derinden etkilemiştir. Ancak dijitalleşme ile ortaya çıkan bu yeni sosyalleşme biçimleri, geleneksel nezaket kuralları ve disiplin anlayışını da derinden etkilemiştir. Dijital oyunlarda ve sosyal medya platformlarında iletişim genellikle anonimdir ve yüz yüze etkileşimin olmadığı bir bağlamda gerçekleşir. Bu durum, empati eksikliğine, kaba dil kullanımının yaygınlaşmasına ve sosyal normların daha az gözetilmesine yol açmaktadır. Örneğin, çevrimiçi oyunlarda sıkça karşılaşılan ‘troll’ davranışları ve hakaret içeren ifadeler, oyuncular arasında saygı ve iş birliğini zedeleyen bir ortam yaratabilir. Aynı şekilde sosyal medya platformlarında yapılan yorumlar ve paylaşımlar, geleneksel nezaket kurallarının göz ardı edilmesine neden olabilmektedir. Çocuklar ve gençler bu ortamlarda kolayca kabalaşabilen bir iletişim biçimini benimseyebilir ve bu davranışlar zamanla gerçek hayattaki sosyal etkileşimlere de yansiyabilir. Örnek vermek gerekirse, ‘teşekkür ederim ’ ve ‘lütfen’ gibi ifadelerin yerini kısa, sert ve kaba ifadeler alabilir, bu da genel olarak toplumsal bağların zayıflamasına yol açabilir. Dijital dünyada nezaket kuralları ve disiplin anlayışının yeniden tanımlanması gerekmektedir. Hem oyun hem de sosyal medya ortamları, bireylere toplumsal değerleri hatırlatacak ve disiplinli bir şekilde hareket etmelerini teşvik edecek şekilde düzenlenmelidir. Bu süreçte ailelere, eğitimcilere ve politika yapıcılara büyük sorumluluk düşmektedir.

Günümüzde toprakla temas etmek neredeyse imkânsız hal aldı; eğlence merkezlerindeki büyük oyuncaklara binmek için ücret ödeyip sıraya girmeleri gerekir. Birbirini tanımadan bir araya gelen binlerce çocuk varken temas etmedikleri, birbirleriyle değil makinelerle oynamayı tercih ettikleri yeni bir düzen oluşmuştur. Çocuk üzerinden yeni mekânsal üretimlerin ortaya çıkması, yapay oyun alanlarının kurgulanması oyunun değişiminin ispatı niteliğindedir. Disneyland gibi devasa oyun alanları ile çocuk üzerinden bir ekonomi piyasasının geliştirilmesi ile küçük tüketici olarak çocuğun ortaya çıkışı, bu dönemdeki her şey gibi çocuğu da kapitalizme hizmet ettirmiştir. Bebeklik döneminden başlayarak her aşamanın ticarileştirilmesi ve metalaştırılması sistemin yeni bir döngü içine girdiğini göstermektedir (Gürhan, 2018, s. 706).

Doğal oyun alanları yerine henüz kendini tam ifade edemeyen çocukların sosyalleşebilmeleri için anne-çocuk oyun gruplarına katılmaları ve bunun ücretli olması;

çocukların içinde doğdukları dünyada yeni oyun algılarının oluşmasını sağlamıştır. En önemli sorunlardan biri olarak ailelerin sisteme ayak uydurmak için kendilerini mecbur hissettiklerini dile getirmeleriyle birlikte, çocuklarının bu tür oyunlarla oyun kurma becerisi kazanamadığını, çekingen, kendini ifade edemeyen çocuklar olduklarını söylemektedir.

Katılımcıların ifadeleri, çocukluk deneyimlerinin oyun üzerinden nasıl farklılaştığını ve bu değişimin toplumsal bellekte nasıl bir kırılmaya yol açtığını açıkça ortaya koymaktadır. Geleneksel çocuklukta toprağa temas, ip atlama, fiziksel oyunlar gibi doğayla ve bedenle kurulan ilişkiler ön plandayken; günümüzde çocukların oyun deneyimleri dijital ekranlarla sınırlı ve maneviyatı zayıf, bireysel ve durağan bir hale gelmiştir. Bu dönüşüm, yalnızca oyun biçimlerini değil, aynı zamanda oyun aracılığıyla aktarılan değerleri, toplumsal rolleri de etkilemiştir. Katılımcıların değişen oyun algısına bakış açıları, oyunun sadece eğlence aracı olarak görülmediğini, aynı zamanda kültürel aktarım ve sosyalleşmenin temel bir zemini olduğunu göstermektedir. Günümüzde çocukların oyunları sanal ortamda kuruyor olmaları, onları hem fiziksel etkileşimden hem de kolektif değer üretiminden uzaklaştırmaktadır. Bu da çocukluk pratiklerinin anlam ve işlevlerinde köklü bir dönüşüme işaret etmektedir. Dolayısıyla oyun, sadece biçimsel olarak değil; taşıdığı kültürel, sosyal ve ahlaki anlamlarla birlikte dönüşmektedir.

4.3.2. Dijital Sosyalleşme

Geçmişte bireyler daha çok aile, akraba ve mahalle gibi yakın çevrelerden etkilenirken, günümüzde teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte dijitalleşen yaşam, bireyleri coğrafi sınırların ötesi ile etkileşim kurabilecek pozisyona taşımıştır. Özellikle internet ve akıllı telefon teknolojilerindeki ilerlemeler, bireylerin yalnızca gerçek yaşamda değil, sanal platformlarda da kimlik ve aidiyet üretmesine olanak tanımıştır. Bu dijital dönüşüm, çocukluk deneyimlerini de oldukça etkilemiştir. Çocuklar sosyal medya aracılığıyla hem kendi çocuklarını görünür kılmakta hem de farklı toplumsal temsillerin çocukluklarıyla karşı karşıya gelmektedir.

Yeni nesil çocuk, dijital çocuk olarak dijital çağda dünyaya gelmektedir (Kilbey, 2019, s. 12). Çocukların çoğu için dijital ekranlar ya da araçlar günlük yaşamlarının bir parçası olmaktadır. Birçok çocuk bisiklete binmeyi ya da ayakkabıyı bağlamayı

öğrenmeden önce ekranlara tıklamayı, sürüklemeyi, büyütüp küçültmeyi, Youtube dan video açmayı öğrenmektedir. Bu da çocukların çoğunun geleneksel ve fiziki dönüm noktalarına erişmeden dijital dünyanın dönüşüm noktalarına eriştiğini göstermektedir (Goodwin, 2018, s. 15).

Araştırma kapsamında katılımcılara yöneltilen sorular aracılığıyla, çocukların dijital kaynaklarla nasıl ilişki kurdukları ve sosyal medya platformlarının çocukluk pratiklerine olan etkileri gözlemlenmiştir. Bu bağlamda dijital sosyalizasyon, hem çocukluğun dönüşümünü hem de çocukların benlik ve toplumsallık algısını yeniden şekillendiren önemli bir süreç olarak ele alınmaktadır.

20. yüzyıl, sosyal ilişkiler için büyük değişimlerin olduğu bir yüzyıl olmuştur. Toplumsal bilincin dünyaya geneline yayılması anlamını taşıyan küreselleşme terimi keşfedilmiş, toplumları birbirine benzer hale getirmiştir. Bu durum ulus-devlet sistemlerinin yerini modern dünya devleti anlayışına bırakmasına neden olmuştur. Modern dünya devleti düzeninde, insanların birbirleriyle anlık iletişim kurabildiği bir sosyal sistem oluşturulmuştur. Tüm toplum bireyleri birbirine bağlıdır ve birbirinden sorumludur (Castells, 1996, s. 158).

We are Social'ın araştırmalarına göre gençler teknolojiyi, sosyal medyayı daha aktif kullanmakta, ancak internet ve sosyal medya kullanımında yaşanan artışla birlikte, yaş, cinsiyet, eğitim durumuna göre kullanım özellikleri farklılık göstermeye başlamaktadır. Bu durum literatürde 'dijital uçurum' olarak adlandırılmaktadır (Sümer, 2017, s. 169).

Web sitelerinin ağları arasında dolanırken bilgisayar başında geçirdiğiniz saatler. Nedir bunlar? Çalışma mı, eğlence mi? Emek harcama mı, dinlence mi? Tarif edemezsiniz, bilemezsiniz (Bauman, 2010, s. 115).

Modern batı toplumları, kültürel faktörler ve aile yapılarının dejenerasyonu nedeniyle giderek daha bireysel ve izole bir yaşam sürmeye başlamaktadır. Yalnızlaşmaya başlayan bireyler, yeni toplum yapısında sosyal medya aracılığıyla dijital olarak sosyalleşebilecekleri sınırsız bir ortama sahip olmaktadır. Bireyleri modernite ve küreselleşmenin doğurduğu yalnızlıktan dijital sosyalleşme, yeni bir toplumsallık alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyleri yalnızlıktan kurtarması ve eğitici, birleştirici önemli yönleri olmakla birlikte, dijital sosyalizasyonun bireyin sanal dünya ilişkilerini gerçek dünyaya tercih etmesi gibi dezavantajları da bulunmaktadır. Bu durum, dijital

kalabalıklar arasında yalnızlaşan bireylerin ortaya çıkması şeklinde kendini göstermektedir (Çaycı ve Çaycı, 2017, s. 46).

Dijitalleşme ile ekrana maruz kalan çocuklardan birinin annesi olan katılımcı, bu konudaki izlenimlerini şöyle aktarmaktadır:

“Şuan kendi çocuğuma bakıyorum farklı bir nesil bekliyor bizi. Ekran maruziyeti fazla olan bir çocukluk geçiriyor maalesef ama ben elimden geldiğince ekran süresini kısaltıp beraber veya arkadaşları ile vakit geçirmesi için desteklemeye çalışıyorum. Bazen oluyor, bazen olmuyor” (A1, 33, Hemşire).

Dijital çocukluğu yaşayan günümüz çocuklarını, teorisyenler dijital yerli, net kuşağı, next kuşağı ve Z kuşağı diye adlandırmaktadır. Prensky (2001, s. 2), internetin ve yeni iletişim teknolojileri ile bir dünyaya gözünü açan ve bu araçlarla büyüyen nesil olarak dijital çocukları dijital yerli olarak, Tapscott (2008, s. 16), dijital çağda yaşayan ve dijital teknolojileri oksijen kadar hayati bir öneme sahip olarak gören bu çağın çocuklarını net kuşağı ya da net jenerasyonu, Palfrey ve Gasser (2016, s. 1) ise yine Prensky gibi dijital çocukları, dijital yerli olarak tanımlamaktadır. Genel olarak dijital yerlilerin şekillendirdiği dijital çocukluğun aktörleri olan bu çocuklar, doğdukları andan itibaren dijital araçlarla büyüyen, bu teknolojinin dilini ana dili gibi konuşan ve bütün yaşamlarına nüfuz eden bir dijitalleşme içerisinde yaşam sürenler olarak tanımlanabilir (Biricik, 2022, s. 111).

Toplumsal değişme ile değişen oyun kültürüne vurgu yapan bir başka katılımcı, günümüz koşullarının çocuğu onu sarmalayan bir dijital kültürün içine hapsettiğini şu cümleler ile ifade etmektedir;

“Eski dönem çocuklarının oyunlarını hep sokakta, evdeyse bile, evcilik ve benzeri oyunlar oynardık ama şimdiki çocukların tek ilgilendikleri telefon, televizyon gibi teknolojik şey. Onlara da hak veriyorum. Çünkü biz köyde yaşıyorduk ve oyun oynamak için birçok alana sahiptik. Bizi kısıtlayan pek bir şey de yoktu. Ancak şehirde durum farklı oluyor. Hem oyun alanları daha çok yapaylaştı” (A2, 25, Ev Hanımı).

Katılımcının ‘onlara da hak veririm’ ifadesi, dijital sosyalizasyon sürecine yalnızca eleştirel değil, aynı zamanda anlayış gösteren bir bakış açısını da yansıtmaktadır. Kentli çocukların fiziksel çevreye erişimlerinin kısıtlı olması, onları dijital dünyada kendilerine bir oyun ve sosyalleşme alanı kurmaya yöneltmiştir. Bu da sosyalleşmenin mekânsal boyutunun dijitalleştiğini, dolayısıyla mekânın dijital ortama taşındığını göstermektedir (Castells, 2005).

“Benim için zor bir çocukluktu annem ve babam hastaydı, çocukken sorumluluk almaya başladım annem MS hastası, babam bağırsak kanseriydi oyun ve oynandıktan uzak hayata atıldım. Babam her istediğim oyuncağı alır en güzel giysileri diktirirdi. Ama annem ve babamın hastalığı bizi çocukluktan koparmıştı minicik bedenlerimizde kocaman yetişkin yükümüz vardı. Çocuklarımız ise teknolojiyle iç içe yaşıyorlar. İsteklerini yaptırma konusunda çok kararlılar. Çevremden çok eleştiri alıyorum çocukların her istediğini aldığım ve her istediklerini yaptığım için, ben de isteyerek yapmıyorum ama sözümü geçiremiyorum. Şimdiki çocukların durumu iç açıcı değil. Oyun ve arkadaşlık kavramı yok. Aileler tarafından şımartılmış, rahat yaşayan sorumluluk almayan bir nesil. Dışardan gelen kızım montunu zahmet edip asmıyor, evde asla düzenli değiller, bu zamanın çocuklarında ne saygı kaldı ne de sahip olduklarına şükretmek, sigara içmiyorsa, alkol ya da madde bağımlısı değilse insanlar şükrediyor o duruma geldik. Akşamdan sabaha telefonu ellerinden bırakmıyorlar, sabah olunca uyanamıyorlar. İki büyük kızım böyle, küçüğü bana düşkün ama o da ablaları gibi telefon bağımlısı, bazen bana hadi anne biraz korkunç videolar izleyelim diyor içim gidiyor, bir dönem pedagoga götürdüm yakın zamanda, takıntılı davranışlar gelişmişti, değişik hareketler yapıyordu videoya aldım doktora göstermek için hastanede doktorun yanında açtım da ne göreyim silmişti, doktor ve ben ayrı ayrı konuştuk vücudumda sakız her yerime yapışmış gibi hissediyorum çıkaramıyorum onları çıkarmaya çalışıyorum diyordu, bunu düşünüp değişik davranışlar yapıyordu bir anda, doktor ekranın çok etkili olabileceğini hemen ilaç başlamak istemediğini söyledi. Bir süre takip edelim ekranı kesin sonra görüşüp durum değerlendirmesi yapalım dedi. Öğretmeni kızınız sınıfın en zeki çocuğu diyordu, bir anda bunlar olunca çok üzüldüm, zamanla bunun telefondan izlediği olumsuz videolarla yakından ilgili olduğunu gördük.” (A1,39, Online Satış Danışmanı).

Bir diğer katılımcı dijital sosyalizasyon sürecini çocukların çok kolay bir şekilde benimsediğini şu cümleler ile aktarmaktadır;

“ Şimdiki çocuklar memnuniyetsiz bir şekilde oyun oynamayı bilmiyorlar. Hayatı yaşamayı bilmiyorlar, asosyaller. Bu yüzden iletişim becerileri de eksik maalesef, sadece telefon tablet izliyorlar, yaratıcı değiller. Önerilerine ne koyarsan onunla vakit geçiriyorlar. Biz kendi oyunlarımızı da kendimiz kurardık, hiç tanımadığımız bir çocuk görsek işte hadi gel, beraber oynayalım derdik. Şimdiki çocuklar kendi aralarında bile oyun oynamakta zorluk çekiyorlar. Oyun kurma becerileri hiç yok zaten. İp atlıyorduk, top oynuyorduk. Çamurdan bir şeyler yapıyorduk. Akıllı uslu, iyi bir çocuktum” (A8, 35, Ev Hanımı).

Aile birincil ilişkilerin en yoğun yaşandığı yerdir ve toplumun en önemli hücresidir (Sayın, 1990, akt: Canatan ve Yıldırım, 2011, s. 84). Teknolojinin toplumsallaşma süreçlerine etkisi, ailenin işlevlerini ve toplumsal rolünü önemli ölçüde dönüştürmektedir. Dijitalleşme aile içi iletişim dinamiklerini yeniden şekillendirirken, bireyler arasındaki etkileşim biçimlerini de çeşitlendirmektedir. Geleneksel olarak yüz yüze gerçekleşen

toplumsallaşma süreçleri, dijital platformlar aracılığıyla sanal bir boyut kazanmış ve aile bireyleri, dijital araçlar üzerinden birbirleriyle iletişim kurma eğilimine girmiştir. Özellikle sosyal, mesajlaşma uygulamaları ve video konferans araçları, fiziksel olarak bir arada bulunamayan aile üyelerinin bağlarını sürdürmesine olanak tanırken, aynı zamanda yüz yüze iletişim eksikliğinden kaynaklanan bir yabancılaşma riski de taşımaktadır. Aile bireyleri, fiziksel bir arada bulunma yerine, aynı ev içinde dahi dijital cihazlar aracılığıyla iletişim kurmayı tercih ederek, toplumsallaşmanın doğasını değiştirmektedir. Mardin gibi geleneksel değerlere sıkı sıkıya bağlı bir bölgede, dijitalleşme ile birlikte çocuklar ve gençler, ailelerin kültürel ve sosyal değerlerinden uzaklaşarak global dijital kültürlerle entegre olabilmektedir.

“Çocuklar eskiden buluştuklarında oyun oynarlardı saatlerce ama şu an yarım saat oyundan sonra herkes eline telefonları tabletleri alıyor” (A2, 25, Ev Hanımı).

Hiç kuşkusuz çocuktaki paylaşım duygusu yetişkindeki gibi gelişmiş ve karmaşık bir yapıya sahip değildir çünkü çocuğun entelektüel ufku oldukça sınırlıdır. Bu ufku aşan her şey onun için bir bilmece gibidir. Ancak kimi bakımdan çocuğun çevresinin yetişkinin çevresinden çok daha geniş olduğu söylenebilir. Çünkü cansız nesnelerle bile iletişim kurabildiğinden, bu nesneler de onun evreninin bir parçasını oluşturmakta, onlarla birlikte acı çekmekte, onlarla birlikte neşelenmektedir (Durkheim, 2004, s. 193).

“Hep kapı önünde oynardık, evcilik çamurdan. Çanak çömlek yapardık, ip atlardık, çok mutluyduk. Küçük şeylerden mutlu olan çocuklardık. Çok farklı memnuniyetsiz bir nesil yetişiyor. Söz dinlemeyen, bir eleştiriye on tane cevap sıralayan çocuklardırlar. Kendi çocuğumun çocukluğunun bile sürekli değiştiğini gözlemliyorum. Küçükken dışarıdan geldiğimizde tekrar dışarı çıkmak isterdiler. Anne nereye gideceğiz? Diye soru sorardılar. Şu an ise evden dışarı çıkmak istemiyorlar. Bu tabiki büyümekle de alakalı ancak teknoloji de çok etkili. Eskiden dışarıda oynanan oyunlar vardı ama şimdi evin içinde ekrana telefon oyunları çok arttı. Evin içinden çıkmak istemiyorlar. Oyunlarını telefonda kurup arkadaşlarıyla oynuyorlar. Çocuklar arasında internet, telefon, tablet kullanımı yüz yüze iletişimleri. Olumsuz etkiliyor, Çocuklar bir araya gelmek için birbirlerine ihtiyaç duymuyor ve. Oyunlarını internet üzerinden telefon. Ve kontrolsüz kullanırlarsa yanlış arkadaşlıklar tüm haberinden çekimlerim. Bu da bizi tedirgin eden bir durum. Çocuğumun sokakta oynamasına pek izin veriyorum. Biraz sosyalleşmesini istiyorum. Süre çıkınca genelde bisiklet sürüyor ya da arkadaşlarıyla maç oynuyor. Ama dışarıda çok fazla küfür edildiğini ve kavga olduğunu söylediği için de bazen endişeleniyorum” (A9, 31, Ev Hanımı).

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte çocukların çevreleri artık sadece fiziksel dünyada sadece nesnelerle sınırlı kalmamaktadır. Dijital ortamlar ve sanal dünya, çocuğun sosyal çevresini genişletirken, onların etkileşim biçimlerini de derinden

değiştirmektedir. Çocuklar dijital cihazlar aracılığıyla hem sanal karakterlerle hem de sanal nesnelerle iletişim kurarak çevrelerinde daha önce hiç var olmayan bir sosyal alan yaratmaktadır. Bu yeni dijital dünya, çocukların paylaşımlarını ve etkileşimlerini daha çok sanal platformlar üzerinden gerçekleştirmelerine olanak tanır. Bu durum çocukluk kavramının geleneksel sınırlarını zorlarken, sosyal ilişkilerin de daha soyut hale gelmesine yol açmaktadır.

“Şimdiki çocuklar sadece telefon tablet gönderilen sizin gibi yaratıcı değiller. Önlerine ne koyarsan onunla vakit geçiriyorlar. Biz kendi oyunlarımızı da kendimiz kurardık, hiç tanımadığımız bir çocuk görsek işte hadi gel, beraber oynayalım derdik. Şimdiki çocuklar kendi aralarında bile oyun oynamakta zorluk çekiyorlar. Oyun kurma becerileri hiç yok zaten” (A3, 35, ev hanımı). Çocuklar fiziksel oyun alanlarından ve yüz yüze etkileşimlerden çok daha fazla zamanlarını dijital ortamda geçirerek burada birbirleriyle etkileşimde bulunmakta, oyunlar oynamakta ve sosyal medyada paylaşımlar yapmaktadırlar. Bu durum çocukların toplumsallaşma süreçlerini yeniden şekillendirir ve paylaşım anlayışları da dijital ortamın kurallarına göre dönüşmektedir.

Katılımcıya yönelttiğimiz ‘Şimdiki çocukların durumu sizce nasıl? Bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?’ sorusuna şu şekilde yanıt verilmiştir:

“Hemen depresyona giriyorlar. Sinirli ve agresifler. Şimdiki çocukların duygusu alınmış gibi eskiden daha şen şakraklardı “(A3, 35, ev hanımı).

Küreselleşmenin etkisiyle insanlığın tarihsel çeşitliliğini ve kültürel zenginliğini barındıran birçok geleneksel yaşam alanı giderek aynılaşmaya ve kaybolmaya yüz tutmuştur. Bu dönüşümün en büyük etkisini ise çocukların toplumsallaştığı ve oyun oynadığı en önemli alanlardan biri olan sokak yaşamı görmüştür. Sokak, çocukların evlerinden sonra en çok zaman geçirdikleri, kültürel kimliklerini keşfettikleri, toplumsal yaşamı gözlemleyip ilk sosyal etkileşimlerini gerçekleştirdikleri bir mekândı. Ancak modernleşmenin ve dijitalleşmenin getirdiği değişimle, sokakların bu rolü giderek azalmakta ve çocukların toplumsallaşma biçimleri de farklılaşmaktadır. Bu kayıp, çocukların sosyal gelişiminde önemli değişimlere yol açarken, aynı zamanda onları geleneksel öğrenme ve keşfetme biçimlerinden uzaklaşmaktadır.

“Çocuğum etrafımdaki çocuklara nazaran daha iyi saygılı bir çocukluk yaşıyor, ama biraz korumacı büyüttüğümüz için biraz çekingen oldular. Maddi imkanları konforu yerinde, her istediği alınıyor, sayısız kahvaltı seçeneği var, hafta da bir defa oyun merkezine götürüyoruz, açık alana doğaya da çıkarmaya çalışıyoruz.

Restorantta yemek kafede tatlı yemek istiyorlar buna da zaman ayırıyoruz. Çocuklarım için topraktan eksik kalmasınlar diye küçük arazimizi herkes inşaat yapın derken ben çocuklarıma minik bir çiftlik yaptım içinde tavuklarımız köpeğimiz var ve ağaç yetiştiriyoruz. Her şeyi yani geçmiş zamanları ve günümüzdeki çocukluğu bir arada yaşıyorlar sizin de söylediğiniz gibi geleneksel dönemin ve modern dönemin sentezi bir çocukluk yaşıyorlar. Sosyal becerileri dijital oyunlar oynamaktan olumsuz etkilenebiliyorlar, büyüklerde çocuklar yeter ki birlikte zaman geçirsin diye bir algı oluşmuş, bunu gerçek oyunlarla ya da dijital oyunlarla yapmaları fark etmiyor yeter ki birlikte oynasınlar algısı var. Kendim üzülerek söylüyorum çocuğum telefon istemezken kuzenleri bir araya gelip telefonda roblox oynadıkları bir gün kızıma telefon verdim git sen de oyna zararlı tehlikeli bir şey görürsen kapat dedim. Çünkü teknoloji mi daha tehlikeli dışlanmış hissetmek mi daha tehlikeli çocuk için, o an karar veremedim. Maalesef dijital oyunlar çocukların oyun, eğlence anlayışlarını çok değiştirdi ve bu yeni oyun algısı ebeveynlerde de çocuklara karşı yeni bakış açıları oluşmasına neden oldu “(A,18, 32, İnşaat Mühendisi).

Çocuk ile yetişkinin doğrudan iletişim ve etkileşim içerisinde bulunduğu yer olan sokak, çocukların doğal çevreyi tüm unsurlarıyla tanımasına da ciddi katkı sağladı. Çocuklar, bitkileri, ağaçları, böcekleri veya eğer varsa hayvanları sokakta görür ve bilirdi. Bugünün çocukları ise ekranda gördüklerini dışarıdaki dünyanın ve gelecekte yaşayacakları hayatın örneği zannediyorlar. Her şeyin kurgu olduğunu, tüm gerçeklerin sanallaştığını fark etmiyorlar (Vatandaş, 2020, s. 928).

Fiziksel sokakta gerçekleşen çocukluk deneyimleri dijitalleşme ile birlikte sanal platformlara taşınmış, çocuklar artık ‘dijital sokaklarda’ oyun oynuyor, etkileşime giriyor ve toplumsal kimliklerini inşa ediyor. Ancak dijital sokaklar, fiziksel sokaklarda olduğu gibi doğal sosyal bağları, birebir etkileşimi ve yerel kültürel bağları taşıyamamaktadır.

“Çocuklar arasında internet, telefon, tablet kullanımı yüz yüze iletişimleri. Olumsuz etkiliyor, Çocuklar bir araya gelmek için birbirlerine ihtiyaç duymuyor ve. Oyunlarını internet üzerinden telefon. Ve kontrolsüz kullanırlarsa yanlış arkadaşlıklar edinmelerinden çekinirim. Bu da bizi tedirgin eden bir durum” (A4, 30, Ev Hanımı).

Medyada erişilebilirlik oranlarının artması ve eşitlenmesiyle birlikte iletişim ve bilgi teknolojilerini daha sıklıkla kullanan çocuk(luk) ve yetişkin(lik) kategorileri iç içe geçebilmekte hatta birbirinin yerini alabilmektedir. Bunun birçok nedeni vardır. İlk olarak şirket ve tüketim piyasaları iki yaş devresini birbirine yaklaştırarak birbirinin içlerinde tanımlayarak kar oranlarını artırmak istemektedir. Örneğin çocuğun doğum günü ve anneler/babalar günü vesilesiyle gerek çocuk gerekse yetişkin tüketici-birey olmak bakımından ortak özellikler taşıyabilmektedir. İkinci olarak yetişkinin çocuğuyla ‘arkadaş gibi’ olması şeklinde bir imge söz konusudur ki, bu imgeye göre günümüzün çocukları

akıllıdır, çabuk olgunlaşmaktadır ve demokratik ortamın gereği hızlı biçimlenmektedir ve bu nedenle çocuk, yani anne, baba, akraba, komşu ve yetişkinle pek ala aynı düzeyde iletişim kurabilir, aynı dili kullanabilir, aynı ortamları paylaşabilir (İnal, 2015, s. 32).

“20 yılda çok şey değişti, toplumun ahlakını yok edecek TikTok gibi bir sürü uygulama çıktı, istersen böyle yazma ama maalesef kötü uygulamalarla ahlaksız utanma duygusundan yoksun, büyüklere saygı duymayan, çekinmeyen özgürlük adı altında çok yanlış yollara düşen insanlar var artık. Geçen gün bir TV programında escortluk denilen işi yapan bir kadın gurur duyar gibi anlattı kendini, program sunucusu da destekler gibi yanında oldu övgüler yağdırdı, bu işe başlayan arkadaşları ile ortak yanı olarak aileleriyle aralarında problemler olduğunu söylüyordu. Bu duruma çok üzüldüm, bu kızın çocukluk temelleri sağlam olsaydı belki de bugün bu işi yapmayacaktı. Tabi işin diğer boyutu da bunun çocukların izleyebileceği düşünülmeden televizyonda yayınlanması ve normal bir durum gibi gösterilmesi oldu. Sanırım bu durumu normalleştirme, topluma kabul ettirme diyorsunuz siz. Tam da bunu yapıyorlar. Çok çok etkiledi, teknoloji bağımlılığı oluştu” (A19,40,Ev hanımı).

Katılımcı, dijital çağda yaşayan bir ebeveyn olarak, teknolojinin bağımlılıklarından çocuklarını korumakta zorlandığını belirtmekte ve bunun değişen toplumsal yapıdaki değişen çocukluk pratikleri ile ilgisi açıkça görülmektedir.

Sosyal medyanın çocukluk üzerindeki etkisi, teknolojinin hızla yaygınlaşması ve erişim kolaylığıyla daha belirgin hale gelmiştir. Bu durum hem olumlu hem de olumsuz sonuçları beraberinde getirirken, özellikle Tik Tok gibi uygulamaların çocukların sosyal ve ahlaki gelişimleri üzerinde etkileri tartışma konusu olmuştur. Çocuklar sosyal medyada karşılaştıkları içeriklerden kolayca etkilenebilmekte ve bu durum, onların gerçeklik algısını, değer yargılarını ve davranış biçimlerini şekillendirebilmektedir. Ebeveynlerin kontrolü dışında maruz kalınan bu içerikler, çocuklarda ahlaki değerlerin zayıflamasına ve olumsuz davranış kalıplarının benimsenmesine yol açabilmektedir. Özellikle Pandemi döneminde dijital cihazlarla geçirilen sürenin artması ve sınırsız internet erişimi, çocukların teknoloji bağımlılığı geliştirmelerine ve sosyal medyada daha fazla vakit geçirmelerine neden olmuştur. Bu durum hem çocukların sosyal bağlarını hem de duygusal gelişimlerini olumsuz yönde etkileyerek daha izole ve bireysel bir yaşam tarzına teşvik etmiştir. Dolayısıyla sosyal medya platformlarının bilinçli kullanımı ve çocuklara yönelik uygun içeriklerin seçimi, ailelerin ve eğitimcilerin üzerinde durması gereken kritik bir sorumluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Oyunları bile telefondan oynayabiliyorlar birlikte o yüzden birbirlerine ihtiyaç duymuyorlar. Bir araya gelmiyorlar. Kardeşlerimle birbirimize gideceğimiz zaman evde kalmak istiyorlar. Hiç kuzenleriyle oyun oynama hevesleri yok.

Bazen ayıp olacak diye zorla götürüyoruz ama çoğunlukla özellikle büyük çocuğum evde kalmayı tercih ediyor. Yanımda getirdiğimde de sürekli tableten arkadaşları ile çevrimiçi görüşüyor, iletişim kuruyor, oyun oynuyor bu sefer. Kardeşlerim bu durumdan rahatsız oluyorlar. Fazla rahat olduğu konusunda çocuğumu uyarıyorlar. Bana da çok yüz veriyorsun, sonra engel olamayacaksın diye kızıyorlar. Çocuklar bunlara şahit oldukça iyice soğuyorlar. Onlar sürekli evde kalmak istiyorlar. Özellikle büyüklerin olduğu yerlere gelmek istemiyorlar yani eleştirilmemek için canım. Çocuklarla da zaten telefonda ve tableten iletişim kurabildikleri için bir araya gelme hevesleri, heyecanları yok yani. Bu arada karne gününde çocuğumu öğretmeni. Not yazmıştı. Tatilde oyun oynama bol bol ders çalış diye. Çok üzülmüştüm. Çocuğun fen lisesinde okuyor. Ama maalesef şimdiki çocukların öğretmenlerinin söyledikleri de pek geçerli olmuyor. Onlara göre biz onları sadece eleştiriyoruz. Bir şey bildiğimiz yok. En sık tekrar ettikleri cümleler bunlar” (A5,38, Ev Hanımı).

Dijital çağda ebeveyn olmak, yalnızca teknolojik araçları çocukların kullanımına sunmakla sınırlı bir sorumluluk değildir; aynı zamanda bu araçların bilinçli ve kontrollü bir şekilde kullanımını sağlamak, çocukların dijital beceriler geliştirmesine rehberlik etmek ve dijital dünyanın risklerinden koruma görevini de içerir. Bu bağlamda ebeveynlerin, çocuklarına eleştirel dijital okuryazarlık kazandırması, ekran süresi yönetimi yapabilmesi ve çevrimiçi güvenlik konularında bilgi sahibi olması büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, dijital ortamlarda çocukların karşılaşabileceği siber zorbalık, mahremiyet ihlali ve yanlış bilgilendirme gibi risklere karşı önleyici adımlar atılmalıdır.

“Biliyor musun evimize sabit internet pandemide online eğitim sürecine katılmak için bağladık. Çocukları internetten korumaya çalışıyorduk, mesafeyi o zamana kadar iyi koruduğumuzu düşünüyorum, sonrasında sınırsız internet ve masa başında teknolojiye erişim kolaylığı çocukları etkisi altına aldı ve maalesef hala da devam ediyor” (A19,40,Ev hanımı).

“Çocuk benim için çokook çok kıymetli, ben çocukluk görmedim çocuklarım ve torunlarım elimizdeki imkânlarla en güzel çocukluğu yaşasınlar istedim. Çocuk yaşta evlendim çocuklarımla beraber büyüdüm, arkadaş gibi olduk. Hayatım zorluklarla geçti, çocukluk yaşamadım, annem de babam vefat edince zorlandı biz de elimizden geleni yaptık, ben de küçük yaşta evlere temizliğe giderdim. Ev, geçim derdi oyun oynamaya arkadaşlık yapmaya zaman bırakmadı” (A13,69, Emekli Ev Hanımı).

Katılımcının bu ifadesi, çocukluk deneyimlerinin yalnızca zamana değil, toplumsal sınıfa, cinsiyete ve kültürel koşullara göre de değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Erken yaşta evlendirilen, çalışma yaşamına çocuk yaşta dahil edilen bireylerin çocukluk deneyimleri oyun ve eğlence yerine sorumluluk ve geçim kaygısı etrafında şekillenmiştir. Bireyin yaşayamadığı çocukluğu, sonraki kuşaklara yaşatma arzusu da dikkat çekmektedir. Bu durum, oyun algısının yalnızca nesnel bir aktivite değil, geçmişi telafi etme metodu olarak da anlamlıdır. Dolayısıyla oyun, bir döneme ait

çocukluk pratiklerini temsil etmekle kalmaz; aynı zamanda toplumsal bellek, sınıfsal eşitsizlik ve kuşaklar arası aktarımın da taşıyıcısı olarak değerlendirilebilir.

4.3.3. Tüketim Kültürünün Ana Öznesi Olarak Çocuk

Tüketim, kişilerin ihtiyaçlarını, isteklerini karşılamak amacıyla üretilmiş olan ürün ve hizmetlerin kullanılmasıdır (Kılınç, 2018, s. 8). Tüketim kavramı da diğer birçok kavram gibi modernleşmenin etkisiyle değişme göstermektedir. Bu başlık altında ele alınacak konular; tüketim kavramının toplumsal değişme ile birlikte nasıl değiştiği ve çocuk(luk) kavramı ile nasıl bir etkileşiminin olduğudur.

Genel anlamda doğduğunda birçok bilgidен yoksun olan insanın, yavaş yavaş özünden haberdar olmasını sağlayan, onu bilgili bir birey haline getiren ve bireyin kültürel ritüelleri öğrenmesini sağlayan bir süreç olan sosyalleşme (Giddens, 1989'dan akt: Gülerarslan, 2011, s. 130), bireyin toplumsal duruşunun davranış, kural, norm ve bir dizi değer standartlarıyla şekillenmesi anlamına gelmektedir. Başka bir takım alanlarda olduğu gibi bireyin tüketici olarak sosyalizasyonu da çocuklukta ortaya çıkmaktadır. Çocuğun tüketici olarak sosyalleşmesi için gerekli olan bilgi ve beceriler bu dönemde kazanılır. Ebeveynlerini alışveriş tutumlarını yıllarca doğrudan veya dolaylı olarak gözlemleyen çocuklar, bu gözlemleri sonucunda anne babalarının tüketim davranışlarını edinmektedir (Kaur ve Singh 2006'dan akt: Gülerarslan, 2011, s. 130).

Günümüzde yeni bir kimliğe dönüşen tüketim, yeni kavramlar doğurmuştur: "tüketim kültürü, tüketim toplumu..." 1980'lerden günümüze kadar bu kavramların sıkça kullanıldığı görülmektedir. Baudrillard, tüketim toplumu açıklamalarını şöyle yapmaktadır: "Tüketimin konuşulduğu toplum, tüketimin öğretildiği toplum, tüketime toplumsal bir biçimde alıştırma toplumdur; yeni üretim güçlerinin ortaya çıkması ile yeni ve özgül bir toplumsallaşma tarzı." (Baudrillard, 1997'den akt: Kılınç, 2018, s. 24).

Günümüzde medya araçlarına erişimin artmasıyla birlikte, çocukluk ve yetişkinlik arasındaki sınırlar giderek belirsizleşmektedir. Bunun temel nedeni, tüketim odaklı piyasa dinamiklerinin çocukları erken yaşta tüketici kimliğine dahil etme çabasıdır. Doğum günü, anneler günü, babalar günü gibi özel günler çocuklar ve yetişkinler için ortak tüketim pratikleri yaratmakta; bu durum her iki grubun da benzer tüketim alışkanlıkları edinmesine neden olmaktadır. Öte yandan çocuğun yetişkinle arkadaş gibi konumlandırıldığı aile yapılarında çocuklar erken yaşta olgun bireyler olarak kabul

edilmekte, bu da çocuk ile yetişkin arasında dil, iletişim, sosyal ortamlar açısından benzeşmeyi beraberinde getirmektedir. Bu gelişmeler çocukluğun toplumsal konumunu dönüştürmekte ve geleneksel çocuk- yetişkin ayrımını sorgulanabilir duruma getirmektedir (İnal, 2015, s. 32).

Televizyonun çocuklar üzerindeki etkisi, onların eleştirel düşünme becerilerinin henüz gelişmemiş olması nedeniyle oldukça güçlüdür. Ekranın sürekli değişen ve çocuklara hitap eden eğlenceli, ilgi çekici içerik yapısı, çocukların içeriklere daha hızlı kapılmalarına yol açar. Ancak televizyon, çocuklara yönelik bir süzgeç mekanizması olmadan her türlü içeriği aynı şekilde sunar. Bu nedenle çocuklar yaşlarına uygun olmayan şiddet, cinsellik veya korku dolu sahnelerle tanıklık ederek, aslında yetişkinlikte karşılaşmaları gereken bilgi ve deneyimlerle erken yaşta yüzleşirler. Bu durum, çocukluk kavramını dönüştürerek, yaşlarına uygun olmayan bir olgunluk yüklenmiş ‘yetişkin-çocuklar’ modelini ortaya çıkarır. Televizyonun kolay ulaşılabilirliği ve anlaşılması, çocukların ekran başında uzun saatler geçirmelerine olanak tanır. Bu durum, televizyonu bir eğlence aracı olmaktan çıkarır ve aynı zamanda çocukların tüketim kültürüne dâhil edildiği bir platform haline getirir. Örneğin genç görünmenin önemini vurgulandığı bir programda, bir annenin fenomen kızıyla verdiği pozlar, güzellik algısını pazarlamak için kullanılır. ‘Hangisi anne, hangisi kız belli değil’ yorumları üzerinden bu durum, kadının kullandığı ürünlere talep oluşturur; ancak bu yalnızca ürünlerin değil, aynı zamanda tüketim odaklı bir yaşam biçiminin ve estetik değerlerin de pazarlanması anlamına gelir. Böylelikle çocukluk, riskler düşünülmeden tüketim sisteminin bir parçası haline gelir ve bu kavram gençlik ve yetişkinlikle iç içe geçerek, yeni bir anlam kazanır. Çizgi film kanallarıyla çocuklara, haber kanallarıyla yetişkinlere hitap eden televizyon, aslında her iki kesimi de aynı mekanizmaya bağlı kılar.

Reklamlar yalnızca ürünleri değil, bir yaşam tarzını ve değer sistemini de bireylere aktarır. Bir başka örnek ise televizyon kanallarında sıklıkla yayınlanan oyuncak reklamları, çocukların tüketim alışkanlıklarını nasıl şekillendirdiğini açıkça gösterir. Bir çizgi film arasında verilen oyuncak reklamında, bir çocuğun yeni bir oyuncakla oynarken ne kadar mutlu olduğu gösterilir. Reklamın son sahnesinde ise çocuk , ‘bu oyuncak herkesin olmalı!’ gibi bir ifade ile seslenir. Bu tür reklamlar çocukların mutluluk ve sahip olma arasında bir bağ kurmalarına neden olur. Reklamın etkisiyle bu oyuncağa sahip olmayan çocuklar kendilerini yetersiz ve eksik hissedebilirken, sahip olan çocukla

arkadaş çevrelerinde statü kazanabilirler. Böylece oyuncak yalnızca bir eğlence aracı olmaktan çıkar; aynı zamanda çocuklar arasında bir statü göstergesi haline gelir.

Reklam, yalnızca bir ürünü değil, aynı zamanda mutluluğun ve kabul görmenin materyal sahiplik üzerinden elde edilebileceği fikrini de pazarlamış olur. Bu tarz örnekler televizyonun çocukları yalnızca tüketici haline getirmekle kalmayıp, onların değer algısını nasıl dönüştürdüğünü de açıkça ortaya koymaktadır. Sonuç itibariyle, televizyonun çocukluk kavramını dönüştürerek, çocukları erken yaşta birer tüketici ve sosyal değerlerin taşıyıcısı haline getirdiği gözlemlenmektedir. Bu süreç, çocukluğu yalnızca bir gelişim dönemi olmaktan çıkarır ve modern tüketim toplumunun inşa ettiği karmaşık bir yapıya dönüştürür.

Katılımcıya çocuğunun nasıl bir çocukluk geçirdiği, nelerden zevk aldığı temalı bir soru yönelttiğimizde, günümüzde çocukların da akranlarında gördükleri her şeyi isteyerek tat almanın ötesinde, sahip olma arzusuyla nesneleri tüketme eğiliminde oldukları anlamını taşıyan şu yanıtı vermektedir:

“Biz çocukken misketle oynardık, topla oynardık, yemeğimizi yanımıza alır akşam ezanına kadar eve dönmezdik, çocuklarımız ise telefon başında evde vakit geçiriyorlar, yeğenlerimin durumu daha kötü, ücretli oyun alanlarına gitmeyi seviyorlar, her gün market için, kafede arkadaşlarıyla bilgisayar oyunları oynamak için can atıyorlar. Geçen tıraş olmak için berber önerdim çok pahalı oraya gitmeyelim dedi ama kafede oyun oynayıp oyun alanlarında gezerken mislince para harcamak gözlerine gelmiyor.” (A25, 38, Matematik Öğretmeni) Bu ifade, tüketim toplumunun çocukların gündelik yaşam pratiklerine nasıl sirayet ettiğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Katılımcının da belirttiği üzere, önceki kuşaklarda çocukluk daha çok doğaçlama oyunlar ve maliyetsiz eğlencelerle(örneğin misket oynamak) şekillenmişken, günümüz çocukları için eğlence kavramı artık büyük oranda ticarileşmiş mekânlara ve dijital deneyimlere bağımlı hale gelmiştir. Bu durum Jean Baudrillard’ın(2003) ‘tüketim toplumu’ kavramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, çocukların sadece tüketimin hedef kitlesi değil, aynı zamanda tüketim üzerinden kimliklerini inşa eden bireyler haline geldiklerini göstermektedir.

Katılımcının berber önerisini pahalı bulup reddetmesi fakat aynı çocukların oyun alanları, kafeler ve dijital oyunlar için yüksek meblağları sorgulamadan harcaması; tüketim tercihlerinin artık ihtiyaçtan çok haz, prestij ve aidiyet duygularıyla belirlendiğine işaret etmektedir. Bu durum, Zygmunt Bauman’ın (2010) ‘haz odaklı birey’ tanımına da karşılık gelmektedir. Çocuklar için tüketim nesneleri yalnızca işlevsel değil; sosyal etkileşim, görünürlük ve statü göstergesi haline gelmiştir.

Bu örnek, tüketim toplumunun çocukluk deneyimini nasıl yeniden biçimlendirdiğini ve çocukların eğlence anlayışlarının ekonomik farkındalıklarının ve harcama alışkanlıklarının kültürel olarak nasıl dönüştüğünü gözler önüne sermektedir.

Endüstrileşme ve tüketim kültürü, çocuk oyun ve oyuncaklarını da şekillendirmektedir. Bu şekillendirmenin kapitalizm, sanayileşme, kentleşme, teknolojik ilerlemeler, tüketim kültürü ve küreselleşme ile yakından ilgili olduğu düşünülmektedir.

Katılımcıya yönelttiğimiz ‘Boş zamanlarınızda ailecek gideceğiniz yerlere veya yapacağınız aktivitelere nasıl karar verirsiniz, çocuğunuza göre mi belirlersiniz ?’ sorumuza, tüketime çocuğun yön verdiği şu yanıtı vermiştir:

“Alışveriş yapmayı seviyoruz, ortak karar veriyoruz. Ben genellikle deterjanların olduğu kısımlarda vakit geçiriyorum. Çocuklar oyun alanlarında vakit geçirmeyi seviyorlar. Yeni çıkan bütün oyuncakları istiyorlar, babaları ikiletmiyor, evde almadık ne telefon kaldı, ne tablet ne de oyun konsolu.” (A4, 35, Ev Hanımı) Çocuklar tüketim toplumunun merkezinde bulunmaktadır. Gençlerin ve küçük çocuk tüketicilerin eskisinden daha fazla ekonomiye dâhil olduğunu belirten Ritzer (2011), tüketimle ilgili aile kararlarında çocukların büyük rol oynadığını ifade etmektedir. Ellen Goodman’ın “Piyasa, çocukları kısa pantolonlu tüketicilere dönüştürdü” sözü bu durumu çok güzel ifade etmektedir. Modern öncesi dönemde gücü nispetinde üretim faaliyetleri içerisinde yer alan çocuk, modern kapitalizmle birlikte tüketici özne olarak kurgulanmıştır. Böylece tüketici kimliğine sahip olan çocuklar, kapitalizmin kendisini örgütlediği hedef kitle haline gelmiştir (Gürhan, 2018, s. 706).

Katılımcıya yönelttiğimiz tüketim temalı sorumuza şu şekilde yanıt vermiştir:

“Maddi imkanları konforu yerinde, her istediği alınıyor, sayısız kahvaltı seçeneği var, hafta da bir defa oyun merkezine götürüyoruz, açık alana doğaya da çıkarmaya çalışıyoruz. Restoranda yemek kafede tatlı yemek istiyorlar buna da zaman ayırıyoruz. ‘(A22, 32, İnşaat Mühendisi).

“Çocuklarım gezmekten hoşlanıyorlar, çocuğum evdeki harcamalarda söz sahibidir. İhtiyaç önemlidir tabii ki ama nadiren de olsa fuzuli isteklerini alırım. Arkadaşlarında her gördüğünü istiyor. Barbie, Kuromi gibi karakterlerin giysisinden okul eşyalarına kadar her şeyini istiyor. Hepsini olmasa da kendini kötü hissetmesin diye kısmen istediklerini alırım.” (A6, 35, Ev hanımı) Katılımcının çocuğu için kullandığı ‘arkadaşlarında her gördüğünü istiyor’ cümlesi, çocuğun harcamalarda söz sahibi olduğunu ve gösterişçi toplumda tüketimin bir rekabet aracına dönüştüğünü göstermektedir.

Çocuklara yönelik pazar gittikçe büyümekte ve çocukların ekonomideki itici gücü ile doğru orantılı olarak çocuklara yönelik üretilen ürün veya hizmetlerde, çocukları hedefleyen pazarda büyük bir artış gözlemlenmektedir. Yalnızca çocuklara yönelik ürün üreten pazarlar dikkat çekmektedir. Oyuncak süpermarketleri, alışveriş merkezlerindeki oyun ve eğlence alanları, eğlence merkezleri, sinema endüstrisi ürünleri, temizlik ürünleri, (karakterli çocuk diş macunları, diş fırçaları, şampuan, krem vb.), sakız, çikolata, çikolatalı kahvaltılık gevrekler, örümcek adam ya da Barbie gibi karakterlerin yer aldığı meyveli süt vb. gibi ürünlerin yanında hazır gıda işletmelerinin çocuk menüleri de çocukların önemli bir tüketici hedef kitle olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır (Gülerarslan, 2011, s. 127).

“Babaları vefat ettiğinden beri özellikle kırmamaya, üzmemeye gayret ediyorum. Oğlum kendisini okula bıraktığım arabayı beğenmiyor değiştirmemi istiyor, sınavını kazanması karşılığında söz verdim bakacaz artık. Ev zaten çocukların “hijyeni için ve oyun parkının olduğu bir siteyi tercih ettik. Hayatımızı çocukların iyi olması için yapabileceklerimize adıyoruz. Ben yine şanslıyım imkânım var, imkân olmayan çocukların gözü kalıyor. Malum şimdiki nesil ne kadar kullanırım diye değil ne kadar hava atarım diye isteklerini dayatıyor, olan gariban çocuklarına oluyor” (A15, 40, Ev Hanımı) .

Günümüzde çocuk merkezli yaşam anlayışı, yalnızca ailelerin tüketim tercihlerinde değil, aynı zamanda yaşam alanlarının seçiminde de belirleyici olmaktadır. Aileler çocuklarının güvenliği, mutluluğu, eğitimi gibi ihtiyaçlarını önceliklendirerek güvenli siteler gibi kontrollü yaşam alanlarını tercih etmektedir. Özellikle konut reklamlarında, güvenlik vurgusu için ‘çocuklar için ideal yaşam alanı’ imgesi öne çıkarılmakta ve çocuklar kentsel mekânın hem üretiminde hem tüketiminde merkezi bir aktör olarak konumlandırılmaktadır. Bu durum, çocukların kent planlaması ve pazarlama stratejilerinde nasıl kilit bir rol üstlendiklerini göstermektedir. Birçok inşaat firması, reklamlarında çocukları merkeze alarak, kendi yaşam alanlarının çocuklar için en uygun ortamlar olduğunu iddia etmekte ve bu doğrultuda pazarlama stratejileri geliştirmektedir (Gürhan, 2018, s. 707).

“Biliyor musun evimize sabit internet pandemide online eğitim sürecine katılmak için bağladık. Çocukları internetten korumaya çalışıyorduk, mesafeyi o zamana kadar iyi koruduğumuzu düşünüyorum, sonrasında sınırsız internet ve masa başında teknolojiye erişim kolaylığı çocukları etkisi altına aldı ve maalesef hala da devam ediyor. Engellemeye çalışınca ders için ödev için araştırmaya yapıyoruz diyorlar. Ders deyince akan sular duruyor. Şimdi artık okul yetmiyor, özel eğitim kursları, rehberlikçilerin yerine eğitim koçları falan gelmiş, kurs çocuğa bu konuda organizasyon yapıyor. Ancak geçmişte okullarda rehber öğretmenler vardı

yeterli oluyordu, şimdi yaşam koçu ekstra maliyet sebebi. Özellikle çocuğu ders çalışmayan aileler bir ümit diye bu yaşam koçlarına sığınıyorlar. Komşumun kızı, yeğenim vs örneği çok. Pandemide online destek alıyordular ” (A15, 40, Ev Hanımı).

Katılımcı görüşlerinde okulda ‘yaşam koçu’ bulunmasına yönelik ifadeler, eğitimin yalnızca akademik bilgi aktarımı olmaktan çıkarak daha çok bireysel gelişim, duygusal rehberlik ve performans odaklı yönlendirmeye dönüştüğünü göstermektedir. Bu dönüşüm neoliberal politikaların ve tüketim toplumu dinamiklerinin eğitim alanına nasıl sirayet ettiğinin bir göstergesidir.

Günümüzde hem bireysel gelişim açısından hem de sosyal gelişim açısından eğitimin çok önemli olduğu düşünülmektedir. Çocukların da ilgisini yeterli düzeyde çekebilmek için; oyun ve oyuncak piyasasının ve eğlencenin bir arada olduğu mekânlar, eğitim, öğretim ve oyuncak sektörünün bir arada olduğu mekânlar, öğrenci merkezleri ortaya çıkmıştır. Çocukların eğitime özel önem verilmesi, gelecekte yaşayacakları hayatın bugünkü eğitim alanındaki çabalarına bağlı kılınması neticesinde özel okul piyasasında son yıllarda görülen en büyük yükseliş görülmeye başlamış ve bu durum eğitim alanında ciddi bir rekabeti de beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda bireyselleşen eğitim yaklaşımları, kariyer planlaması ve hedef belirleme süreçlerini eğitim sisteminin bir parçası haline getirmiştir.

Öğrencilerin çalışma dönemlerinde stres ve zaman yönetimi ile başa çıkabilmeleri için refah ve psikolojik destek hizmetleri, popüler adıyla ifade edecek olursak ‘öğrenci koçlukları’ çok önem kazanmıştır. Doğru çalışma metotları uygulayabilmek, kendi yeteneklerine uygun mesleklere yönelebilmek için geçmişte ‘rehberlik servislerinin’ verdiği hizmeti günümüzde özelleştirerek ‘öğrenci koçları’ vermektedir. Bu hizmetler, öğrencilerin güçlü yönlerini keşfetmelerine, kendi yeteneklerinin farkında olmalarına, zayıf yönlerini geliştirmelerine ve hem toplumsal hem kişisel anlamda gelişim sağlamalarına, öğrencilere güven duygusu aşılamaya yardımcı olmak amacıyla öğrenci koçluğu gibi uygulamaların yaygınlaşmasını sağlamıştır. Ancak bu tür hizmetlerin maliyeti yüksek olmakta, ekonomik yetersizliklerden dolayı her öğrenciye sağlanamamakta bu şekilde toplumsal eşitsizlikler sınıflar arası fark daha da büyümektedir.

Neoliberal dönemde kapitalizm için en büyük hedeflerden biri her tür tüketici siyasinin realize edildiği boş zamanı ele geçirerek, maksatlı kullanıma açmak ve bu yolda

yeni bir boş zaman etiği (ideoloji, değer, kanaat vs.) yaratmaktır. Tüketiciliğin bir yaşam biçimine dönüştürülmesiyle, marka ve sembollerin peşinden koşan tüketici bir bilinç/birey de inşa edilmiş olmaktadır. Kapitalizm, hegemonik bir iktidar aracı olduğundan bu konumunu sürdürecektir ideolojiyi farklı kanallardan kitlelere benimsetmeye diğer bir ifadeyle boş zamanı kolonize etmeye büyük çaba sarf eder (Öztürk, 2012, s. 624).

Kapitalizmin boş zamanı kolonize etme çabası, değişen çocukluk pratiklerinde de açıkça görülmektedir. Geçmişte çocuklar boş zamanlarını sokak oyunları, doğal çevreyle etkileşim veya yaratıcı faaliyetlerle geçirirken, günümüzde bu zamanın büyük bir kısmı tüketim odaklı etkinliklere ve dijital platformlara yönelmiştir. Kapitalizmin sunduğu ‘yeni boş zaman etiği’ çocukların dijital oyunlar, sosyal medya içerikleri ve alışveriş merkezi gibi tüketimi teşvik eden alanlarda vakit geçirmelerini normalleştirmiştir.

Kapitalist sistem içinde boş zaman, artık yalnızca dinlenme ya da sosyalleşme alanı değil; tüketimin yeniden üretildiği karlı bir araç olarak değerlendirilmektedir. Bu dönüşümün somutlaştığı en belirgin mekânlar ise alışveriş merkezleri, eğlence alanları ve tematik parklar gibi yapılandırılmış tüketim alanlarıdır. Özellikle çocuklara yönelik oyun merkezleri, sirk/lunaparkları hem güvenli hem de cazip bir biçimde tasarlanarak tüketim sürecinin içine entegre edilmiştir. Bu durum oyun alanlarının ticarileştiğini ve her çocuğun bu hizmete erişiminin, tüketimle kurulan ilişkiye bağlı hale geldiğini göstermektedir. Günümüzde boş zaman faaliyetleri, sosyal ve kültürel alanların içeriğini de şekillendirerek bireyleri tüketim odaklı davranışlara yönlendirmektedir. Bu bağlamda eğlence mekânları, bireylerin farklı yaş ve ilgi gruplarına hitap edecek şekilde çeşitlenmekte; sinema, tiyatro gibi kültürel alanların yanı sıra sadece çocuklara hitap eden eğlence merkezleri de tüketim kültürünün bir parçası olarak konumlanmaktadır (Rojek, 2006’dan akt: Yalçınkaya, 2015, s. 88).

“Uygunsak boş zamanlarımızı çocuğa göre ayarlıyoruz. Genelde hafta sonu AVM ye gitmek istiyorlar, küçüğü tırıla ve trene binmek istiyor büyüğü bütün oyuncakları kullanmak istiyor, masraflı oluyor her zaman müsaitte olamıyoruz o yüzden fırsat buldukça götürüyoruz. İmkânlarımız olduğu için hafta sonu kursa da götürüyorum çocuğumu, o yüzden hem bizim hem de çocukların boş olduğu zamana denk getirmek gerekiyor aktiviteleri” (A16, 40, Memur).

Ailesinden yeterli destek alamayan ya da özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklarla bu imkânlardan yararlanabilen çocuklar arasında zamanla belirgin sınıfsal farklılıklar oluşmaktadır. Bu durum, toplumsal eşitsizliği daha da görünür hale getirmiştir. Eğitimin yalnızca bireylerin değil, toplumların geleceğini şekillendiren bir araç olduğu göz önüne

alındığında fırsat eşitliği sağlamak için daha kapsayıcı ve adil yaklaşımların benimsenmesi gerekliliği giderek daha önemli hale gelmektedir. Eğitimin toplumların geleceğini şekillendiren bir araç olduğu düşünüldüğünde, fırsat eşitliği sağlamak için evrensel çocukluk anlayışına yönelmek fikri ortaya çıkabilir; ancak insanın kültürel bir varlık olması, toplumların kendilerine özgü eğitim sistemleri ve kültürel değerleriyle kendi ihtiyaçlarına uygun bireyler yetiştirmelerine neden olur. Bu da evrensel bir çocukluk kavramını tartışmalı hale getirir.

“Şu anki çocuklarda imkân ve ortam çok iyi olsa da işin aslı çocuklar imkânlarına nazaran bocalıyor gibiler. İmkân ve ortam bilincini çocuklara aşılacak gerektiğini düşünüyorum, bunun bilincinde olan anne ve babalar da az. Mesela üst sınıf birinin çocuğu şımarık, baba parasına güvenen biri olarak düşünülür; çobanın çocuğu parasız pulsuz o da çoban olarak düşünülür, hâlbuki ikisi de imkânlarının bilincinde olarak çaba sarf ederse o anki pozisyonunu avantaja çevirebilirler. Ailelerin de bunu aşılama gerektiriyor, sürekli başarıya hırsıyla çocuğa gaz verirsiniz başka bir şey görmez ve düşünmez, sonuçta da ya başarılı olup kendi ile övünür ve başaramayanları küçümser ya da başarısız olup bunun utancıyla kendi kabuğuna çekilir toplumdaki uzaklaşır yalnızlaşır” (A18, 32, İnşaat Mühendisi).

Çocuklar, oyun ve hayal gücü ile geçen bir çocukluk yerine, başarı odaklı bir hayata adapte olmaya zorlanır. Bununla birlikte, çocukluğun yok olmasında savaşlar ve göçlerin de etkisi göz ardı edilemez. Zor koşullar altında çalışmak zorunda kalan, eğitimden mahrum bırakılan ve psikolojik travmalar yaşayan çocuklar, erken yaşta yetişkinliğin yükleriyle yüzleşir. Televizyonun ve medyanın etkisiyle şekillenen tüketim odaklı yaşam biçimi, bu zor koşullarla birleştiğinde, çocukluk deneyimi hızla kaybolur ve yerini sorumluluklarla dolu bir yaşam alır. Yani modern toplumlarda çocukluk, hem medya ve tüketim kültürü hem de savaşlar, göçler ve sosyal baskılar nedeniyle dönüşüme uğramaktadır. Bu dönüşüm çocukların masumiyetlerini yitirmelerine ve çocukluk kavramının giderek silikleşmesine yol açmaktadır.

Televizyonun yanı sıra, dijitalleşmenin getirdiği sosyal medya ve çevrimiçi platformlar da çocukluk kavramını hızla değiştirmektedir. Çocuklar sosyal medyada bireysel kimliklerini şekillendirmek ve sosyal onay almak için yetişkinlere özgü davranışlar sergilemeye teşvik edilmektedir. Bu durum onların gerçek dünyadan koparak sanal bir dünyada ‘sahte bir yetişkinlik’ deneyimi yaşamalarına neden olmaktadır. Bir diğer konu da gelişmekte olan ülkelerde çocukların ekonomik zorluklar nedeniyle erken yaşta çalışmak zorunda bırakılmaları konusudur. Özellikle savaş bölgelerinde veya göç

yollarında bulunan çocuklar, eğitimden uzaklaşarak ağır yüklerin altına girmektedirler. Bu durum yalnızca bireysel travmalar değil, aynı zamanda toplumların geleceğinde derin eşitsizliklere yol açmaktadır. Günümüzde çocuklar iş gücü piyasasından uzaklaşarak tüketim toplumunun öznesi haline gelmektedirler. Toplumsal değişimin, tüketim kavramının değişmesi ve çocukluk algısının değişmesinden, çocukluk pratiklerinin dönüşmesinden etkilendiğini görmekteyiz.

Katılımcıların görüşleri ışığında vardığımız sonuç, tüketim kültürünün merkezine yerleşen çocuk, artık yalnızca aile içindeki bir birey değil, aynı zamanda ekonomik piyasaların doğrudan hedef aldığı bir tüketici profiline dönüşmüştür. Reklam ve pazarlama stratejilerinin çocuklara yönelmesi, çocukların sadece bireysel tüketiciler değil, aynı zamanda ailelerin tüketim tercihlerinde belirleyici bir aktör olmalarına da yol açmıştır. Böylelikle çocukluğun doğal bir gelişim evresi olmaktan çıkarak, tüketim odaklı bir kimliğe dönüştürülmesi söz konusu olmaktadır. Özellikle Disneyland gibi temalı eğlence parkları, lunaparklar ve alışveriş merkezlerindeki çocuk oyun alanları gibi yapılar, çocukların boş zaman faaliyetlerinin de birer tüketim etkinliğine dönüşmesine zemin hazırlamaktadır.

Bu tür mekânlar çocukların mutluluk, eğlence ve başarı gibi kavramlarla ilişkilendirilerek tüketim pratiklerine yönlendirildiği yeni sosyal alanlar haline gelmiştir. Çocuğun mutluluğu, sağlığı ve gelişimi, artık büyük ölçüde tüketim hizmetleri üzerinden tanımlanmaktadır. Böylelikle çocukluk deneyimleri bireyselleşmiş, ticarileşmiş ve küresel tüketim kültürünün içine çekilmiştir. Bu çalışma çocukların tüketim kültüründeki rolünü ve çocukluk pratiklerindeki dönüşümü ortaya çıkarmayı ve toplumsal değişimin çocukluk algısına nasıl yansıdığının anlaşılmasını sağlamayı amaçlamaktadır.

4.4. Risk Kültüründe Çocuk Olmak; Kentteki Çocuğun Değişen Konumu

Günümüzde tüm toplumsal kurumları etkisi altına alan küresel gelişmeler, bireyselleştirici ve parçalayıcı bir süreci beraberinde getirmiştir. Bu süreçte ortaya çıkan ‘risk bilinci’ kavramı, bireylerin belirsizliklerle ve tehlikelerle dolu bir dünyada hayatta kalmaya çalışırken yaşadığı yalnızlık duygusunu ifade etmek için kullanılmaktadır. Risk, bireyin bulunduğu her alanda varlığını sürdürmekte ve tehdit unsuru oluşturmaktadır. İnsan yaşamında üstlenilen her rolde karşılaşılan bu risk faktörleri, çocukluk

deneyimlerini de derinden etkilemiş ve çocukluk kavramlarının dönüşümüne zemin hazırlamıştır (Işık, 2015, s. 52).

Günümüz kent yaşamı, sanayileşme, teknolojik ilerlemeler ve dijitalleşme gibi birçok faktörle birlikte yalnızca mekânsal değil, aynı zamanda toplumsal bir dönüşüm de geçirmiştir. Bu dönüşüm özellikle çocukların kent içindeki konumlarını, deneyimlerini ve karşılaştıkları riskleri önemli ölçüde değiştirmiştir. Bu çalışma kapsamında, çocukların kent yaşamındaki güvenlik arayışları, oyun alanlarına erişimleri, sosyalleşme biçimleri ve kentsel mekânlarla ilişkileri incelenerek, risk kültürünün çocukluk deneyimine nasıl yansıdığı değerlendirilecektir.

Modern toplumlarda çocukluk, uzman bilgisi ve teknik otoriteler tarafından şekillendirilen, kontrol edilen bir alan olarak yeniden tanımlanmaktadır. Beck (1992)'in 'risk toplumu' perspektifinden bakıldığında, çocukluk dönemi başta olmak üzere yaşamın kritik aşamalarında karşılaşılabilecek potansiyel risklerin yönetimi uzman rehberliğiyle bir zorunluluk haline gelmiştir. Doğumdan itibaren aile ilişkileri, eğitim süreçleri, toplumsal aidiyet ve iş yaşamına hazırlık gibi çocukluğu etkileyen tüm bu evreler, artık çeşitli risk argümanları üzerinden yapılandırılmakta ve düzenlenmektedir. Bu nedenle günümüzde çocukluk deneyimi; uzmanların belirlediği kurallar ve önleyici stratejiler ile iç içe geçmiş, bireysel deneyimlerden çok, kolektif bir risk yönetimi pratiğine dönüşmüştür (Akıncı, 2023, s. 114).

Avrupa Çevrimiçi Çocuklar (EU Kids Online) Projesi (2010) kapsamında çevrimiçi olanaklar ve riskler şöyle belirtilmektedir: “Çevrimiçi olanaklar; küresel enformasyona erişim, eğitim kaynakları, eski ve yeni arkadaşlar için toplumsal ağlar, eğlence, oyunlar, kullanıcı tarafından yaratılmış içerik üretimi, yurttaş katılımı/politik katılım, kimliğin ifadesinde mahremiyet, topluluklarla bağlar/aktivizm, teknoloji uzmanlığı ve okuryazarlığı, kariyer gelişimi veya istihdam, kişisel/sağlık/cinselliğe dönük tavsiye, uzman grupları ve fan siteleri, uzaktakilerle deneyim paylaşımı olarak belirlenirken; Çevrimiçi riskler ise; yasadışı içerik, pedofiller, sahte damatlar, yabancılar, aşırı veya cinsel şiddet, diğer zararlı veya saldırgan içerikler, ırkçı/nefret söylemi aktiviteler, reklam/ticari ikna, taraflı/yanlış enformasyon (tavsiye, sağlık), kişisel bilginin istismarı, siber kabadayılık, taciz, kumar, finansal suçlar, kendine zarar(intihar, anoreksiya, vd.), mahremiyetin ihlali, yasadışı aktiviteler (korsanlık, izinsiz dosya yükleme vd.) olarak belirlenmektedir” (EU Kids Online, 2010'dan akt:

Zeybekoğlu Akbaş ve Dursun, 2020, s. 2253).

Bu konuda aile dijital rehber olmalı, her nasıl ki çocuk günlük yaşamında bilmediği yollara, sokaklara tek başına bırakılamıyorsa aynı şekilde sosyal platformlarda, çevrimiçi ağlarda, teknoloji kullanımında da bir yol gösterici, kontrol edici olmadan kullanmasına müsaade edilmemeli, teknolojik ağlar içinde kendini kaybetmesi alınan tedbirlerle engellenmelidir.

Risk toplumu, çalışmamız özelinde dijitalleşmenin çocuklarda yarattığı olumsuzluklar üzerinden ele alınacaktır.

Daha gün ışımadan bilgisayarın karşısına geçtiğinde, aynı anda milyonlarca kişinin ayrı bir kuyunun ağzından içeri bakmakta olduğunu aklına getirir umarım (Tekin, 2004, s. 40). Dijital sosyalizasyonun bireyleri toplumsallaşma ve bilgiye daha hızlı ulaşma konusunda desteklediği yapılan çalışmalarla incelenmiştir. Ancak bilgi doğru kullanıldığında ne kadar fayda sağlıyorsa, yanlış kullanıldığında da aynı ölçüde tahrip edici, yıkıcı olabilmektedir. Çocukların televizyon başında geçirdikleri uzun saatlerle, hem eğlence tüketicisi hem de kapitalist sistemin en erken yaşta kazandığı tüketici kitlesi oldukları gözlemlenmektedir. Reklamlar ve televizyon programları, çocukları yalnızca oyuncaklara veya ürünlere yönlendirmekle kalmamakta; aynı zamanda onların arzularını, değerlerini ve algı dünyalarını şekillendirirdi.

“Teknoloji çok gelişmediği için sosyal medya falan yaygın olmadığı için arkadaş ortamları daha iyi ve oyun oynayacak, kaynaşacak vaktimiz oldu.

Çocukluklarını tam anlamıyla yaşayamıyorlar. Sebebi ise teknolojik gelişmeler. Bizim dönemimizdeki çocuklar bir nebze ayakları toprağa değdi. Şimdiki çocuklar bundan çok eksik kalıyor, bağışıklıkları da çok zayıf, cam fanusun içinde her şeyden koruyarak büyötmeye çalışıyoruz sonuçta da bağışıklıkları zayıf düşüyor. Şimdiki çocuklar girişken değil, çok çekingenler, kendilerini ifade edemiyorlar” (A21, 37, Harita Teknikeri).

“Bizi kısıtlayan pek bir şey de yoktu. Ancak. Şehirde durumu farklı oluyor. Hem oyun alanları daha çok yapaylaştı. Hem de insanlar birbirine çok yakın mesafede oldukları için zarar vermemek için ekstra dikkat etmek gerekiyor ve çocuklara müdahale etmek durumunda kalıyoruz. Bizim anne ve babalarımız akşam ezanından önce evde olmamız gerektiği konusunda bizi uyarırdı. Sokaktan eve zorla getirirlerdi. Şimdi çocukları Sokağa sallamıyoruz. Çünkü çok fazla risk var. Çocuk kanallarını gören çocuklar oradaki karakterlerden kendilerinde bir şeyler buluyorlar ve daha fazla bağımlılık gelişiyor. Biz faydasından çok zararını gördük. Çocuğumda otizm şüphesi tanısı koyuldu. Ve ekranın bunda çok fazla etkili olduğunu söyledi doktor, ekranı tamamen yasakladı. Buradan da teknolojinin doğru kullanılmadığı zaman çocuklara beden ve ruhen ne kadar zarar verdiğini görüyoruz zaten. Bu sorunu ilk çocuğumda yaşadık ve ikimiz

çocuğumda daha hassas davrandım. Çocuğum teknolojik aletlerden hiçbirini kullanmıyor. Yaşadığımız sorundan sonra hepsini tamamen kestik. Keşke hiç buna gerek kalmasaydı en başından daha temkinli davransaydı, çünkü çevremizde çok fazla. İzlesin ne olacak ki dışarıdaki kötü alışkanlıklardan kötü çocuklardan yanlış şeyler öğrenmesinden çok daha iyi gibi cümleleri çok fazla duyuyorduk” (A4, 25, Ev Hanımı).

Katılımcının ifadeleri sosyal medya ve dijital teknolojilerin annelik pratikleri üzerindeki etkisine ve çocuk yetiştirme süreçlerinde nasıl karmaşık sonuçlar doğurduğuna dair önemli ipuçları sunmaktadır. Özellikle çocuk kanallarının ve dijital içeriklerin güçlü etkisini vurgulaması, teknoloji kullanımının çocukların bilişsel ve duygusal gelişiminde ne derece kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Çocuğuna otizm şüphesi tanısı konulması ve doktorun ekran kullanımını yasaklaması, dijital bağımlılığın çocukların sağlığı üzerindeki potansiyel olumsuz etkilerine dikkat çekerken, bu durum aynı zamanda annelik pratiklerinde dijitalleşmenin doğrudan bir müdahale alanı yarattığını da ortaya koymaktadır. Katılımcının ekran kullanımını tamamen yasakladıktan sonra çocuğunda bir değişim gözlemlediğini belirtmesi, teknolojinin yanlış veya aşırı kullanımının çocuklarda fiziksel ve ruhsal sorunlara neden olabileceğini güçlü bir şekilde desteklemektedir. Ayrıca çevresindeki kişilerin ‘dışarıdaki kötü alışkanlıklardan daha iyi’ veya ‘çocuklar ekranla daha güvenli büyür’ gibi söylemlerin etkisi altında kaldığını ifade etmesi, annelerin sosyal medya ve toplumsal normlarla şekillenen çelişkili bir rehberlikle karşı karşıya kaldığını göstermektedir. Bu durum, sosyal medya platformlarının ve çevresel yorumların, annelerin çocuk yetiştirme kararlarını nasıl şekillendirdiğine dair önemli bir göstergedir. Ayrıca ‘keşke en başından temkinli davransaydım’ ifadesi, annelikte pişmanlık duygusunun dijitalleşmeyle nasıl iç içe geçtiğini ortaya koymaktadır. Sosyal medya ve dijital araçların çocuk yetiştirme pratiklerinde yaygınlaşması, anneler için bir yandan kolaylık ve bilgi kaynağı sunarken, diğer yandan çocukların sağlığı ve gelişimi açısından riskler taşıyan bir alan yaratmaktadır. Bu bağlamda dijitalleşme çocuklukta yeni bir denge kurma zorunluluğu doğurmaktadır.

“Çocuklarım için topraktan eksik kalmasınlar diye küçük arazimizi herkes inşaat yapın derken ben çocuklarıma minik bir çiftlik yaptım içinde tavuklarımız köpeğimiz var ve ağaç yetiştiriyoruz. Her şeyi yani geçmiş zamanları ve günümüzdeki çocukluğu bir arada yaşıyorlar sizin de söylediğiniz gibi geleneksel dönemin ve modern dönemin sentezi bir çocukluk yaşıyorlar. Televizyon açıyoruz saçma sapan diziler, özendiren reklamlar çıkıyor, telefon versek daha beter. Dışarda sayısız sorun var, sokağa çıksak o kadar çok araba var ki ayrıca sürücüler dikkatsiz. Organ mafyası diye her yıl söylentiler çıkıyor. Çocuğun kulağındaki altın küpe için çocuğa zarar veren hırsız da duyduk. Yani biz de ne yapacağımızı

bilemeyince kendimizce çocuklarımıza organik bir dünya kurmaya çalıştık. O da bu zamanda ne kadar yapılabilirse” (A22, 32, İnşaat mühendisi).

Bu örnek risk toplumunun bireyleri nasıl yalnızlaştırdığını, kamu güvenliğine olan inancı nasıl zayıflattığını ve çocuk yetiştirme süreçlerini ne denli yeniden şekillendirdiğini anlamak açısından önem taşımaktadır.

“Oyuncaklarıyla oynayarak, melodikası var onunla televizyondan nota çıkarıp eğleniyor, kardeşiyle bol kavgalı, bizim de vaktimiz varsa dışarı çıkarıp parka, oyun alanına ya da bahsettiğim minik çiftliğimize götürüyoruz. Bazen halı sahaya da götürürdüm. Kendim düşünüyorum her gün camdan bakıp acaba çocuğumu apartmanın bahçesindeki parka göndersem mi diyorum sonra kameralara rağmen içim rahat etmiyor göndermiyorum. Eskiden oyunlar dışardaydı oyuncaklar doğadandı, şuan teknolojik ürünler çocuk oyuncağı oldu” (A22, 32, İnşaat Mühendisi).

Alışveriş merkezleri kentlerin kozmopolit ve kaotik ortamından uzak, son derece steril, geniş otoparkı olan, etrafının dikenli tel veya ihata duvarıyla çevrilerek çevreden yalıtılmış olmaları dolayısıyla ilk etapta güvenlik hissi yaratsa da içermiş olduğu gizli iktidar mekanizmalarından dolayı homojenleştirici bir işlev görmekte ve ‘aydınlığın cehennemi’ sendromuna yol açmaktadır. Mekân sosyolojisi ve epistemolojisi açısından düşünüldüğünde alışveriş merkezleri iç taksimatı, renk, ısı, ışık, koku, havalandırma, vb. pek çok açılardan mekânın insan üzerinde iktidar kurmasına yönelik olarak tasarlanmıştır. Bu mekânlarda her ne kadar mimari tasarım açısından kente ait özellikler nispeten başarılı bir şekilde taklit edilse de Burada her şey ‘gör beni, hisset beni, dokun bana, al beni’ dinamikleri çerçevesinde mekanize edilmiştir (Öztürk, 2012, s. 624).

Albenisi yüksek alışveriş merkezleri, çocukluk pratiklerinin sokakta oyun oynamaktan hazır oyun alanlarında, eğlence merkezlerinde boş zaman aktiviteleri gerçekleştirmeye, kapitalizmin tüketim için dayattığı yenedünyanın bir parçası olmaya yol açmıştır. Değişen çocukluk pratikleri, kapitalizmin tüketim ideolojisiyle uyumlu yeni alışkanlıklar ve davranışlar geliştiren bir nesil ortaya çıkarmaktadır. Görüşmelerde özellikle çocukların boş zamanlarını alışveriş merkezleri, dijital oyun platformları ve sosyal medya içerikleriyle doldurdukları dikkat çekmiştir. Bu durum, kapitalizmin boş zamanı kolonize etme stratejisinin bir uzantısı olarak değerlendirilebilir. Katılımcıların birçoğu, çocukların artık sokakta oyun oynamaya ya da topluluk içinde sosyalleşme yerine, alışveriş merkezlerinde tüketim odaklı etkinliklere yöneldiği ifade etmiştir. Özellikle renkli, albenisi yüksek ürünlerin ve marka kültürünün çocuklar üzerinde cazip

bir etki bıraktığı, bu durumun aileleri de çocukların istekleri doğrultusunda tüketim yapmaya zorladığı görüşmelerde sıkça dile getirilmiştir (Öztürk, 2012, s. 624).

“Oyunlar internet üzerinden etkileşimlerde oradan. Evet normalde okulda oldukları için boş zamanlarında açık alana pikniğe vs. götürürüm. Mesela geçen gün uçurtma şenliği vardı oraya götürdüm, babaları ıla ayrıyız bende elimden geldiğince hem sosyalleşsinler diye dışarıya, doğaya çıkarmaya çalışıyorum ayrıca eğitimlerini desteklemek için küçük kızıma robotik kodlama ve İngilizce özel ders aldırıyorum büyük kızıma da İngilizce dersi aldırıyorum. Çabalıyorum ama maalesef sosyal medyada kurulan arkadaşlıklar çocukları değiştirebiliyor, bu da bizim emeklerimizin heba olması demek.” (A5, 34, Kargoda İletişim Danışmanı).

Çocuklar için riskli olan bu durumlar psikolojik olarak zarar görebileceği kişi ve bilgilere ulaşmada kolaylık, internet bağımlılığı ve sosyal yaşamdan soyutlanmayla iletişim problemleri, niteliksiz bilgiye maruz kalma ihtimallerine karşılık yaratıcılık ve düşünce gibi yetilerin zayıflaması olarak sıralanabilir. Bunların yanı sıra doğru amaç ve hedeflerde kullanıldığı zaman internetin çocukların eğitim ve yaratıcılığının gelişimine katkı sağlayacaktır (Dündar Zeypak, 2021, s. 50-51).

Bazı kişiler için modern şehir, tehlikeden görece uzak durmayı sağlayabilir. Fakat diğerleri için ‘insan yapımı’ ve toplumsal olan tehlikelere ev sahipliği yapıyor olabilir. Şehirler hem çok sayıda olası tehlikeyi hem de görece bir güvenliği sunarlar (Jones, 2010, s.477). Mardin gibi sosyo-kültürel dinamiklere sahip bir şehir, modern şehirlerin sunduğu hem fırsatları hem de tehlikeleri barındırmaktadır. Mardin’de geleneksel kültürel yapının teknolojiyle harmanlandığı bir dönüşüm süreci yaşanmaktadır. Dijitalleşmenin etkisiyle, şehirdeki bireyler ve özellikle çocuklar, hem dijital dünyanın sunduğu fırsatlara erişmekte hem de bu dünyanın getirdiği tehlikelere maruz kalmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın evrenini Mardin’de yaşayan çocuklar, ebeveynler ve eğitimciler oluştururken; örneklem, farklı sosyo-ekonomik statüden bireylerin dijitalleşmeye ilişkin deneyimlerini ve toplumsal değişim süreçlerini anlamaya yönelik olarak seçilmiştir.

Medyanın etkili olduğu bir diğer konu da medyanın çocukluk ve yetişkinlik arasındaki sınırları bulanıklaştırma çabasında, özellikle cinsellik üzerinden etkili bir rol oynadığı söylenebilir. Televizyon yalnızca tüketim alışkanlıklarını şekillendirmekle kalmayıp, toplumu sürekli bir cinsel uyarılma hali içinde tutarak cinsellik algılarını yeniden tanımlamaktadır. Çocuklar bu içeriklerle erken yaşlarda tanışarak, gelişim süreçlerine uygun olmayan mesajlara maruz kalmakta ve bu durum hem masumiyetlerini yitirmelerine hem de eşitlik temelinde kurgulanan yetişkin cinsellik anlayışını kendi

dünyalarına uyarlamaya çalışarak karmaşa yaşamalarına neden olmaktadır. Medyanın bu rolü, çocukların cinsel kimlik ve değer algılarını şekillendirme sürecinde büyük bir etkindir. Televizyon programları, müzik videoları ve reklamlar, cinsellik temalı reklamları genellikle çekicilik, gençlik ve popülerlik gibi pozitif kavramlarla ilişkilendirir. Bu durum çocukların gelişimsel olarak anlamlandıramayacakları bir dünyaya çekilmesine yol açar.

Cinsellik, karanlık ve derin bir yetişkin sırrından herkes için hazır olan bir ürüne yani gargara ya da koltukaltı deodorant gibi bir şeye dönüştürülmektedir. Bunun sonuçlarından biri, 13-19 yaş arası kesimde gebeliğin artışı olmuştur. 1975'de Amerika'da 13-19 yaş arası kadınların yaptıkları doğumlar, tüm doğumların % 19'unu oluşturmuştur. Çocuklar arasındaki yetişkin benzeri cinsel etkinliğin bir diğer ve çirkin sonucu, gençliğin zührevi hastalık belasına düşmesi olayındaki sürekli artıştır. 1956 ile 1979 arasında, belsoğukluğuna yakalanan 10-14 yaş arası çocukların oranı 100.000 nüfus başına 17.7'den 50.4'e yükseldi (Postman, 1995, s. 134-135).

Medyanın bu konudaki etkisini, sosyal medya platformlarında çocuklar için üretilmiş içeriklerdeki cinselleştirme örnekleri ile anlamak mümkündür. Örneğin popüler video platformlarında çocuklar tarafından izlenen müzik videolarında veya dans akımlarında, yetişkinlere yönelik cinsellik çağrıştıran hareketlerin sıkça yer alması dikkat çekmektedir. Bu içeriklere maruz kalan çocuklar, yetişkin dünyasına özgü davranışları taklit etmeye başlamakta, kendi kimlik ve değer sistemlerini oluşturma süreçlerinde büyük bir baskı altında kalmaktadır. Çocukların erken yaşta cinsellikle tanışmaları toplumsal açıdan birçok sonuç doğurmuştur. Medyanın çocukluk ve yetişkinlik arasındaki sınırları bulanıklaştırma çabası, erken yaşta cinsel etkinliklerin artışına sebep olmaktadır. Kadınların genç yaşta doğurganlık oranlarının artması, genç yaşta cinsel deneyim yaşama oranlarının artması yalnızca bireysel sorunlar yaratmakla kalmamıştır, toplumsal sağlık sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Medyanın cinsellik temalı mesajları, çocuklar ve gençler üzerinde ciddi baskı oluşturarak, yetişkinlikten önce cinsel etkinliklere katılmayı teşvik edici rol oynamaktadır.

Erken yaşta cinselliğin bir diğer sonuçları arasında psikolojik travmalar, eğitimde kesintiler ve ekonomik fırsatların kaybı gibi uzun vadeli etkileri de bulunmaktadır. Bu durum medyanın çocuklara ve gençlere yönelik sorumlu içerik üretme gerekliliğini gündemde tutmaktadır. Öte yandan, kapsamlı cinsel eğitim programlarının

eksikliği de bu sorunun büyümesinde etkili bir faktördür. Gençlerin, cinsel sağlık ve güvenli davranışlar konusunda doğru bilgiye erişememesi, riskli davranışlara yönelmelerine neden olmaktadır. Bu bağlamda okullarda ve aile içinde cinsellik konusunda açık ve bilgilendirici bir iletişim kurmak, bu sorunun çözümüne katkıda bulunabilir. Ayrıca medyada çocuk ve gençlere yönelik içeriklerin düzenlenmesi ve daha etik standartlar belirlenmesi, bu tür sorunların belirlenmesinde önemli rol oynayabilir. Sonuç itibarıyla, çocuklar ve gençler arasındaki cinsel etkinliklerin artışı, sadece bireysel tercihlerden kaynaklanmamakta, aynı zamanda medya, toplum ve eğitim sistemlerindeki eksikliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle çocukluk ve gençlik dönemini korumak ve bu dönemde sağlıklı gelişimi desteklemek için daha bütüncül ve sorumlu bir yaklaşım benimsenmelidir. Ailelerin de bu konuda önemli bir rolü bulunmaktadır. Ebeveynler, çocuklarıyla cinsellik hakkında açık ve güvenilir bir iletişim kurmadığında, gençler bu bilgiyi medya veya akranlarından edinmek zorunda kalmaktadırlar. Ancak bu kaynaklar çoğu zaman doğru bilgi sunmaktan uzak olduğu için, gençlerin bilinçsizce riskli davranışlar sergileme olasılığı artmaktadır. Aile içindeki bu iletişim eksikliği, medyanın etkisini daha da güçlendirmekte ve sorunun çözümü zorlaşmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma Mardin kentinde yaşayan 25 birey ile yapılan yüz yüze derinlemesine görüşmeler aracılığı ile yürütülen, mikro sosyolojik, nitel araştırmaya dayanmaktadır. Bu çalışmanın temel konusu, son yıllarda çocuk algısı ve çocukluk pratiklerindeki değişim ve dönüşüme paralel olarak çocukluğun kuşaklararasıda geçirdiği değişimi açığa çıkarmaktır. Başka bir ifadeyle toplumsal değişimle birlikte çocukluk pratiklerindeki değişim ve dönüşümün ortaya çıkarılmasıdır. Kuşaklar arasında çocukluğa ilişkin tutum ve algılar, çocukluk deneyimleri ve pratikleri üzerindeki farklılaşmalar çalışmanın ele aldığı diğer konulardır. Araştırmaya katılan bireyler üç gruptan oluşmaktadır. 45-70 yaş bireyler bir kuşak, 26-45 yaş bireyler ikinci kuşak, 18-25 yaş bireyler üçüncü kuşak olarak çalışmamıza katkıları olan katılımcılardan oluşmaktadır. Literatüre bakıldığında bu

çalışmadan önce de “çocukluk” konusunda çeşitli çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Daha önce yapılan çalışmalardan konu itibariyle benzerlik taşıyan bu çalışmada değişen toplum yapısına paralel olarak çocukluk pratiklerinde yaşanan kırılma noktaları ele alınmış ve literatürdeki bu boşluk kapatılmaya çalışılmıştır. Çocukluk evrensel bir deneyim olarak karşımıza çıkarken, bu deneyim her toplumda farklı bir biçimlerde şekillenmiştir. Her ne kadar çocukluk biyolojik olarak evrensel bir boyut taşısa da, toplumsal ve kültürel dinamikler, çocukların deneyimlediği çocukluk anlayışını döneme, topluma ve kültüre özgü olarak farklılaştırmıştır. Çocukluk, bir toplumda bireylerin kültürel dinamikler, çocukların deneyimlediği çocukluk anlayışını döneme, topluma ve kültüre özgü olarak farklılaştırmıştır. Çocukluk, bir toplumda bireylerin kültürel değerlerini gelecek kuşaklara aktarabilmesini sağlayan temel bir süreçtir. Bu bağlamda, çocukluk her dönemde farklı şekillerde yeniden inşa edilmekte ve her toplumsal değişimle birlikte yeni deneyimler ve anlayışlar ortaya çıkmaktadır. Teknolojik gelişmeler, ekonomik değişiklikler ve kültürel dönüşümler, çocukların yaşadıkları çevreyi ve bu çevredeki çocukluk pratiklerini dönüştürür. Dolayısıyla toplumsal değişimler ve kültürel evrim çocukluk deneyiminin de sürekli bir değişim geçirmesine yol açmaktadır. Bu nedenle, çocukluk geçmişten günümüze kadar varlığını sürdüren, ancak her dönemde yeni bir biçim kazanan bir olgudur.

Bu çalışma, toplumsal değişimin çocukluk algısı ve pratikleri üzerindeki etkisini Mardin özelinde ele alarak, geleneksel ve modern değerler arasında sıkışan çocukluk deneyimlerini anlamaya yönelik bir çaba sunmaktadır. Elde edilen bulgular, çocukluk pratiklerinin toplumsal değişimle birlikte dönüşüme uğradığını, geleneksel oyunlar, mahalle kültürü ve aile içi etkileşimlerin yerini dijital araçlar, bireyselleşme ve tüketim odaklı yeni çocukluk deneyimlerinin aldığını ortaya koymaktadır. Özellikle Mardin’de çocukların geleneksel oyun biçimlerinin dijital platformlara kayması ve bu değişimin aile içindeki dinamiklere olan etkileri, çalışmanın en belirgin bulguları arasında yer almıştır. Dijitalleşmenin, çocukların yalnızca oyun oynama biçimlerini değil, aynı zamanda sosyal etkileşim biçimlerini de dönüştürdüğü görülmüştür. Çocuklar sosyal medya ve dijital platformlar aracılığıyla yeni kimlikler inşa etmekte, ancak aynı zamanda bu platformların olumsuz etkilerine de maruz kalmaktadırlar. Ailelerin çocukları teknolojiden koruma çabaları, ancak bir yandan da dijital dünyadan soyutlanmalarını engelleme isteği, çocukluk anlayışındaki çelişkili yaklaşımlar olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın bir diğer önemli bulgusu, çocukların toplumsal değerleri içselleştirme süreçlerinin dijitalleşme ile nasıl farklılaştığıdır. Geleneksel değerlerin yerini küresel medya kültürünün ve dijital oyunların oluşturduğu yeni değerler almaktadır. Bu durum, çocukların sosyal becerilerinin, öz değer anlayışlarının ve toplumsal cinsiyet rollerinin dijital dünyanın etkisiyle şekillenmesine yol açmaktadır. Mardin gibi yerel topluluklarda, bu küresel etkileşimlerin yerel geleneklerle nasıl birleştirilebileceği ve toplumun değerleri ile dijital dünyadan gelen etkilerin nasıl dengeleneceği önemli bir soru olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında araştırma, çocukluk ve çocukluk pratiklerindeki dönüşümün yalnızca yerel değil, aynı zamanda küresel boyutta da anlamlı değişiklikler geçirdiğini ortaya koymuştur. Mardin örneği, toplumsal değişim süreçlerinin çocukluk algısındaki etkilerini yerel bir perspektiften incelemeye imkân tanırken, dijitalleşme ve küreselleşmenin çocukların gelişimi üzerindeki etkilerini daha sosyolojik bir bağlama yerleştirmiştir. Bu bağlamda, çocukluk pratiklerinin gelecekte nasıl şekilleneceği, dijital dünyanın ve geleneksel değerlerin nasıl etkileşime gireceği üzerine daha fazla araştırma yapılması gerektiği sonucuna varılmaktadır. Değişen kent yapısı da çocukluk pratiklerini doğrudan etkilemektedir. Kentlerin fiziksel yapısındaki dönüşüm, çocukların oyun alanlarına ve sosyal etkileşim alanlarına erişimlerini sınırlamakta, bunun sonucunda ise dijital medya ve sanal oyunlar, gerçek dünyadaki fiziksel etkileşimin yerini alarak çocukların gelişim süreçlerini şekillendirmektedir. Özellikle Mardin gibi tarihi ve kültürel olarak zengin bir kentte, kentleşme ile birlikte artan yapılaşma ve yeşil alanların azalması çocukların dışarıda oyun oynamalarını zorlaştırırken, aynı zamanda dijital dünyanın onlara sunduğu alternatifler daha cazip hale gelmektedir. Bu bağlamda çocukların fiziksel ve dijital dünyada nasıl denge kuracakları, kentleşme sürecinin ve teknolojik değişimin çocukluk üzerindeki etkilerinin daha derinlemesine anlaşılmasını gerektirmektedir. Bu durum kentlerin gelecekte çocukların gelişimi ve sağlıklı sosyal etkileşim alanları sunma konusunda nasıl daha sürdürülebilir ve dengeli bir yapı inşa edebileceğini araştırmayı zorunlu kılmaktadır.

Çocukluk pratikleri, gelişmelere bağlı olarak sürekli güncellenen dinamik bir süreçtir. Geleneksel aile içindeki duygusal bağları güçlü çocukların yerini güven ve özgüven duygusu düşük sosyalleşemeyen çocuklar almışlardır. Çocukların çevresi ve arkadaşlıkları olmayınca aileler yapay oyun gruplarına yönelmektedirler. Haftada 1 veya 2 saat şeklinde oyun gruplarıyla çocuklar sosyalleşmektedir. Dolayısıyla buradan şu sonuçlar çıkabilir. Öncelikle oyunun ticarileşmesi söz konusudur. Doğal ortamda

kendiliğinden gelişen bir arkadaşlık ve oyun ilişkisi yerine tamamen yapay bir ortamda yapay bir oyun içerisinde çocuklar sosyalleşmektedir. Ayrıca oyun gruplarının ücretleri göz önüne alındığında yoksul ve düşük sosyo-ekonomik statüye sahip bireylerin bu imkândan yararlanamadığını görmekteyiz. Dolayısıyla sınıf farkı çocuğun oyun alanlarında da ortaya çıkmaktadır. “Net jenerasyonu” veya “Z kuşağı” olarak da adlandırılan yeni nesil, sosyal gelişimin, toplumsallaşmanın en önemli etkenlerinden biri olan oyun faktörünü sosyal medyaya taşıyarak sosyalizasyonu sekteye uğratmıştır. Beraberinde getirdiği olumsuzluklardan bazıları sınırların güvenliğinin sağlanması tamamen mümkün olmadığından çocuklar zihinsel ve fiziksel olarak dolaylı yoldan istismar edilmektedirler. Günümüze en yakın çocukluk algısı dijital yeni kavramına uygun daha çok bakıcı ya da anneanne-babanne ile birlikte büyüyen, teknolojiyle iç içe bir hayat süren çocukluk kavramıdır. Büyükannelelerin üstlendiği yeni roller aracılığıyla, yeni çocukluk tanımlamalarına uygun pratikler ortaya konmaya başlamıştır. Mardin kentinde süregelen çok kültürlü yapı içinde değişen çocukluk pratiklerinin sokakta oyun oynamak için zamanı kovalayan çocuk modelinden anne karnında ultrason ile çekilen fotoğrafı sosyal medyada paylaşılan dijital evrenin içine doğmuş çocuğa dönüşümün incelendiği, değişen çocukluk pratikleri ele alınacaktır. Günümüzde “Mavi balina” oyunu ve “tik tok” uygulaması gibi birçok tehlikeli oluşumun ölüm ile sonuçlanan durumlara sebebiyet verdiği görülmüştür. Pokemon Go oyunu da Türkiye de konum gibi birçok uygulama iznine sahip olduğu için yasaklanan oyunlardan biridir. Net jenerasyonu olarak adlandırılan dijital yerliler, hayatlarının büyük bir bölümünü dijital dünyada geçiren ve bu dünyanın dinamiklerine doğuştan uyum sağlayan bir nesildir. Dijital sokak olarak ifade edilebilecek bu çevrim içi ortamlar, fiziksel sokakların aksine sosyal medya platformları ve çevrimiçi oyunlarla şekillenen, yeni bir etkileşim alanı yaratmıştır. Ancak bu alan özgün bir oyun ve sosyalleşme alanının ötesinde, tehlikeli içeriklere, mahremiyet ihlallerine ve riskli davranışlara da kapı aralamaktadır. Mavi Balina ve Tik Tok gibi uygulamalar, dijital sokakların çocukları ve gençleri nasıl olumsuz etkileyebileceğinin çarpıcı örnekleridir. Pokemon GO gibi oyunlar ise teknolojinin olanaklarını kullanırken, güvenlik ve mahremiyet açısından dijital yerliler için yeni tehdit alanları yaratmıştır. Bu bağlamda dijital sokaklar, net jenerasyonunun kimlik inşası ve sosyal etkileşim alanı olmasının yanı sıra, dikkatle yönetilmesi gereken bir risk bölgesi haline gelmiştir.

İkili ilişkilerde çocukla mücadeleye giren aileler başarısız olunca çözümü özel okullara kaydederek okul başarılarında düşüş olmasını engellemeye ve deyim yerindeyse

dizginleri ele almayı amaçladıklarından özel okul piyasasında ciddi yükselişler meydana gelmektedir. Öğrenci koçluklarının ortaya çıkışı ile çocuklar duygusal bağ kurdukları ailelerinden çok öğretmenleri ile vakit geçirmek durumunda kaldıklarından yalnızlığa mahkûm edilmiş çocuklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Geçmişe göre dünyanın en yalnız büyüyen nesli artık günümüzdeki çocuklardır diyebiliriz. Toplumsallığın gereği olan insan ilişkilerinin yapay bir hale bürünmesi toplumsallaşma süreçlerini sekteye uğratmaktadır. Bu durumun uzun vadede toplum bilincini de yok edebileceği söylenebilir.

Teknoloji çağında dijital toplum ebeveynleri, teknoloji toplumunun gerektirdiği şekilde hareket ederek teknolojik gelişmeleri takip eden, teknoloji kullanımını iyi bilen, çocuklarına dijital imkanları sunman ve bunları yaparken çocuklarını bu ortamlardaki tehlikelere karşı koruyabilen bireylerdir. Dijital ebeveynlik, yalnızca çocukların teknoloji kullanımını denetlemekle kalmayıp, aynı zamanda onları dijital risklerden koruyan, güvenli ve bilinçli teknoloji kullanımı konusunda rehberlik eden bir ebeveynlik modelidir. Dijitalleşme, geleneksel ebeveynlik anlayışından farklı olarak ebeveynlerin dijital vatandaşlık ve dijital okuryazarlık becerileriyle çocukların yeni risk ve fırsatlara hazırlanmasını gerekli kılmıştır.

Araştırma bulguları sonucunda çocukların toplumsal değerleri içselleştirme süreçlerinin dijitalleşme ile nasıl farklılaştığı gözlemlenmiştir. Geleneksel değerlerin yerini küresel medya kültürünün ve dijital oyunların oluşturduğu yeni değerler almaktadır. Bu durum, çocukların sosyal becerilerinin, öz değer anlayışlarının ve toplumsal cinsiyet rollerinin dijital dünyanın etkisiyle şekillenmesine yol açmaktadır.

Bu çalışma, çocukluğun pasif, durağan bir yapısının olmadığını; aksine, toplumsal, kültürel ve tarihsel bağlamlara göre değişen, yeniden üretilen bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Mardin örneği üzerinden yürütülen saha araştırması, geleneksel çocukluk pratiklerinin, modernleşme, dijitalleşme ve küresel kültürle etkileşim içinde dönüşüm geçirdiğini göstermektedir. Elde edilen bulgular, çocukluğun yalnızca bireysel gelişim süreci olarak değil, aynı zamanda ideolojik, ekonomik ve kültürel yapıların etkisiyle biçimlenen toplumsal bir inşa olduğunu doğrulamaktadır. Bu bağlamda çalışma, çocukluk konusunda yürütülen sosyolojik tartışmalara hem kuramsal hem de ampirik düzlemde katkı sunmaktadır.

EKLER

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu

Sayı : E-79906804-020-170668
Konu : 2024 12.oturum kurul kararları

14/11/2024

Sayın Doç.Dr. Nazife GÜRHAN

İlgi : 11/11/2024 tarihli ve 170083 sayılı yazınız.

Mezkûr çalışmanızın üniversitemiz Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulunca yapılan değerlendirme sonucu ekteydir. Bilgilerinizi rica ederim.

Prof.Dr. Yılmaz DEMİRHAN
Etik Kurulu Başkanı

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BSPBLE1D/C Pın Kodu :35662

Belge Takip Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/mardin-artuklu-universitesi-ebys>

Adres:Diyarbakır Yolu Üzeri Devlet Hastanesi Yanı PK.47200 Artuklu/ Mardin
Telefon:+90 482 213 40 02 Faks:+90 482 213 40 04
e-Posta:etikkurulu@artuklu.edu.tr Web:<http://www.artuklu.edu.tr>

Bilgi için: Murat Hacı Yılmaz
Unvanı: Raportör

T.C. MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ		
	ÜNİVERSİTE BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU KARARI	Dok. No: MAU- FRM-01- KARARLAR/02 İlk Düz. Tar.: 02/01/2020 Rev. No/Tar.: 00/... Sayfa: 1/1

OTURUM YILI	OTURUM SAYISI	OTURUM TARİHİ	OTURUM SAATİ
2024	12	13.11.2024	10.00

Üniversitemiz Etik Kurulu, Prof. Dr. Yılmaz DEMİRHAN Başkanlığında toplanarak aşağıdaki kararları almıştır.

GÜNDEM 11:

Evrak Tarih ve Sayısı: 11/11/2024-170083 dilekçe ile Doç. Dr. Nazife GÜRHAN danışmanlığında yürütülecek olan Gülbahar KUTLU' nun "*Toplumsal Değişme ve Çocuk: Değişen Çocukluk Pratikleri Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma: Mardin Örneği* " başlıklı yüksek lisans tez çalışmasının etik açıdan değerlendirilmesi,

KARAR 11:

Evrak Tarih ve Sayısı: 11/11/2024-170083 dilekçe ile Doç. Dr. Nazife GÜRHAN danışmanlığında yürütülecek olan Gülbahar KUTLU' nun "*Toplumsal Değişme ve Çocuk: Değişen Çocukluk Pratikleri Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma: Mardin Örneği* " başlıklı yüksek lisans tez çalışması, etik açıdan değerlendirilerek uygun olduğu görüş ve kanaatine oy birliğiyle karar verilmiştir.

Hazırlayan: Birim Kalite Komisyonu	Kontrol Eden: Üniversite Kalite Komisyonu	Onaylayan: Üniversite Kalite Komisyon Başkanı

T.C. MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ		
	ÜNİVERSİTE BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU KARARI	Dok. No: MAU-FRM-01-KARARLAR/02
		İlk Düz. Tar.: 02/01/2020
		Rev. No/Tar.: 00/...
		Sayfa: 1/1

Prof. Dr. Yılmaz DEMİRHAN Başkan e-imzalıdır.			
Prof. Dr. Melike ATAY POLAT Üye	e-imzalıdır	Doç.Dr. Vasfiye BAYRAM DEĞER Üye	e-imzalıdır
Doç. Dr. İdris GÖKSU Üye	e-imzalıdır	Doç. Dr. Halil KARADAŞ Üye	e-imzalıdır
Dr. Öğr. Üyesi Fuat BALSAK Üye	e-imzalıdır	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih DEDE Üye	e-imzalıdır
Murat Hıdır YUMUŞ Raportör e-imzalıdır			

Hazırlayan: Birim Kalite Komisyonu	Kontrol Eden: Üniversite Kalite Komisyonu	Onaylayan: Üniversite Kalite Komisyon Başkanı

BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ OLUR FORMU

Sevgili Katılımcı,

Bu katıldığınız çalışma bilimsel bir araştırma olup, araştırmanın adı “Toplumsal Değişme ve Çocukluk: Değişen Çocukluk Pratikleri Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma: Mardin Örneği ”’dir. Bu çalışma, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Tezli Yüksek lisans bölümü öğrencisi Gülbahar KUTLU tarafından yürütülen bir çalışmadır. Bu çalışmanın amacı Geleneksel döneme ait çocukluk pratikleri ve modern dönemde şekillenen çocukluk pratiklerinin bir incelemesi yapılarak, çocuğun toplumsallaşmasının başlangıcı olan çocukluk döneminin dönüşümü incelenmeye çalışmaktır.

Çalışmaya katılımınız sizin psikolojik durumunuza hiçbir olumsuz etkisi olmayacağından emin olabilirsiniz. Çalışmaya katılım tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Sizin cevaplarınız kesinlikle gizli tutulacak ve bu cevaplar sadece bilimsel araştırma amacıyla kullanılacaktır. Bu formu imzaladıktan sonra da katılımcılıktan ayrılma hakkına sahip olacaksınız.

Çalışma hakkında daha fazla bilgi almak ve sorularınız için Gülbahar KUTLU ile iletişim kurabilirsiniz.

Bu çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul ediyorum.

Ad Soyad

Tarih

İmza

.....

....../....../20..

Görüşme soruları şu şekilde seçilmiştir:

1. Cinsiyet?
2. Yaşınız?
3. Mesleğiniz?
4. Çocuk deyince aklınıza ne geliyor? Çocuk kelimesi sizin için ne ifade ediyor?
5. Bana kendi çocukluğunuzdan bahseder misiniz? Nasıl bir çocuktunuz?
Çocukken neler yapardınız?
6. Kendi döneminizdeki çocuklar nasıldı?
7. Çocuğunuz var mı? Varsa çocuğunuz olunca çocuk kavramı sizin için ne ifade etmeye başladı. Değişim var mı?
8. Çocuğunuz sizce nasıl bir çocukluk yaşıyor?
Şimdiki dönem çocuklara göre değerlendirin desem neler söylersiniz?
9. Şimdiki çocukların durumu sizce nasıl? Bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?
10. Şimdiki çocukların durumu ile geçmiş zamanları karşılaştırm desem neler söylersiniz?
11. Çocuğunuz boş zamanlarını nasıl geçiriyor? Siz müdahale ediyor musunuz?
Evetse neden?
Hayırsa neden.
12. Eski dönem çocukların oyunları ile şimdiki dönem çocuk oyunları arasında fark var mı? Varsa nelerdir?
13. telefon kullanımının, televizyonlardaki çocuk kanallarındaki artışın
Kısaca teknolojinin gelişimi sizce çocukları nasıl etkiledi?
14. Çocuğunuz hangi teknolojik aletleri kullanıyor?

(telefon, tablet, bilgisayar, oyun konsolu vb.)

15. çocuğunuzun sosyal medya hesabı var mı? Eğer kullanıyorsa neden?
Kullanmıyorsa neden?

16. Çocuklar arasında internet, telefon, tablet kullanımı yüz yüze etkileşimleri
nasıl değiştiriyor?

17. Çocuğunuzun yapmaktan en çok hoşlandığı şey nedir?

18.Çocuğunuzun sokakta oynamasına izin veriyor musunuz? Veriyorsanız neden?
Vermiyorsanız neden?

19. Çocuğunuz her istediğini alır mısınız?

Çocuğunuza göre tüketim harcamalarınızı ayarlar mısınız?

20. Çocuğunuz evdeki harcamalarda söz sahibi midir? Onun isteklerine göre
harcama yapar mısınız?

21. Boş zamanlarınızda ailece gideceğiniz yerleri veya yapacağınız aktiviteleri
çocuğunuza göre mi belirlersiniz? Neden?

22. Pandemi süreç sizce çocukları etkiledi mi? Nasıl etkilemiş olabilir?

ÖZGEÇMİŞ

1. Adı: Gülbahar

2. Soyad: KUTLU 3. Medeni Durum: EVLİ 4. Ehliyet: VAR

5. Eğitim: YÜKSEK LİSANS

Okul	MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
Tarih: ay/yıl	
Bölüm veya Alan	SOSYOLOJİ BÖLÜMÜ

Okul	MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
Tarih: ay/yıl	DEVAM EDİYOR
Bölüm veya Alan	SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI TEZLİ YÜKSEK LİSANS

6. Dil Becerileri: En düşük Seviye (1) En Yüksek Seviye (5) olarak işaretleyiniz

Dil	Okuma	Konuşma	Yazma
İNGİLİZCE	2	2	2
KÜRTÇE	4	5	4
ARAPÇA	4	5	3

7. Şuan ki Konumunuz: ÖĞRENCİ, EV HANIMI 8. Toplam İş Tecrübeniz: 1 YIL

9. Sahip Olunan Nitelikler: Çocukların sosyal hayattaki pozisyonlarını geliştirme yön verme. Ebeveynlerle aile ilişkilerini düzeltme çalışmaları.

Tarih:

İmza:

26.05.2025

KAYNAKÇA

Ahioğlu-Lindber, E. (2012). Çocuk yetiştirme açısından Türkiye’de çocukluğun tarihi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(31), 41–52.

- Akaroğlu, E. G., Tekbaş, U., & Şen, H. N. (2023). Dijital oyunun sosyal duygusal gelişimine etkilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11, 255–282. <https://doi.org/10.54557/karataysad.1267380>
- Akbağ, M., & Sayiner, B. (2021). Dijital teknolojinin yansımaları, ebeveyn teknoferansı ve sosyotelizmi. *Humanistic Perspective*, 3(3), 753–778. <https://doi.org/10.47793/hp.996220>
- Akbaş, Ö. Z., & Dursun, C. (2020). Teknolojinin aileye etkisi: Değişen ailenin dijital ebeveyn ve çocukları. *Turkish Studies - Social*, 15(4), 2245–2265.
- Akçalı, S. İ. (2015). Tüketim toplumunda çocuğun yitişi. Selda İçin Akçalı (Ed.), *Çocuk ve medya içinde* (s. 13- 51). Ebabil Yayınları.
- Akın, M. H. (2023). Türkiye’de çocuk sosyalleşmesinin bazı görünüşleri. *Güncel Sosyoloji*, 1(1), 1–24.
- Akıncı, A. (2023). *Anneliğin dönüşümü: Kuşaklararası değişen annelik deneyimleri üzerine bir araştırma* [Yüksek Lisans Tezi]. Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Aksoy, A. B., & Dere Çiftçi, H. (2024). *Erken çocukluk döneminde oyun* (8. baskı). Pegem Akademi.
- Aral, N. (2022). Dijital dünyada çocuk olmak. *TRT Akademi*, 7(16), 1134–1153. <https://doi.org/10.37679/trta.1181774>
- Aşar, E. (2013). Keşfedilen çocuk, iletişim teknolojileriyle yitip giden çocukluk ve çocuk kültürü. *İletişim ve Diplomasi*, 2, 83–94. https://dergipark.org.tr/tr/pub/iletisimvediplomasi/issue/66835/1045407#article_cite
- Atila-Demir, S. (2022). Çocukluğun sosyolojik serüveni ve toplumsal kabulü. *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, 53–72.
- Ay, M. (2019). *Dijital ebeveynlik*. Yeşilay Yayınları.
- Aydın, İ. (2023). *Akademik etik*. Pegem Akademi.
- Ballı, Ö. (2021). Artırılmış gerçeklik teknolojisi ve dijitalleşen sanat bağlamındaki uygulama örnekleri üzerine. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (ASOS Journal)*, 9(112), 174–193. <https://doi.org/10.29228/ASOS.48337>
- Baran, G. (2011). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Baudrillard, J. (2003). *Simülarklar ve simülasyon* (O. Adanır, Çev.). Doğu Batı Yayınları.
- Başaran, E. (2021). Pandemi döneminde derinleşen eşitsizlikler: Dezavantajlı gruplar bağlamında bir değerlendirme. In E. Başaran & R. C. Alkın (Eds), *Pandemi sürecinde dezavantajlı gruplar* (ss. xx–xx). NEÜ Yayınları.

- Bauman, Z. (2010). *Akışkan modern dünyadan 44 mektup* (P. Siral, Çev.). Habitus Yayınları.
- Bayer, A. (2013). Değişen toplumsal yapıda aile. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(8), 101–129.
- Bilgin, A. (2023). Norbert Elias'ın ilişkisel sosyolojik yaklaşımı üzerine. *Karadeniz Araştırmaları*, 22, xx–xx.
- Biricik, Z. (2022). Yeni iletişim teknolojileri ile değişen çocukluk kültürü: *Dijital çocukluk*. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli SBE Üniversitesi Dergisi*, Özel Sayı, 108–124.
- Biricik, Z. (2022). Dijital bağımlılar ve dijital bağımlılıklardan kurtulma yolu olarak dijital minimalizm. *Türk Çevrimiçi Tasarım Sanat ve İletişim Dergisi*, 12(3), 897–912.
- Biricik, Z., & Atik, A. (2021). Gelenekselden dijitale değişen oyun kavramı ve çocuklarda oluşan dijital oyun kültürü. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (e-Gifder)*, 9(1), 445–469.
- Bozkurt, G. (1994). *İnsan ve kültür* (6. baskı). Remzi Kitabevi.
- Bozkurt, A., Hamutoğlu, N. B., Liman Kaban, A., Taşçı, G., & Aykul, M. (2021). Dijital bilgi çağı: Dijital toplum, dijital dönüşüm, dijital eğitim ve dijital yeterlilikler. *Açık öğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd)*, 7(2), 35–63. <https://doi.org/10.51948/auad.911584>
- Bozdağ, F. (2023). Nitel araştırma yöntemlerinde bir veri analizi olarak içerik analizi. In A. Çetin (Ed.), *Nitel araştırma yöntemleri*. Çizgi Kitabevi.
- Canatan, K., & Yıldırım, E. (2011). *Aile sosyolojisi*. Açılım Kitap.
- Castells, M. (2004). *The network society: A cross-cultural perspective*. Edward Elgar Publishing.
- Castells, M. (2005). *Ağ toplumunun yükselişi* (E. Kılıç, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Celayiroğlu, T. Ş. (2004). *Emile Durkheim'da dinin toplumsal işlevi* [Yüksek lisans tezi] Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/>
- Cuff, E. C., Sharrock, W. W., & Francis, D. W. (2013). *Sosyolojide perspektifler* (Ü. Tatlıcan, Çev.). Say Yayınları.
- Çalışır, G., & Okur Çakıcı, F. (2015). Toplumsal cinsiyet bağlamında sosyal medyada kurulan benlik inşasının temeli. *Turkish Studies*, 10(3), 97–112. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.8525>

- Çam, S. (2003). Çocuk pornografisi tartışmalarına ilişkin sorular. In P. Özdemir (Ed.), İletişim araştırmaları içinde (ss. 55–86). *Ankara Üniversitesi İletişim Araştırmaları ve Uygulama Merkezi (İLAUM)*.
- Çamalan, V. F., & Demirbaş, E. (2024). Çocuklarda teknolojinin getirdiği risklerden kaçınma ve bilinçli internet kullanımını destekleyen çalışmalar. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13, 31–58. <https://doi.org/10.54557/karataysad.1519907>
- Çaycı, A. E., & Çaycı, B. (2017). Sosyalleşme yanılsaması: Dijital kalabalıklar içinde yalnızlaşan bireyler. *Sakarya Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, 1, 44–61.
- Demir-Gürdal, A. (2013). Sosyolojinin ihmal edilen kategorisi çocuklar üzerinden çocukluk sosyolojisine ve sosyolojiye bakmak. *İş, Güç – Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 15(4), 1
- Duman, N., Öçalan, H. İ., & Uysal, R. (2023). Stalklama: Israrlı takip davranış tiyolojileri. *Adli Bilimler ve Suç Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 125–141.
- Durkheim, E. (2004). *Ahlak eğitimi* (O. Adanır, Çev.). Dokuz Eylül Yayınları.
- Durkheim, E. (2016). *Toplumsal işbölümü* (Çev. Özer Ozankaya). Cern Yayınevi.
- Durmuş, K., & Övür, A. (2021). Medya etkileri bağlamında okul öncesi dönem çocuklarının yeni medya kullanımının analizi. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 5(2), 136–155.
- Dündar Zeypak, B. (2021). *21. yüzyıl Türkiye’inde çocuk ve çocukluk algısı: Değişen anlam ve önemi* [Yüksek lisans tezi]. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/>
- Eğribel, E. (2019). Çocukluk sosyolojisi için evrensel giriş. *Medeniyet ve Çocuk Dergisi*, 2019(1).
- Elçi, D. Ö. (2023). In A. Çetin (Ed.), *Nitel araştırma yöntemleri*. Çizgi Yayınları.
- Erdoğan, T., & Vakıf, B. (2020). Çocukluk sosyolojisinin tarihsel gelişimi ve kuramsal temelleri. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 44, <https://doi.org/10.21497/sefad.845480>
- Foucault, M. (2007). *Doğruyu söylemek: Hakikat söylemi ve siyasal eleştiri* (İ. Ergüden, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Gencer, T. E., & Aktan, M. C. (2021). Dijitalleşen çağda ve toplumda değişen ihtiyaçlar ve sorunlar: E-sosyal hizmet (sosyal hizmet 2.0) gereksinimi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 1143–1175. <https://doi.org/10.33417/tsh.875908>
- Gouldner, A. W. (2015). *Batı sosyolojisinin yaklaşan krizi* (M. Şenol, Çev.). Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.

- Goodwin, K. (2019). *Dijital dünyada çocuk büyütmek* (T. Er, Çev.). Aganta Kitap. (Orijinal yayınlanma yılı: 2018)
- Gülerarslan, A. (2011). Tüketici olarak çocuk ve ailenin satın alma kararlarına etkisi. *Selçuk İletişim Dergisi*, 6(4), 126–137.
- Güngör, F. (2021). Değişen toplumsal özellikler ve çocukluk algısının oyunlara yansımaları. *Sosyoloji Dergisi*, 41–42, 301–324.
- Gürçayır Teke, S. (2014). Dönüşen anneliğe yönelik netnografik bir analiz: Blogger anneler. *Millî Folklor*, 26(103).
- Gürdal, Y. D. (2013). Sosyolojinin ihmal edilen kategorisi çocuklar üzerinden çocukluk sosyolojisine ve sosyolojiye bakmak. *Isguc The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 15(4).
- Gürhan, N. (2018). Simüle edilen toplumsal mekân/kentsel mekân: Çocuk şehri temalı eğlence merkezleri. *İdeal kent – Kent Araştırmaları Dergisi*, 24, 701–732.
- Gürhan, N. (2017). Toplumsal değişim ve yemek kültürü üzerine sosyolojik bir çözümleme: Mardin örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, Cilt: 10 Sayı: 54 Yıl: 2017 Cilt: 10 Sayı: 54 Yıl: 2017
- Gürhan, N. (2024). Kentsel dönüşümü duygular üzerinden yeniden düşünmek: Diyarbakır Suriçi örneği. *İnsan ve Toplum*, 14(4), 112–138. <https://doi.org/10.12658/M0748>
- Hammersley, M. (2019). Çocukluk çalışmaları: Sürdürülebilir bir paradigma mı? (E. Başaran, Çev.). *Medeniyet Dergisi*, 2019(1).
- Hamutoğlu, N. B., & Süllü Durul, S. (2019). Dijital dünyanın tehlike ve fırsatları karşısında çocuk olmak: Dijital okuryazarlık. In Ö. T. Kara (Ed.), *Güncel alan eğitimi araştırmaları* (ss. 51–68). Sonçağ Matbaacılık.
- Işık, S. Y. (2015). Küresel kültürel değişim ve “yeni” annelik: Ankara Kâmil Ocak Mahallesi örneği. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 15(50), 48–75.
- Işık, E. (2019). Batı’da çocukluk sosyolojisi çalışmaları tarihi. *Çocuk ve Medeniyet*, 4(7).
- İnal, K. (2009). Türkiye’de çocukluk: Nereye! In S. İ. Akçalı (Ed.), *Çocuk ve medya*. Nobel Yayın Dağıtım.
- İnce, A. (2021). Türk dijital platform dizilerinin aile kurumuna etkisi. *VIII. Dini Yayınlar Kongresi, Ankara: Dini Yayınlar Kongresi*.
- Jenks, C. (2009). Constructing childhood sociologically: An introduction to some key themes and issues. In M. J. Kehily (Ed.), *An introduction to childhood studies*. Open University Press.

- Jones, T. H. (2010). *Sosyoloji başlangıç okumaları* (A. Giddens, Ed.; G. Altaylar, Çev.). Say Yayınları.
- Kaplan, M., & Yardımcıoğlu, M. (2020). Alan, habitus ve sermaye kavramlarıyla Pierre Bourdieu. *Habitus Toplumbilim Dergisi*, 1.
- Kar, A. (2008). Çocuk tüketiciler ve tüketilen çocukluk. In Y. G. Inceoğlu & N. Akıner (Eds.), *Medya ve çocuk rehberi*. Eğitim Kitabevi.
- Karabıyık, M. S. (2019). Yeni sosyolojilere doğru imkân ve fırsatlar: Bir disiplin olarak çocukluk sosyolojisi. *Çocuk ve Medeniyet*, 4(7).
- Karakuş Öztürk, H. (2017). Çocukluğun tarihsel gelişimi üzerine düşünceler. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13.
- Kardaş, S. (2018). *Dijital Sosyoloji ya da yeni toplumsallıklar* [Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü] <https://hdl.handle.net/20.500.12514/1062>
- Kaya, İ. (2024). Ritüellerin çevrim içi alanda yeniden tasarlanmasına mekânsal ve zamansal bir eleştiri: Aura'nın yok oluşu. *Folklor Akademik Dergisi*, 7(1), 22–33. <https://doi.org/10.55666/folklor.1384083>
- Kazancıoğlu, Ö. (2019). *Modernizmden postmodernizme toplumsal değişme* (Yüksek lisans tezi, Avrasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). Trabzon.
- Keat, R., & Urry, J. (1994). *Bilim olarak sosyal teori* (N. Çelebi, Çev.). İmge Kitabevi.
- Keyder, Ç. (2013). İktisadi gelişme ve bunalım. In I. C. Şimşek & E. A. Tonak (Eds.), *Geçiş sürecinde Türkiye*. Belge Yayınları.
- Kılınç, Z. N. (2018). *Tüketim toplumu ve değişen çocukluk* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Kilbey, E. (2019). *Çocuğunuz dijital dünyanın esiri olmasın*. (E. Söğüt, Çev.). Paloma Yayınları.
- Koçyiğit, İ., & Özkul, A. S. (2023). Bireylerin dijital ayak izi farkındalık ve yönetim düzeylerine yönelik bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 14(40), 1290–1310. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.1219704>
- Kopuz, T. (2021). *Ebeveynlerin dijital dünyada paylaşımları: Sharenting* [Yüksek lisans tezi]. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.
- Koral, F., & Alptekin, K. (2023). Dijital oyun bağımlılığı: Bir derleme çalışması. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11, 283–308. <https://doi.org/10.54557/karataysad.1237807>

- Köksal Akyol, A., & Taştepe, T. (2021). *Alternatif Eğitim Yaklaşımları*. Hedef ÇS Yayınları.
- Lyon, H. C. (2006). *Learning to Feel-Feeling to Learn*. Charles E. Merrill.
- Lyon, H. C., & Tausch, R. (2013). *On Becoming an Effective Teacher-Person-centered Dialogues with Carl R. Rogers and Harold Lyon*. Routledge.
- Manap, A., & Durmuş, E. (2021). Dijital ebeveynlik farkındalığının çeşitli değişkenler, aile içi roller ve çocukta internet bağımlılığı açısından incelenmesi. *EUluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 141–156.
<https://doi.org/10.19160/ijer.837749>
- Mayall, B. (2019). *Çocukluk sosyolojisi tarihi* (Ö. A. Ördem, Çev.). Karahan Kitapevi.
- Meder, M. (2001). Bilgi toplumu ve toplumsal değişim. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(9), 72–81.
- Mill, J. S. (2009). *A system of logic, ratiocinative and inductive* (Orijinal yayın: 1843). Project Gutenberg. <http://www.gutenberg.org/license>
- Montessori, M. (2016). *Çocuğunuz hakkında bilmeniz gerekenler* (Z. Baykul, Çev.). Kaknüs Yayınları.
- Mustafaoğlu, R., Zirek, E., Yasacı, Z., & Özdiñler, A. R. (2018). Dijital teknoloji kullanımının çocukların gelişimi ve sağlığı üzerine olumsuz etkileri. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 5(2), 227–247.
- Oğuz, B. N., & Kutluca, A. Y. (2020). Okul öncesi dönemde çocukları olan ebeveynlerin teknoloji kullanımına yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(2), 252–268.
<https://doi.org/10.7822/omuefd.727132>
- Okumuş, E. (2003). *Toplumsal değişme ve din*. İnsan Yayınları.
- Onur, B. (2007). *Çocuk, tarih ve toplum*. İmge Kitabevi Yayınları.
- Özcan, Ö. (2019). *Aydınlanmanın üç düşünüründe (Rousseau, Kant ve Locke) çocuk modernleşmesi ve eğitim* [Yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi, YÖK Tez Merkezi.
- Özçelik Baloğlu, Ö. (2023). Teknolojik bir dönüşüm olarak dijitalleşme kavramı ve etkileri. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(2), 1189–1210.
- Özer, A., Gürkan, A. C., & Ramazanoğlu, O. (2006). *Oyunun çocuk gelişimi üzerine etkileri*. *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 54–57.
- Öztürk, M. (2012). Kamusalılık, tüketim kültürü ve AVM'ler. In K. Alver (Ed.), *Kent sosyolojisi içinde*. Hece Yayınları.

- Özyurt, C. (2011). Çocuk sosyolojisi: Bir giriş denemesi. In K. Canatan & E. Yıldırım (Eds.), Aile sosyolojisi içinde. Açılım Kitap.
- Özyurt, C. (2017). *Eğitim sosyolojisi yazıları*. Pegem Akademi Yayınları.
- Palfrey, J. ve Gasser, U. (2016). *Doğuştan dijital*. (1. Baskı). (Çev. N. Aydın). İKÜ Yayınevi.
- Palmer, S. (2017). *Zehirlenen çocukluk: Modern dünyanın çocuklar üzerindeki zararlı etkileri* (Ö. Ç. Aksoy, Çev.). İletişim Yayınları.
- Postman, N. (1995). *Çocukluğun yok oluşu* (K. İnal, Çev.). İmge Kitabevi.
- Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants. MCB University Press, 9(5), 16.
- Punch, K. F. (2005). *Sosyal araştırmalara giriş* (D. Bayrak, H. B. Arslan, & Ç. Akyüz, Çev.). Siyasal Kitabevi.
- Ramazan, O. (2013). Çocuk ve oyun. R. Zembat (Ed.), Erken çocukluk eğitimi. *Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları*.
- Ritzer, G. (2011). *Modern sosyoloji kuramları* (H. Hülür, Çev.). De Ki Basım Yayım.
- Rousseau, J.-J. (2009). *Emile ya da eğitim üzerine* (İ. Yerguz, Çev.). Say Yayınları.
- Sağlam, M., & Aral, N. (2016). Tarihsel süreç içerisinde çocuk ve çocukluk kavramları. *Çocuk ve Medeniyet*, 1(2), 43–56.
- Sarıçiçek, A. (2018). *Toplumsal değişim ve kuşaklar arası ilişkiler: Kayseri örneği* [Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Sencer, M. (1989). *Toplum bilimlerinde yöntem*. Beta Basım Yayın.
- Shapiro, J. (2020). *Yeni Çocukluk: Dijital Bir Dünyada Başarılı Çocuklar Yetistirmek. Türkiye*. (N. İdrisoğlu, Çev.). Sola Unitas Academy Yayınları.
- Silik, Y., & Aydın, F. (2021). Dijital okuryazarlık ve teknoloji okuryazarlığı: Karşılaştırmalı bir inceleme. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(4), 17–34. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.907788>
- Slaterry, M. (2011). *Sosyolojide temel fikirler* (4. baskı). Sentez Yayıncılık.
- Sormaz, F., & Yüksel, H. (2012). Değişen çocukluk, oyun ve oyuncağın endüstrileşmesi ve tüketim kültürü. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 985–1008.
- Sucu, İ. (2019). Yapay zekânın toplum üzerindeki etkisi ve Yapay Zekâ (A.I.) filmi bağlamında yapay zekâyâ bakış. *Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi*, 2(2), 203–215. Sümer, E. F. (2017). Sosyal medya kullanım pratikleri üzerine ampirik bir araştırma. *Global Media Journal TR Edition*, 8(15), 166–181.

- Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik düşüncenin kısa tarihi* (O. Akınhay, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Şentuna, B. (2020). Baudrillard bağlamında hiper-gerçeklik kuramının futbol izleyicileri üzerine etkisi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16(27), 775–790. <https://doi.org/10.26466/opus.661678>
- Şentürk, (2024). *Çocukluk sosyolojisi*. Paradigma Yayınları.
- Tan, M. (2019). Çağlar boyunca çocukluk. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 22(1), 71–88. https://doi.org/10.1501/Egifak_00000000859
- Tapscott, D. (2008). *Growing up digital*, McGraw-Hill Education.
- Tezcan, M. (2012). *Çocuk sosyolojisi*. Anı Yayıncılık.
- TDK. (2005). *Güncel Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. sozluk.gov.tr: <https://sozluk.gov.tr> adresinden alındı
- Toraman, Ç., Çelik, Ö., & Çakmak, M. (2018). Oyun-tabanlı öğrenme ortamlarının akademik başarıya etkisi: Bir meta analiz çalışması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(6), 1804–1811.
- Tombul, I. (2020). Argümantatif yaklaşımla dijital yerliler ve dijital göçmenleri tartışmak. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi*, 14, 134–155.
- Tunçer, A. S. (2023). *Kentte çocuk yetiştirmek*. Gazi Kitabevi.
- TÜİK, (2024). Kurumsal https://data.tuik.gov.tr/çocuklardabilsimteknolojileri_kullanım_araştırması_2024
- TÜİK, (2021). Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 2021, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=41132>, Erişim Tarihi: 03.06.2024
- Türk, M. S., & Avcı, Ö. (2021). "Ağ Toplumu ve Yeni Medya". (Ed. H. Hülür & C. Yaşın). *Yeni Medya, Toplum ve İletişim Biliminin Dönüşümü* (pp. 375-392). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Türkkahraman, M. 2006, *Toplum ve Temel Toplumsal Kurumlar*, Alp Yayınevi.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2021). *Bağımlılık nedir?*, <https://alo191.saglik.gov.tr/TR-21183/bagimlilik-nedir.html>, Erişim tarihi: 7 Kasım 2024.
- UNICEF. (2017, Aralık). Dünya çocuklarının durumu (2017). *Dijital bir dünyada çocuklar*. <https://www.unicef.org/turkey/media/4291/file/Dünya%20Çocuklarının%20Durumu>

Dijital bir Dünyada Çocuklar. pdf, Erişim tarihi: 19 Kasım, 2024.

Ülker Yıldız, E., & Özcan Uslu, N. (2021). Hakikat Sonrası Bilincin Siber-Mekân Üzerinden Üretimi: Ağdaşın Kamusal Mekânı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 293-303. <https://doi.org/10.17494/ogusbd.952839> Vatandaş, S. (2020). Oyun ve Oyuncak: Teknolojik ve Toplumsal Dönüşüm Sürecinde Oyun ve Oyuncanın Anlamsal ve İşlevsel Değişimi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 11(28), 913-930. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.674699>

Wallace, R. A.& Wolf, A. (2012), *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, (Elbuluruz, Leyla, Çev.) Doğu Batı Yayınları www.meb.gov.tr(2021).

<http://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/Annebaba%20Tutumlar%C4%B1.pdf>,
Erişim tarihi: 10 Kasım 2024

WHO. (2021, Mart 9). *Devastatingly pervasive: 1 in 3 women globally experience violence*. Dünya Sağlık Örgütü. <https://www.who.int/news/item/09-03-2021devastatingly-pervasive-1-in-3-women-globally-experience-violence>

Wolf, R. A., & Wolf, A. (2004). *Çağdaş sosyoloji kuramları* (L. Elburuz & M. R. Ayas, Çev.). Doğu Batı Yayınları.

Woodhead, (2009). ‘*Childhood studies: Past, present and future*’, *An introduction to childhood studies*, Edit: Mary Jane Kehily, USA: Open University Press

Yalçınkaya, Ş. (2015). Modern kentin yeni kamusal alanına çocuk: Alışveriş merkezleri ve serbest zaman etkinlikleri. *İdeal kent Dergisi*, 17, 80–105.

Yazıcı, Z. N., & Özcan, N. E. (2021). Annelerdeki teknoloji bağımlılığı düzeyi ile dijital ebeveynlik düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi. *On dokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi*, 2(1), 15–28.

Yengin, D., & Bayrak, T. (2017). *Sanal gerçeklik*. Der Kitabevi.

Yılmaz, M., & Doğusoy, B. (2020). Öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık düzeylerinin belirlenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 28(6), 2362–2375. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.692492>

Yücel Yiğit, S., & Aral, N. (2020). Dijital teknolojiyi üretim ve tüketim amacıyla kullanım: Çocuklar ve oranlarının tercihlerinin incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 1071–1084. <https://doi.org/10.17679/inuefd.739564>

Zeybekoğlu Akbaş, Ö. ve Dursun, C. (2020). Teknolojinin Aileye Etkisi: Değişen Ailenin Dijital Ebeveyn ve Çocukları. *Turkish Studies-Social Sciences* www.guvenlinet.org.tr

(2021). <https://www.guvenlinet.org.tr/ailelere-tavsiyeler>, Erişim tarihi 12 Kasım 2024).

Türkiye İstatistik Kurumu. (2023, Mayıs 26). Ulusal eğitim istatistikleri, 2022.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ulusal-Egitim-Istatistikleri-2022-49756>

